

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2021
2

Borcsa Imola prózája | Aczél Géza, Balla Zsófia,
Szászi Zoltán versei | Lénárt Tamás, Pataky Adrienn,
Papp Máté tanulmányai | Vincze Nóra képregénye |
Kritikák Bertók László, Ágh István, Tózsér Árpád,
Rakovszky Zsuzsa, Balla Zsófia és Markó Béla könyveiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Új folyam, 20. évfolyam

Szerkesztők:

Demus Zsófia (*képregény*), Makkai T. Csilla (*Idegen horizontok*),
Pataki Viktor (*tanulmány*), Vass Norbert (*kritika*),
Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zsávolya Zoltán (*szemle*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, Csillag István, Zahari István, Zsolnai György

Olvasószerkesztő:

Szenkovics Enikő

Korrektor:

Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1072 Budapest, Akácfa u. 20.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif.szerk@gmail.com

www.szepirodalmifigyelo.hu

Szerkesztőségi titkár: Tóth Lili

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Arany Imre | Layout Factory

Megjelenik minden második hónap végén

Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio,
Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szőrös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múza

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,

terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,

az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban

és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: Érdi Rózsa Nyomda Kft.

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány

Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke

ISSN 1585-3829

TARTALOM

SZEMLE

Aczél Géza: <i>aszfalt</i> (Forrás, 2021/1.)	3
Balla Zsófia: <i>Téli ablak</i> (www.ujiras.hu, 2021/2.)	4
Czifrik Balázs: <i>aratás</i> (Vigilia, 2021/2.)	5
Borcsa Imola: <i>Űrhajó</i> (Kortárs, 2021/1.)	6
Tönköl József: <i>Melengetek néhány napot</i> (www.spanyolnatha.hu, 2021/1.)	13
Bozsik Péter: <i>Anyai telefon. Ott, ahol</i> (Látó, 2021/1.)	14
Szászi Zoltán: <i>orion</i> (Kalligram, 2021/1.)	17
Szvoren Edina: <i>Első videolejátszónk Alsónémediben</i> (Alföld, 2021/1.)	19

PILINSZKY JÁNOS

<i>Pilinszky-mozaik</i>	30
Lénárt Tamás: <i>Az apokalipszis képtelensége</i>	50
Pataky Adrienn: <i>Hatásról és kultuszról – Pilinszky</i>	61
Papp Máté: <i>Az örületben élő antilopnak</i>	75

KÉPREGÉNY

Pilinszky János – Vincze Nóra: <i>Ének a köszívű királyról</i>	84
--	----

IDEGEN HORIZONTOK

Kazaoka Yuuki: <i>Tanka a 2011-es földrengésről és az azt követő eseményekről</i> (2. rész)	92
Varga Emese: <i>Rosa Liksom: egy finn nyelvi virtuóz magyar fogadtatása</i>	104

KRITIKA

Bedecs László: <i>A fűszálon a pici él</i> (Bertók László: <i>Együtt forog</i>)	111
Sütő Csaba András: <i>Ami az esti hársból árad, ha nem fúj a szél</i> (Ágh István: <i>Szélcsend</i>)	116

Lakner Dávid: <i>„Sokszorosán élem a kozmikus veszteséget”</i> (Tózsér Árpád: <i>Lélekvándor</i>)	121
Csanda Gábor: <i>A képek időmérő eszközei</i> (Rakovszky Zsuzsa: <i>Állapotváltozások</i>)	125
Demény Péter: <i>Az arany keresztmetszet</i> (Balla Zsófia: <i>Az élet két fele</i>)	130
Tamás Dénes: <i>Isten terjedelméről</i> (Markó Béla: <i>Egy mondat a szabadságról</i>)	134

■ REPERTÓRIUM

2021. január–február (Zahari István)	139
Számunk szerzői	159

Lapszámunk borítója Vincze Nóra képének felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap, Emberi Erőforrások Minisztériuma,
Nemzeti Együttműködési Alap

A Szépirodalmi Figyelő Alapítvány tevékenységet támogatja:
Fidel Coffee Kft., Dover Nyelvi Centrum

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti
Együttműködési
Alap

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

DOVER
NYELVI CENTRUM
www.dover.hu

SZEMLE

Aczél Géza

aszfalt

már nem érzem a karácsony puha illatát épül le bennem folyamatosan több mint fél évszázada először a védett családi melegségben reszketve anygalkát várt a kis ostoba s bár a vak hívőkbe táplált reménykedésig sohasem ért oda a kályhameleg s a kis család még kitolta lelkéből mind a későbbi hiányt s a fogalmat ugyan még nem ismerte utószor egész lényében gazdagnak vélte önmagát majd lassan foszlásnak indult az ámulat az apró tárgyakra kezdett rátelepedni a gond hiába igyekeztem a jézuskát se találtam sehohely amely csalódás végleg letörte bennem a vallásos várakozás zsenge hajtásait minden csúszott át egy vásári szeretetbe s noha voltunk még olykor őszinte pillanatoktól meglepve valahogy a részletekből mindig kibújt a hétköznapi monoton irama jutalomjátékként talán gyermekek fénylő szemektől szállt le a hosszú út pora fényesítve a kitalált ünnepet aztán csak a lelkiismeret-furdalás hogy vétkezél vak csatádban száználmassá válva miként a romantikus forradalmár aki zsigeri felismerésektől hajtva nyúlna le az otromba utcakőért de csak a szennyezett sűrű aszfalt bandzsít reá vissza eltaszítóan és reménytelenül

Forrás, 2021/1.

Balla Zsófia

TÉLI ABLAK

Éjszakámban egy nyitva égő
ablak: hideg csend, kék szegélykő.
Rám itt egy távcső sem talál.

Elfogyott mind, mit érdemes volt
kimondani, már el is hessent
időm. Ökörnyál füstje száll.

Mindenki él még. Más alakban,
más indokkal, vagy múlt-szakadtan.
Mi tart? Egy csillag messzije.

Sok régi társ, reményeink
számára holt, rossz híre int.
Nem emlékeztet senkire.

Megváltás az, ha nem hiszed:
más majd vétkeidből kised.
A remény ólmos egy humusz.

Itt éltünk, társas rémületben –
de a félelem visszaretten,
ha másra még fogadni tudsz.

A tél tüzes habját verik
fenyők seprűi: szétkenik
a hűsölő felhők hasán.

A tél, a nyár ha elereszt,
csak azért, hogy elmondjam ezt:
mégis volt jó fiúm, hazám.

www.ujiras.hu, 2021/2.

Czifrik Balázs

ARATÁS

utoljára aranylanak
a búzamezők
maggal telt kalász
terhe emeli és húzza
minden mint az idegpályák
finom remegésben

arcod látom
a szóke hullámzásban
peregnek a napok
túlérett búzaszemek
„és sírva tallóz”
aki a tegnap viharát
dagasztja újra

nincs más
némulni fog a zaj
záródó ajtó nyikorog
kilincsnyelv kattan
a másik oldalon te
az egyikén én
nem látlak már
lépted hallom csak
akaratom sincs rá
halványul a fény
és alábbhagy mint
idővel minden vágyból
elhulló szenvedély

Vigilia, 2021/2.

Borcsa Imola

ŪRHÁJÓ

Szeretem a Halottak napját. Olyankor van kivel játszani, jönnek haza Sziláék. Vagyis máskor is van, csak ritkábban, főleg mióta a blokkból átköltöztünk kertes házba. Anya biztatott, hogy milyen jó lesz, bármikor kimehetek, nem kell kérdezni, építhetek erődöt a körtefára, és télen lesz madáretetőnk, amire nem csak verebek meg cinkék gyűlnek majd, de azért uncsibb egyedül erődösdit játszani, meg nincs is nagyon, kitől megvédjem, csak a szomszéd macska szokott támadást indítani ellene. Múltkor foglyul is ejtettem, csak valahogy kicsusszant a kezemből, mikor a farkától akartam kilógatni a várbörtönből.

Néha, mondjuk, átmegyünk anyával Aranka nénihez a régi szomszédba, és olyankor kimehetek játszani Ákossal, de az már nem olyan. Például mióta elköltöztünk, a nagyok ellopták a fegyvergyűjteményünket. Igaz, még csak puskagolyók voltak benne, azok a színes műanyagok, de volt már közte rózsaszín is, ami nagyon ritka. Meg nem is egészen ellopták, hanem elnyerték, mikor a múltkor falaztak. De az nem volt igazságos, mert mindenki tudja, hogy én vagyok a legjobb dobó, az érméim legtöbbször állva a falhoz lapulnak, ezt senki sem tudja utánam csinálni. Mondta is Ákos, hogy vissza kell majd nyerjem tőlük. Meg a várunkat hamarosan le fogják rombolni, felújítják a kazánházat, és csinálnak mellé parkolót, ezt mondta Ákos apukája, és akkor el fogják bontani a régi vízcsöveket, amin az erődünk van.

Szóval várom, hogy megérkezzenek Sziláék, végre tudunk rendesen játszani. Hacsak Rebi megint el nem rontja, mint nyáron is, mikor itt voltak, és át akartunk szökni bingolyót szedni Lajos bá kertjéből. Megfenyegetett, hogy beárul anyáéknak, és hiába csúfoltuk, hogy beszari áruló, végül mi sem mertünk átmászni, ráadásul még bocsánatot is kellett kérjünk tőle, mert Anci néne észrevette, hogy sír, és jól megszidott minket.

Sziláék mindig péntek estére érkeznek, addigra nálunk meg van főve a töltött káposzta, és terítve az asztal. Ionel bátyja alig száll ki a Daciából, apa már csap is a vállára, hogy *csé fács mőj*,¹ gyere, mert be van hűtve a sör, és elszívznak egy cigarettát az ajtóban, aztán mind be-

1 Hogy vagy, hé? (román)

vonulunk, és leülünk vacsorázni, apa pedig megengedi, hogy leigyam a habot a sörről. A levét nem is szeretem, az túl keserű. Mindig így megy, csak idén nem, mert apa Németben van dolgozni, karácsonyra jön csak haza, úgyhogy anya issza a sört Ionel bátyjával, Anci nénje meg csúnyán néz rá, hogy mit vedel, mint a férfiak, pedig nem is szokott inni.

Megrúgom az asztal alatt Szila lábát, hogy figyeljen rám, kitaláltam valami nagyon jót, súgom neki, de még titok, csak vacsora után árulhatom el. Mondjad most, vagy lebombázom a tányérodát, súgja ő, és már gyúrja is a kenyérgalacsint, mire én néhány csík káposztát teszlek a tejfölös kiskanálra, és már lendítem is át az asztal túloldalára, csak Szila helyett Ionel bátyja fülén landol, csüng le kétoldalt, mint a cseresznye-fülbevaló, amit nyáron aggatnak magukra a lányok. Anya rám kiált, hogy ne most akarjak szerepelni.

Építsünk úrhajót! Már aátorban vagyunk, mikor elárulom a tervemet a többieknek. Szila húzza az orrát, de nem az ötletemmel van baja, a parfüm nem tetszik neki, amivel befújtuk a szőnyeget, hogy virágillat legyen. Rebi azt mondja, ő nem szívesen hagyná itt a barátnőit, de Szila szerint Norbit nem akarja itt hagyni, a románfüzete utolsó oldala tele van rajzolja szívecskékkel, még a szamárfülek alatt is, és mindenikben azt írja, Norbi. Rebi szerint Szila hülyegyerek, olvasni sem tud, taknyos előkészítő, különben is a padtársa rajzolta tele a füzetét, nem ment el az esze, hogy saját magát leleplezze. Fel akar pattanni, de beveri a fejét a kisasztalba, úgyhogy sírva megy ki anyáékhoz.

Ahogy nyílik az ajtó, a virágillat összekeveredik a készülő almafánk illatával, és Szila is indulna ki, de mondom neki, hogy előbb tartunk egy tanácskozást úrhajókérdésben. Tetszik neki az ötlet, jövő nyáron lehetne a kilövés, addigra össze tudunk szedni minden szükségest. Kell hozzá egy fülke, egy orr, hogy jól szelje a levegőt, meg egy hajtómű. A fülke lehetne például egy hordó. Csak a miénkben most épp savanyú káposzta készül, szóval akkor meg kellene várni a tavaszt, amíg kiürül, csak utána állhatunk neki az építkezésnek. Szila szerint a káposztás bidon nem elég nagy, abba mi hárman elférnénk, de a szülők nem, pedig őket is vinnünk kellene.

Mondom neki, akkor ezt még megbeszéljük később. Van még az orr meg a hajtómű. Szila azt mondja, a hajtómű nagyon erős motor kell legyen. Eszembe jut, hogy elmehetnénk az ócskavasba, hátha adnak le kamionokat is, azok annyi fát szállítanak, tuti jó erős a motorjuk. Szila szerint az bajos lehet, nem biztos, hogy meg tudjuk javítani. Mondom, akkor szólok apának, Németben biztos könnyebb az ilyesmit

beszerezni, különben is azt ígérte, ha jó leszek, és segíték anyának, bármit kérhetek karácsonyra. És például ma is én teritettem az asztalt, már a kést is kézbe szabad vennem. Szerettem volna pléjsztésönt, de akkor legyen inkább hajtómű!

Hívnak almafánkot enni. Mikor asztalhoz ülünk, Szila duzzogni kezd, hogy ő csak a havas fánkot szereti, ha nincs hó, nincs evés. Ez most jeges fánk lesz, mondja Ionel bátyja, rádob egy jó kanál kristálycukrot a fánkjára, és nagyon szigorúan nézi Szilát. Én is úgy akarom enni, ahogy ő, ropog a jég a fogunk alatt. Közben anyáék István bátyjáról beszélnek, ő azóta nem járt nálunk, hogy ide költöztünk. Bekerült a helyi tanácsba, azt mondják.

Meg akartam kérdezni anyát, hogy az micsoda, mert én nagyon szeretek István bátyjával focizni, rajta kívül senki nem tudja olyan magasra rúgni a labdát, hogy már ne is látszódjon, meg dekázni is ő tanított meg, de tanácsokat inkább mégse kéne adjon senkinek. Anyáék-nak is ő mondta, hogy álljanak be az Emvéjbe, mert ott milyen könnyű meggazdagodni. Dolgozni sem kell, csak vásárolni. Az a lényeg, hogy a saját boltodból vásárolsz, és akkor a tied marad a pénz, akkor is, ha elköltöd. És meg kell győzni másokat is, hogy álljanak be, nekik is lesz saját boltjuk, de az már a tied is, és ha onnan vásárolnak, akkor tőled is vesznek meg maguktól is, szóval előbb-utóbb már senki sem kell dolgozzon, mert mindenki gazdag lesz. Szóval anyáék beálltak, de valahogy nem ment olyan könnyen ez a meggazdagodás. István bátyja biztatta őket, hogy a nehézségek idején is ki kell tartani, vásárolni tovább, de végül nem volt elég a kitartás, mert a lakásunkat elérverezték, apa meg ki kellett menjen Németbe dolgozni.

Mondjuk, lehet, nem jutottunk volna ide, ha el tudok szökni. Az óvoda udvarának a végében van egy ház, ott laknak a kalózok. Onnan tudjuk, hogy ott csak télen hallunk motoszkálást, és olyankor sem látunk senkit, mert rejtőzködniük kell, nyáron meg el vannak menve. Zsoltika mondta, hogy hülyegyerekek vagyunk, a kalózkodás nem eperszedés, hogy csak nyáron lehet, de mi is megmondtuk neki, hogy szerintünk meg ő a hülyegyerek, tengerre csak nyáron megy az ember, a kalóz is. Szóval azt terveztem, hogy egyszer délben, amíg mindenki alszik, átszököm oda, és jelentkezem szolgálatra, mert az elején biztos anya sokat sírt volna, mint mikor apa is elment, de ha találok egy láda kincset, tele arannyal és gyémánttal, akkor nem kellett volna elárverezni a lakásunkat. Csak valahogy mindig belealudtam, hiába próbáltam ébren maradni, míg Zsuzsa óvónéni kimegy a teremből, sosem

sikerült. Aztán egyszerre elcsendesedett a ház, a kalózok elmentek, és én lemaradtam a kincskeresésről.

Anya az összes fánkot megsütötte, leül ő is közénk. Ionel bátyja nézelődik, segítene kimeszteni a konyhát, mikor legközelebb jönnek, mondja, zsíros már a fal a kályha körül, és a plafon is sötét a gőztől. Majd rendre lassan felújítgatjuk, bólogat anya, mire Anci nénje, hogy előbb talán a testvéreket illene kivásárolni a házból, mert ő nem szólt semmit, hogy ki sem szellőzött rendesen mama után, mi már bele voltunk ülve, de azért nem kellene elfelejteni, hogy ez más öröksége is. Anya felajánlja, hogy ha Anci nénje igényt tart az örökségre, jöhet ide lakni, szívesen látjuk, úgyis nehéz ketten, persze ezt Anci nénje nincs ahonnan tudja, és kezdenek csorogni a könnyei.

Nagyon is jól tudja, szipogja Anci nénje, mikor az ő férjét mütöttek, senkinek nem jutott eszébe akár csak egy hétre is odamenni, bár egy ételt főzni a gyermekeinek, hogy ne mindennel ő kelljen foglalkozzon, mégse sajnáltatta magát egy percig sem. Sajnáltatja magát a halál, háborodik fel anya, csak azt hitte, ilyen helyzetben számíthat egy kis megértésre. Ionel bátyja int, hogy ideje lefeküdni, bekísér minket.

Az én ágyamban alszunk mindhárman. Nem hosszában fekszünk, hanem széltében, az ágyhoz pedig három szék van tolvá, hogy ne lógjon le a lábunk. Hallom, hogy a konyhában anya még mindig hüppög, Anci nénje meg, hogy nem kell vérig sértődni, nem akar ő senkit bántani, tudja, mennyire nehéz nekünk, csak hát hol az igazság? Erre anya, hogy megmondja ő a nagy bűdös igazságot, ha kíváncsi rá. Ő soha egyetlen testvéreire sem számíthatott a bajban, hát milyen család az ilyen, ahol még most is hátba szúrják az embert?

Ionel bátyja betakargat minket, leoltja a villanyt, és kimegy. Ahogy becsukja maga mögött az ajtót, már nem hallatszik olyan jól, mit mondanak anyáék, de azért meg lehet érteni. Anci nénje azt ajánlja anyának, hogy ne legyen olyan melodramatikus, nem pénzt kért tőle, csak feltett egy kérdést, hogy mégis mit gondol, mert nem ártana erről gondolnia valamit, de ettől nem kell egyből úgy viselkedni, mint egy telenovellában. Anya már zokog.

Nincs is olyan szó, hogy telenovella, dunnyogom dühösen. Mire Rebi, hogy de van, szappanopera, azt jelenti, csak te románul sem tudsz, mert bikkfejű székely vagy. Anyád meg magyarul is elfelejtett, mióta összeállt apáddal, mondom én. Olyan szó sem létezik, hogy kivásárolni, csak bevásárolni lehet. Te hülyegyerek vagy, szól bele Szila is, azt

jelenti, hogy ki kéne fizetni anyáék részét a házból, nemcsak beleülni, mint a verebek. Ti vagytok a verebek, fordítok hátat nekik.

Másnap reggel korábban ébredek, mint a többiek. Kidugom a fejem az ajtón, anyáék már járkálnak a szobában, Ionel bátyja a csempekályha előtt guggol, a tűzgyújtással bajlódik. Köszönök, és úgy teszek, mintha a fürdőbe indulnék, de besurranok a konyhába. A maradék almafánk az asztalon van letakarva, abból akarok becsempészni a szobába, reggeli előtt biztos nem engednék, hogy édességet együnk. Felállok a székre, és gyorsan kivesszek a szekrényből egy müzlis tálat, lötytyintek bele cukrot, aztán belepakolok néhány fánkot. A tál nem túl nagy, jól el tudom rejteni a pizzasablúzom alatt. Sietek a szobába, az ágy alá dugom, aztán visszabújok, és jól magamra húzom a paplant, mert még hideg van.

Mikor Sziláék felébrednek, előhúzó a kincset az ágy alól, örülnek neki. Elmondok, hogy mire jöttem rá időközben. Ha elmegyünk az űrhajóval, és felfedezünk magunknak egy bolygót, úgyis mindegy ez a ház téma, főlöskézes veszekedni. Rebi szerint a legfontosabb, hogy eldöntsük, hogyan nevezzük el a bolygót, mert ő nem fog valami hülye nevű helyen lakni, mint Akszente Szever például, mert képzeljem el, van egy osztálytársa, aki ott született, de az mennyire gáz már. Úgy-hogy elkezdünk neveken gondolkozni.

Nekem tetszene a Huppszala, a tévében hallottam, hogy van valahol egy ilyen város, és ez jól hangzik, elég vidám. Szila valami komolyabbat szeretne, Rebi viszont nevet, hogy megépítjük az űrhajót, és aztán hipp-hopp ott leszünk Huppszalán. Szila kijavítja, hogy az nem fog olyan hamar menni, mert távol vannak a más csillagok meg bolygók, de Rebi szerint nem kellene annyit okoskodjon, mert ő tudja, hogy az űrben máshogy telik az idő, gyorsabban vagy lassabban, már nem emlékszik pontosan, de valahogy úgy rémlik neki, hogy ott nem öregszünk meg.

A temetőbe menet rájövünk a megoldásra. Ami az utasfülkét illeti. Javítják az egyik utat, a végében parkol egy nagy teherautó, betonkeverő, Ionel bátyja azt mondja. Összenézünk hátul hárman, mind ugyanarra gondolunk, de nem szólunk semmit, csak később beszéljük meg, nehogy a szülők túl korán jöjjenek rá a tervünkre. Elég, ha akkor tudják meg, mikor készen állunk a kilövésre. A betonkeverő jó nagy, elfér benne az egész család, ráadásul a vége kicsit elkeskenyedik, nem is kell külön orrot szerelni rá. Szila azt mondja, egyik csoporttársának az apukája az utászoknál dolgozik, tőle megkérdezi, hol tartják az ilyen autókat, majd elkötünk egyet.

A világítás² legérdekesebb része, hogy játszhatunk a gyufával. Eddig mindig úgy kellett, hogy a felnőttek ne vegyék észre, de anya megígérte, hogy idén gyújthatom én a gyertyákat, már elég ügyes vagyok. Viszont előbb még le kell törni a krizantémok szárát. Amelyik nem elég szép, hogy csokorba kössük, azoknak csak a fejét tartjuk meg, azzal rakjuk körbe a sírt, ez mindig a mi dolgunk. Aztán mikor már szépen fel van díszítve a sír, jöhet a gyertyagyújtás. Fúj a szél, folyton kialszanak, ezért Anci nénje csoportba rak öt-hatot, kis máglya lesz belőlük, így már jobban égnek.

Mi közben felfedezőútra indulunk. Múltkor találtunk egy bokrot, apa azt mondta, hecserli, most megyünk róla bogyót szedni. Rebi javaslatára ágastól törjük le, így majd megsüthetjük a tűzön, mint a szalonnát. Guggolunk a sír körül, pirítjuk a hecserlinket, erre eszembe jut, hogy mit fogunk enni majd az úton. Kellene vigyünk aragázat vagy kályhát, hogy lehessen főzni. Rebi szerint az nem jó, mert a gáz felrobban, legyen inkább villanyrezsó. Mondom neki, az még jobb, úgyis van a fásszínben egy csomó régi villanykapcsoló meg konnector, lesz mit beszerelni az űrhajóba.

Az is eszembe jut, hogy meg kellene majd álljunk Németben, hogy felvegyük apát, ő készíti a világon a legfinomabb szilvásgombócot. Szila azt mondja, hülyegyerek vagyok, az űrhajó nem busz, hogy minden megállóban vegyen fel utasokat, az elindul, és egyenesen a célj meggy, apa jöjjön haza a kilövésre. Ezen kicsit összeveszünk, mert mi van, ha épp nem tud akkor hazajönni, nélküle én sem megyek, de végül abban maradunk, hogy a részleteket még megbeszéljük, itthon senkit nem hagyunk.

Hamarosan hazamegyünk, Anci nénjéék is indulásra készülődnek. Büszkék vagyunk magunkra, jó kis tervet eszeltünk ki, következőkor csak azt kell eldöntsük, ha megvan minden alkatrész, hol építjük fel az űrhajót. A nyári vakációban már indulhatunk is. Akkor iskolába sem kell mennem ősszel, pedig kíváncsi lettem volna, milyen. De egy úrutazás biztos jobb! Sziláék kiállnak a kocsival az udvarról, aztán amíg távolodnak, sokáig integetünk nekik. Közben arra gondolok, hogy a tyúkudvar elég nagy, lehet, jó lesz az építkezésre.

Apa végül nem hoz hajtóművet karácsonyra. Haza sem jön, elköltözött. Fel az égbe, a Mennysországba, ezt mondja anya. Örökre. Legalábbis a lelke. A testét haza kell hozatni, az egy vagyona fog kerülni.

Ezt már István bátyja mondja, mikor átjön segíteni. Ha gondolt volna ránk, legalább itthon intézi, ezt mormolja maga elé, mire anya földhöz vág egy tojást. Mióta megtudta, hogy apa elköltözött, minden nap rántotta van ebédre. István bátyja feltakarítja, és azt mondja, ne aggódjunk, ő mindent elintéz.

A temetés után Szila elújságolja, hogy megtudta a csoporttársától, honnan lothatunk betonkeverőt. És úrhajós könyvet is kért karácsonyra, elolvassa majd belőle, hogyan lehet megoldani a kitérőt, hogy tudjuk apát felvenni a Mennyországból, mielőtt továbbmegyünk a bolygónkra. Nem biztos, hogy az segít bármin is. Ezt nem mondom, csak gondolom. Végül is ha elköltözött örökre, nem tudom, akar-e majd velünk jönni.

Kortárs, 2021/1.

Tönköl József

MELENGETEK NÉHÁNY NAPOT

Mintha a mindenség megfagyott volna miközöttünk,
a sikoltás is, ami te voltál, mint egy tücskös éjszaka,
ami megint sírással világosodik,
hogy ne ismerje meg őszi hangomat páskom homokja,
könyves arcomat a Hóvirág-forrás tükre ne nézegesse,
ne tudjak semmit az utazásokról, sorsokról itt, most,
a szomorúság félelméről, gyűlöletről, megaláztatásról,
az elmenekülőkről és a fájdalomról, bódogtenyerről,
melynek levelei folyton kitépik belőlem az emlékeket,
voltam szerelmes levendulád az imakönyvben,
hajdanában sólyom, hordó a hegy elsüllyedt házában,
kócszakállú betlehemező,
gyerek, akit karácsonykor az angyal költögetett,
pléhkakas szava a major gabonamagtárán,
mind távolabb a világ hamujától, a vakító úrtól,
mind közelebb felhő-kápolnákhöz, kőfalak köveihez,
voltam neked kettéhasadt arc, a hold vadul verő szíve,
az ágyamon lángokban állt lepedő, dunyha, vánkos,
de hol van ő, ő hol van, az anyám?
melengetek néhány napot,
ebben a faluban olyan minden, mint azelőtt,
elballag az utcán egy halottasmenet,
kinek mondhatom: nyakam vas szorítja, hazaérkeztem.

www.spanyolnatha.hu, 2021/1.

Bozsik Péter

ANYAI TELEFON. OTT, AHOL

„És eljön újra
a balkáni mészáros ideje.
Járvány ez...
Is.”

(Sz. P.)

Kabai István, alias Kabos,
alias Gibbon emlékének

1.

Ennél a háború is jobb volt.
Mondja anyám a telefonba.
Melyik háború?
Kérdezem.
Melyik, melyik?
Kérdez vissza.
Tudod te azt nagyon jól.
Hirtelen témát vált.
Na, eltemették a barátodat.
Tegnap.
Torokrák.
Tudom.
Azt mondják,
nem volt már rajta semmi hús.
Hát bevégeztetett.
Gondolom.

Ennél a háború is jobb volt.
Melyik, melyik?
Tudod te azt nagyon jól.
Na, eltemették a barátodat.
Tegnap.

Torokrák.
Azt mondják,
nem volt már rajta semmi hús.

Anyá, ezt már mondtad!

Ennél a háború is jobb...

Megszakítom a beszélgetést.
Megbolondult a telefonom?
Interferencia az éterben?
Vagy lehallgatnak?

Egyáltalán,
valaki megmondaná,
mi ez az ismételtetés?!

2.

Eltemették a barátomat,
aki egyszer,
leszerelése után,
vagy tíz évvel később,
(addig elhajtott,
ha rákérdeztem)
hajnali pálinkázás közben
vallotta be
(nem voltunk már szomjasak),
hogyan ott,
bár ágyúval lőtték állásaikat,
ellátmányt alig kaptak,
ők ejtettek maguknak őzet,
szarvast, vaddisznót,
ami épp esett,
ott,
ahol katonai dzsippel gázolt át
a békefenntartók csomópontjain
(pedig vezetni sem tanult soha),

mert tudta,
nem lőhetnek rá
(„úgy spricceltek szét,
hogy csak na”,
mondta röhögve),
ott,
valahol Vukovárnál,
ott lehetett
a legszabadabb.

Weissbrunn, 2020. IX. 23-25.

Látó, 2021/1.

Szászi Zoltán

orion

egy hópohely miniatűr cicomái
az Orion csillagkép mélységobjektumai
gázköd madárszárny végén toll
jegecült kristály mind tökély
mind tévedés játék
eszköz a tökéletes bemutatóhoz

űrtávcsövet mikroszkópot
tér idő mozgást
modellező gépet
fabrikálni kell ehhez
benne lenni a megfagyó vízatom
    kidísztésében
elsimítani rakoncátlan gázködöt
az égi egyenlítőn
vagy csak eltemetni lehullott madarat
levélerezetű tájnak hitt
árnyékok alá

mindez
hó csillanás meteorraj gyújtópontok izzása
tapintott toll sercegés
adnak keretet
a félelemnek
eszköz felesleges mit sem ér
nem mérhető nem érthető

egy gondos átverés illúzió és fejlődéselmélet
lenyomataként
keresem a teremtésnek
egy biztos jelét

egy számokkal talán leírható rendszer
végtelen önmagát elmorzsoló
pillanatát láthatom csak az egész helyett

cicomák gomolygás sercenés
minden díszem mozgásom zajom

minden bonyolultabb nálam
egy most fagyó olvadó hópehely is

Kalligram, 2021/1.

Szvoren Edina

ELSŐ VIDEOLEJÁTSZÓNK ALSÓNÉMEDIBEN

Első videolejátsonkat apánk hozta Bécsből, amikor ezerkilencszáznolcvannyolcban vagy -nyolcvanhétben tanulmányútra küldte a munkahelye. Nem számítottunk ajándéokra. Bele sem gondoltunk, hogy mi történik, amikor egy apa kilenc napot tölt idegenben, a vasfüggöny mögött, távol a családjától. Azt gondoltuk: apánk elmegy Bécsbe, és majd megérkezik Alsónémedibe. Levelet sem vártunk.

Apánk azelőtt sosem járt külföldön. Az utazást hosszan tartó, baljós várakozás előzte meg – és legemlékezetesebb berúgásainak egyike. Apánk nem tudhatta, mit kell csinálni Bécsben, hogyan kell viselkedni az otthon maradt családtagjaival – hogyan telefonálni a császárvárosból Alsónémedibe –, hiszen korábban minden egyes éjszakát egy fedél alatt töltött velünk. Ha mi Alsónémediben voltunk, akkor apánk is ott volt velünk. Ha apánk nem volt ott, akkor mi sem voltunk ott, hanem apánkkal tartózkodtunk valahol máshol. Volt, hogy nyaralni utaztunk apánk testvérének a Somogy megyei nyaralójába, ahol apánk, lévén asztalos, zsugáttereket szerkesztett az ablakokra. Éppen a zsugátterek fejében tölthettünk ott évente néhány hetet. Ilyenkor apánk testvérének a családja, vagyis apánk sógornője, apánk gyanútlan bátyja, valamint apánk titokban nemzett gyanútlan gyermeke lakott a kisebb, de hűvösebb szobában. Mi pedig a másikban, ami nagyobb volt, de melegebb.

Apánk nem sok mindent vitt magával Bécsbe. Születésünk előtt vásárolt két életre szóló pulóvere, fakult zöld kezeslábas, két váltás fehérneműje meg a nyikorgó spirálú, nagy alakú skiccfüzete kényelmesen elfért apánk fekete műbőr aktatáskájában. Egy ilyen aktatáska nem illett asztaloshoz, de illett egy pesti asztalosműhely frissen megvásárolt vezetőjéhez. Nem illett apánkhoz, de illett egy titokban nemzett gyanútlan gyerek édesapjához.

Apánk nem azzal a szándékkal utazott Bécsbe, hogy majd megveszi nekünk életünk első videolejátsszóját. Egyébként is azt hitte, vagy tán azt remélte, hogy a határról vissza fogják fordítani. „Drágáim”, írta végül Bécsből tanulmányútjának második napján az ő jellegzetes, közepűt horpadt, cipőnyomhoz hasonlatos betűivel. Nem sejtettük, hogy ezek

már kipróbált mondatok. „Reggelit, vacsorát kapok.” „Alsóneműmet egy lehetetlen alakú kis mosdókagylóban lötybölöm este.” „A színház egy Drachengassének nevezett sikátorból nyílik.” „Ebben a színházban Mirko Šapkának hívják a világosítók vezetőjét.” Apánk azt is írta, hogy az utcákon nagy a tisztaság, a bécsi mozik Anne Bancroft-filmet adnak, s hogy a Drachengasse Sárkány utcát jelent. Viszont csak a képeslap aljára biggyesztette oda, hogy „rendben megérkeztem”, mindennek a végén. Az időrend összekuszálása, a névelő elhagyása az „alsóneműm” kifejezés elől, és a tény, hogy drágáinak szólított minket, megmutatta, hogy apánk gyakorlatlan, félszeg utazó. Talán csak az utolsó napon jutott eszébe, hogy ajándékkal kedveskedjen nekünk. Talán az a magyar származású nő figyelmeztette apánkat, aki őt tolmácként kísérgette a kis föld alatti díszletműhelyben, a színpalak mögött, a kis bécsi kocsmákban, a színház irodahelyiségei közti szűk folyosón, amit a bécsi kollégák alagútnak, stollennak hívtak. Ildiko a drachengassei kis bécsi színház műsorszervezésén dolgozott, akcentussal beszélt magyarul, és a végén rövid o-val írta a nevét: talán ő mondta apánknak, hogy Bécsből üres kézzel hazatérni Alsónémedibe nem lehet. Talán ő világosította föl apánkat, hogy Bécs városát császárvárosnak, a belvárost óvárosnak, az országhatárt, ahonnan nyolcvannyolcban vagy nyolcvanhétben mégsem fordították vissza, vasfüggönynek kell neveznie.

Apánkat a tanulmányútja előtti hetekben nevezték ki a Csokonai utcai díszletműhely vezetőjének. Apánk, mondtuk, a Műhely élére került. Apánk azt mondta magáról, hogy ő a fiúk főnöke. Apánkat, ahogy ő fogalmazott, véletlenségből vagy figyelmetlenségből demokratikus úton választották meg a főnökei. Tőlük kapta a fekete műbőr aktatászkát: a fiúktól. Mikor a kinevezést a Csokonai utcában megünnepelték, apánk a többiekkel együtt emlékezetesen berúgott. Az asztalosok, mesélte, már munkaidőben elkezdtek inni. Beszöktek az alagútba, amely a lerombolt Nemzeti Színház süllyesztőjéhez vezetett, fölkapattak a Műhely udvarán álló neoreneszánsz víztorony legfelső emeletére, ahol az üresen kongó száz hektoliteres víztartály éktelenkedett. Apánk így mesélte nekünk: mikor a lábáról már mindenki leesett, a fiúk taxiba tuszkoltak, de én a másik oldalon minduntalan kimásztam. Begyömöszölték az egyik oldalon, kereket oldott a másikon. Apánk nagy súlyt fektetett arra, hogy legemlékezetesebb berúgásai vidám eseményeknek látsszanak.

Mi laktuk Alsónémedi egyetlen négyszintes házának harmadik emeletét, így tiszta időben elláthattunk az évtizedekkel korábban félbe-

hagyott Duna–Tisza-csatornáig. A Duna felől kezdték ásni, de valahol negyed úton a munkálatokkal leálltak. Vizet ugyan nem láttunk a lakásunk ablakából, de volt a tájban egy folytonossági hiány. Apánk azt mondta, mikor tanulmányútjáról, mint mondta, feltöltődve s egyúttal furcsamód kiszigerelve végre megérkezett, hogy magát Bécsset is efféle csatornák hálózzák be. Maga Bécs is – Wien, mondta – egy patak, vagy inkább kiszáradni kész folyó neve. Nem horgászni szoktak ugyan a partján, mint a Duna–Tisza-csatorna mentén az alsónémediek, hanem kilométereket futni ruganyos talpú, fehér, nyugati cipőkben. Elfutnak valamelyik hídig, aztán vissza a másik parton. Sok híd ívelődik a bécsi vizeken, kisebbek-nagyobbak. Olyanok, mint a színésznők felvont szemöldöke. A kis bécsi színház, amelyik apánkat mint a Csokonai utcai műhely demokratikus úton megválasztott vezetőjét – a fél-szeg utazót – meghívta magához, két vízparthoz is közel esett: közel a Duna-csatornához, és közel a Bécs folyó torkolatához is. Úgy gondoltuk, nagy szerencséje van apánknak, amiért nyolcvannyolcban vagy nyolcvanhétben egy névadó patak partján ücsöröghetett.

Alsónémedi házunk harmadik emeleti ablakából nemcsak a csatornapartra nyílt kilátás, hanem a Baromfira és a Vulkánra is. Láttuk hosszan elnyúló barna barakkjaikat, láttuk az udvarukon felsrófolt villával várakozó targoncáikat. Reggelente a buszról leszálló munkások csoportjai két vékonyka érre szakadtak, egyik a Baromfi, másik a Vulkán bejáratához csordogált, és szorgos munkával, napra nap, ék alakban taposták ki a füvet. Apánk, lévén asztalos, Pestre járt dolgozni, mert a Baromfinál minden fémből volt, a Vulkánnál minden műanyagból, és fából semmi se. Apánk azt mesélte, hogy az ingázó bécsiek nem helyközi buszokkal, hanem gyorsvasúttal közelítik meg a munkahelyüket.

Miután apánk a Műhely élére került, ki kellett tűznie a nevét fakult zöld kezelábasára. Apánkat zavarta, s szinte a munkában akadályozta a saját kítűzött neve. Azt mondta otthon, Alsónémediben, hogy ez a kezelábas a pántján fityegő, hegesztőpisztolyok lángjától fel-felfénylő plasztik őt nemcsak feszélyezi, de mozgásában korlátozza, és a látását zavarja meg. Apánknak aztán a vasfüggönyön túli tanulmányútján is ki kellett tennie a nevét. Bécsben viszont, mondta, nem a kezelábasán fityegett, hanem a nyakában lógott egy hosszú, műselyem zsinóron, és a gyomorszáját verdeste, demokratikusan jobbra-balra csapódott, vagy éppen életre szóló műanyag pulóvereinek egyikétől delejezetten a hátsára tapadt. Mikor pedig, mesélte, reprezentatív szakszervezeti ebédre volt hivatalos Bécsben, és a bársonyszékeken diszkréten elhelyezett kis

fehér lapocskák jelezték, kinek melyik helyet szánták a szervezők, s ő látta, hogy a drachengassei színház szakszervezetének tisztégviselői, a fehér inges munkásvezetők sorban ráülnek a nevükre, akkor kénytelen-kelletlen ő is ráült a sajátjára. Később tolmácsa, Ildiko világosította fel apánkat, hogy az ilyen ebédek nem reprezentatívak, csak bécsiek.

Apánk valósággal beállított azzal a videolejátszóval. Hiszen apánkra számítottunk, de az ajándékra nem. Vásárfia, mondta apánk, mikor feltöltödvé, egyttal kizsigerelve letette elénk a dobozt. Akkor még nem ismertük a kifejezést, de később mind nagyobb kedvvel használtuk, lépten-nyomon ráfogtuk mindenre, hogy vásárfia. Ami nem tervszerűen, hosszú vágyakozást követően jutott a birtokunkba – aszpickos sonka, öt darabos teniszlabdakészlet, csipogó számológép az addigi némák helyett –, az mind vásárfia lehetett. Bécsi tanulmányútjáról apánk a testvére családjának is hozott vásárfiát, de vigyáznia kellett, hogy titokban nemzett gyanútlan gyermeke az ajándék láttán a veleszületett gyanútlanságát ne veszítse el. Féltestvérünk ezért alagutat kapott, irodafolyosót, más néven stollent, egy cukorral hintett száraz és füllasztó süteményt. Alagút Pesten csak a díszletműhely és az elbontott Nemzeti Színház süllyesztője közt volt elképzeltető, ahol apánk szerint ötvenhatban fegyveres felkelők tanyáztak. Kilenc napos bécsi tanulmányútját követően apánk fejében a különféle alagutak menthetetlenül összekeveredtek: a cukorral hintett, mazsolás alagút a Nemzeti Színház díszletalagútjával, a díszletalagút a drachengassei színház irodafolyosói-val, az irodai folyosók a cukorral hintett, mazsolás alagúttal. Egyszer apánk azt mondta, mikor emlékezetesen berűgött: cukorral hintett mazsolatárnákban fegyvert rejtegetnek a felkelők.

Alsónémedi egyetlen négyszintes lakóházát velünk együtt nyolc család lakta. A lakásokhoz tartozó barna postaládák a fűtött kapualj radiátorai fölött sorakoztak, ezért a lakók októbertől ápriliséig frissen, ropogósan kapták kézhez a leveleiket. „Drágáim”, írta apánk egy második képeslapon, amely napokkal hazatérte után érkezett csak meg Alsónémedibe. „Tolmácsom, Ildiko megjátszott akcentusát nehezen viselem.” „Óvárosi sétáimon folyton eltévedek.” „Mirko Šapka itt létem ötödik napján meghalt egy közúti balesetben.” Volt, amit apánk másodszor is megírt. „Az utcákon nagy a tisztaság.” „Alsónéműmet egy kis mosdókagylóban lötybölöm este”. Ha előző képeslapját, gondoltuk, megtartja magának, akkor az efféle önisméltésektől megóvjá magát, megkímél minket. Apánk azt mondta, hogy belőle a bécsi tisztaság új embert faragott. Ez a tisztaság és rend iránt fogékony ember állítólag

mindig is ott rejtőzött benne, de csak a császárvárosi élményei hozták ki belőle, faragták le róla a nem tisztaságkedvelő fölösleget. Mert hogy, lévén asztalos, apánk az ilyen személyiségváltozásokat a fafaragás, a szobrászat mintájára képzelte el. Szerinte megváltozni nem gyarapodást jelentett, hanem kevesebbedést, csökkenést, fogyatkozást, ahogyan faragás közben az anyagból tűnik elő a szobor, ami addig rejtve volt.

Életünk első videolejátszója aztán rendeltetésszerűen sosem működött. De amikor nyolcvannyolcban vagy nyolcvanhétben kicsomagoltuk a gyári kartonból, még maradék nélkül örültünk neki. Amíg apánk kiszabadította dobozából a hungarocellt, a hungarocellból a lejátszót, mi azonnal elképzeltük alsónémedei estéinket egy tévékre csatlakoztatott, piros fényekkel parázsló videolejátszó előtt. Naplemente után, mikor majd a Duna–Tisza-csatorna nyomvonala elhalványul, s előbb páratelt csíkká, később ólomszínű ürré változik, mi a tévéből, gondoltuk, bármit fölvehetünk, kedvünkre rögzíthetjük és újrarájtszhatjuk a műsorokat, bizonyos értelemben tehát megállíthatjuk az időt. Apánk részére a más földrészeken játszódó teniszmérkőzések pillanatait, anyánk részére Szegvári Katalin kedd esti műsorát. Apánk részére Anne Bancroftos, anyánk részére Audrey Hepburnös filmeket. Eleinte azt hittük, mi vagyunk ügyetlenek, életünket mindenesetre egy olyan élet kilátása változtatta meg átmenetileg, amilyenre mi nem vágytunk, amilyet mi korábban nem képeltünk el.

Kiderült, hogy bécsi tanulmányútja alatt apánk feljegyzéseket készített. Drótspirálos, nyikorgó skiccfüzetében a színházról szóló adatok, alaprajzok, fűrés- és esztergagépek műszaki leírásai között magán-célú jegyzeteket is találtunk: „a Salzgasse házainak ablaka furcsamód kifelé nyílik, és ki van téve esőnek, hónak”. „Reggelim bőséges és ingyenes”, „egy kis bécsi vendéglőben tolmácsommal, Ildikóval néha együtt ebédelek”, írta apánk az ő középen horpadt, cipőtalpához hasonló betűivel. „Ildiko enyhe, de megjátszott akcentusát nehezen szokom.” Nem esett jól, hogy ezek szerint apánk majd’ minden bécsi mondani-valója elfért két képeslapon.

Apánk ezt a skiccfüzetet egyébként még Alsónémediben szerezte be. Hóna alá csapott, hóna alatt nyikorgó vázlatfüzetével – amelynek spirálja kikezdte apánk életre szóló két pulóverét – bejárta a színház üzemi területeit, megtekintette a szomszédos utcákba kihelyezett jellemzőhelyt, a parókásokat, a festők pincebeli barlangját, ahol a festékszóró pisztolyok hosszú ormányokról, végtelen gégecsövekről lógtak, a világosítók kuckóját, ahol a Mirko Šapkat gyászoló világosítók

kucorogtak, végül persze, lévén asztalos, az asztalosműhely korszerű, balesetmentes gépeit. Ildiko hívta így, a tolmács, s aztán átragadt apámra, hogy azok a bécsi gépek nem egyszerűen balesetbiztosak, hanem sokkal inkább balesetmentesek. Ildiko Ausztriában született, de a szülei magyarok voltak, s apánk meglepetésére egy zsidókról elnevezett környékbeli utcában lakott. Apánk korábban sosem gondolta volna, hogy azok után, ami történt, lehetséges volna zsidókról elnevezni utcát, s azt mondta, a Zsidóutca elnevezés Alsónémediben botrányos volna, azon kívül egyetlen utcára sem illene. Apánknak igaza volt. Mi legalábbis nem ismertünk senkit, aki egy ilyen nevű utcában nyugodt szívvel, lelkipurdalás-mentesen lakna el. A Kossuth, a Liliom és a Petőfi utca lakói a bűntudatukkal együttélni, gondoltuk, nem volnának képesek.

Apánk egyébként nem először találta magát olyan viszonyok közepe, hogy idősebb nők a jelenlétükkel, pénzükkel vagy ebédmeghívásokkal segítsék. Anyánkkal is hasonlóképpen indult a kapcsolata. Kezdetben anyánk családjának a pénzéből jártak kertvendéglőbe, pesti könyvesboltba, kölcsönöztek csónakot a római parton, vásárolták apám életre szóló két pulóverét. Anyánk azt mesélte a fiatalkorukról, hogy apánk szeretetteljes konoksága egy kissé a József Attiláéra emlékeztetett. Bársony nesz inog, mondogatták, mikor párás nyári esteken a Baromfi meg a Vulkan munkásainak csapata ék alakban egyesült a helyközi buszmegálló előtt. Anyánk néha hajlamos volt úgy gondolni magára, mint Vágó Mártára, legalábbis gyakran vont párhuzamot az ő révbe ért, megvalósult szerelmük és a polgárlány Vágó Márta meg a proletár József Attila zátonyra futott kapcsolata közt. Anyánk ugyanis polgárlány volt, apánk pedig, lévén asztalos, proletár. Míg apánk gyöngéi a síró nők voltak, anyánkéi a síró férfiak. Házasságunk története, mondták, egy lecsúszás meg két elidegenedés története. Sokat eveztek.

Ott Bécsben apánk elsikkasztott valami pénzt, amiért a főnökeitől később írásbeli megrovást kapott. Megérdemelten, ahogy évek múltán ő maga is mondta. De azért ott a Műhely élén, az ő véletlenségből vagy figyelmetlenségből demokratikusan elnyert pozíciójában nem háborgatta senki, és még évekig ő volt a fiúk főnöke. Apánk állítólag a munkahelye schillingre váltott ellátmányát költötte Bécsben másra – feltehetőleg éppen életünk első videolejátszójára. Anyánk hiába faggatta őt, honnan jutott, miből telt pénze a videolejátszóra, apánk hallgatott. Amikor első ízben áram alá helyeztük a videolejátszót, és ki-gyulladtak rajta a fények, már nem volt értelme tovább firtatni a dolgot.

Életünk első videolejátszója igen jól mutatott a tévénk alatt. Bár sajnos elől, a tévé képernyője alatt kellett elvezetnünk a kábelét, mivel a tévészekrényünk háta fedett volt. Lévén asztalos, apánk megígérte, hogy a furnér hátlapot a vezetékek számára megnyitja majd egy tenyérnyi területen, s akkor hátul futhatnak a videolejátszó kábelei, ahogyan azt más videolejátszós emberek lakásában láttuk. Ennek a videolejátszónak a süllyesztett csavarjai, csillogó fémdoboza, melegen parázsló piros fényei ugyanis szépek s már szinte bécsiesen előkelők voltak, de a hátlapra szerelt csatlakozóaljzatok, sejtyszerűen szabálytalan körvonalai, a belőlük kivezetett fekete kábelek alsónémediesen dugdosni valók. Nem szem elé valók: ahogyan apánk féltestvérünk iránti gyöngéd érzései sem voltak azok.

Apánk az úti beszámolóiban feltűnően gyakran élt a „kis, bécsi” fordulattal. Kis bécsi vendéglő, mondta, a drachengassei kis bécsi színház, a Rennwegen fölfedezett kis bécsi elektronikai bolt, kis bécsi motelében a lehetetlen alakú kis bécsi mosdókagyló, a műselyem zsinóron függő kis bécsi névtábla, a kis bécsi garasok az utcai telefon zezzugos járataiban. Apánk tudott egy pesti trükköt: azt mondta, ragasztóval kell bekenni a pénzermét, s akkor az a telefon gyomrában örökre megakad, így ingyen hívhatók az alsónémedi számok vagy a gyanútlan somogyi rokonok. Csalódnia kellett apánknak, mert a bécsi telefonokkal, bécsi garasokkal ez a forintos pesti trükk nem működött. Persze egy hozzá hasonló félszeg utazó, mondtuk, éppenséggel az országhívóról is megfeledezhetett. Az elektronikai cikkek boltjába, ahol a videolejátszót szerezte be, Ildiko is elkísérte apánkat, hiszen nélküle aligha értette volna meg az árusok magyarázatait. A használati utasítás legfontosabb kifejezései fölé is apánk tolmácsa róttá föl kis, bécsi betűkkel, hogy mit jelentenek. Talán ennek az Ildikónak a fordulatait vette át önkéntelenül apánk, amikor a bécsi dolgokat előttünk, családtagjai előtt újra és újra kicsinek meg bécsinek titulálta. Titulálás közben pedig, úgy sejtettük, zavartalanul gondolhatott Ildikóra.

Apánk hozott magának egy sapkát. Ez egy eltékozolt bécsi sapka, mutatta, nem Mirko Šapka fejfedője. Fejébe húzta, és körbe forgott vele előttünk, mint a Baromfi és a Vulkán munkásai, mikor a gyárkapunál megmottozzák őket. Apánk a sapkát a drachengassei színház 80-90 férőhelyes nézőterén, egy felcsapható széktámla mögé szorulva találta, a Sárkány utcai színház nézőterére a bécsi közönség ugyanis ruhatárhelyet nélkül beléphetett. Az eltékozolt sapka színes volt, kötött, amelyet nem árultak, nem is hordtak akkoriban Pesten vagy Alsóné-

mediben. Mivel, ahogy apánk mesélte, a széles bécsi utcák, a patakok – kiszáradni kész folyók – medre, a nyitott vagy császári időkben örök időkre betemetett vízjárta árkok szélcsatornaként szolgálnak az Alpok lejtőiről érkező szeleknek, apánk a sapkát gondolkodás nélkül használatba vette. Lebukástól való félelmében ugyan válla közé sülyesztett fejjel, s mintha éppenséggel a Zsidóutcában kellene laknia, rossz lelkiismerettel róttá a bécsi óvárost, hogy majd csak Alsónémediben merje kihúzni magát.

Apánknak beszámolót kellett a tanulmányútjáról írnia, s ennek a beszámolóknak egyidejűleg kellett szakmainak meg gazdaságinak lennie. Gondterhelten lapozgatta spirálos vázlatfüzetét, nézegette Bécsből küldött képeslapjait, és napokba telt, mire középtájt horpadt jellegzetes betűivel megírta – ahogy ő mondta, papírra vetette – a vázlatot. Először kis bécsi garasokat rajzolt a felsorolásban szereplő tételek elé, hogy könnyebben kiismerje magát a részösszegek és végösszegek, a balesetmentes esztergagépek és bécsi programpontok, a hivatalos vacsorák és Ildikóval elköltött ebédek között. Aztán a kis bécsi garasokat besatírozta, megvastagította és megnagyobbította, így azokból nagy, bécsi garasok lettek. A nagy, bécsi garasokat forinttá alakította, a forintok köré éles tuskézetet rajzolt, a tuskézetből kristályalakzatot formált, a kristályalakzatot pedig csillagszerűen szétsugárzó körvonallal kerítette. A szakmai és gazdasági beszámolót végül anyánk szövegezte meg.

Apánk legemlékezetesebb berúgásai – mikor például életre szóló pulóvereinek egyikét cigarettaparázzsal égette ki, vagy mikor Anne Bancroft erős szemöldökét skiccelte alsónémedi lépcsőházunk meszelt falára – nem örömhírekhez, tragédiákhoz, vagy hosszan tartó, baljós várakozásokhoz igazodtak. Apánk maga mondta anyánknak, hogy ne keressen ok-okozati összefüggést a berúgások és élete eseményei között, ezek merő véletlenségből eshetnek olykor egybe. És ezek a berúgások, mondta, vidámak, nem szomorúak. Mikor pedig azt mondta, ok-okozati, mi azt hittük, apánk máris dadog, apánknak máris összeakad a nyelve. Mi sosem láttuk, hogy inna. A jelenlétünkben vagy színjózan volt, vagy már menthetetlenül részeg, és sosem láttuk, milyen az átmenet.

Apánk megtekintett a drachengassei bécsi színházban egy előadást. „Életre szóló élmény”, jegyezte föl a vázlatfüzetébe. Az előadás délutánján apánk megmosdott lehetetlen alakú, kis bécsi mosdókagylója fölött. Levette munkaruháját, a fakult pesti kezeslábast, amelynek

mellzsebéből minduntalan kiesett a collstok meg az ácsceruza – sokat szidta apánk ennek az egyébként kényelmes kezeslábának a túl rövidre szabott mellzsebet –, mert az életre szóló előadás estéjén életre szóló pulóvert kellett viselnie. Apánk attól félt, hogy bármelyik pulóverét veszi is föl, ki fogják nézni az elegáns bécsiek, ezért megfordult a fejében, hogy az előadást kezeslábában, névkártyáját a kezeslábasa pántjára tűzve, a színpalak mögül kellene megtekintenie. „Leart adnak.” „Tolmácsom, Ildiko rábeszél az előadásra”, írta apánk horpadt betűivel a skiccfüzetébe. Amikor aztán apánk meglátta a drachengassei sikátorból nyíló bejárat felé igyekvő farmerdzseki, fekete garbós férfiakat és tornacipős nőket, megkönnyebbülhetett. Sosem gondolta volna, hogy a császárvárosi közönség alig különbözik a Baromfi vagy a Vulkán bejárata felé igyekvőktől. Ildiko a művészbejárónak is beillő cementlépcső tetején, a drótüveges előtető alá húzódva, feje fölött a Mirko Šapka halála miatt kitűzött gyászlobogóval várta apánkat. „Ildiko sárfoltos sportcipőben, ázott frizurával.” „Szép előadás volt. Learben magamra ismerek.” Ezt nem értettük. Talán Ildiko mondta apánknak, hogy a főbb szereplőkben magára kell ismernie.

Apánk nehezen ismerte be, hogy életünk első videolejátszójával kudarcot vallott. Hiába vizsgáltuk a tévét minden irányból, hiába fordítottuk kopolytűszerű nyiladékait magunk felé, hiába állítottuk a hátul hordott hasat a lámpafénybe, nem találtunk rajta egyetlen nyílást vagy csatlakozót sem, amely a lejátszó kábeleinek befogadására alkalmasnak látszana. Így aztán a tévészekrény hátlapját apánk egy tenyérnyi felületen ezerkilencszáznolcvannyolcban vagy -nyolcvankilencben végül mégsem nyitotta meg. Ez a tévé meg ez a videolejátszó ok-okozatilag nem összeköthető, jegyezte meg anyánk: tolmácsod, Ildiko nem tudhatta, hogy bécsi kábelek alsónémedi tévékbe sehogyan sem illenek.

Apánk bécsi utazását hosszan tartó, baljós várakozás követte. Legemlékezetesebb berúgásainak egyike is ezekre az időkre esett. Apánk, az eltékozolt bécsi sapkával a fején, az alsónémedi ház harmadik emeleti ablakában állt. Láttuk, hogy homlokához illesztett ujjjaival a Vulkán, a Baromfi felsrófolt villával várakozó targoncáit utánozza. Barcogott nekik, mint a hím szarvasok, majd kijelentette, hogy a felkelők cukorral hintett mazsolatárnákban fegyvert rejtegetnek. Apánk és anyánk másnap kétfelől markoltak meg egy alsónémedi létrát. Védekezésképp húzták maguk közé, aztán proletárdühükben, polgárharagukban addig szorongatták, ádázul és némán addig rázták, amíg összecsukló lábai be nem csípték a kezüket. Rázták és rázták. Nem értettük, apánk miért

jött vissza Bécsből. Feltöltődve, ám furcsamód kizsigerelve ellakhatott volna tolmácsa Zsidó utcai lakásában, a Salzgasséra néző, megvetemett ablakok kifelé nyíló szárnyait pedig, lévén asztalos, ő gyalulhatta, ő igazíthatta volna a keretbe. Ha még zsalugátert is szerkeszt a Salzgasséra néző ablakokra, legemlékezetesebb berúgásai kis bécsi családokkal eshettek volna egybe, közepütt horpadt betűit alsónémedi postaládánk tarthatta volna melegen, az időt pedig tolmácsa, Ildiko videolejátsszóján állíthatta volna meg.

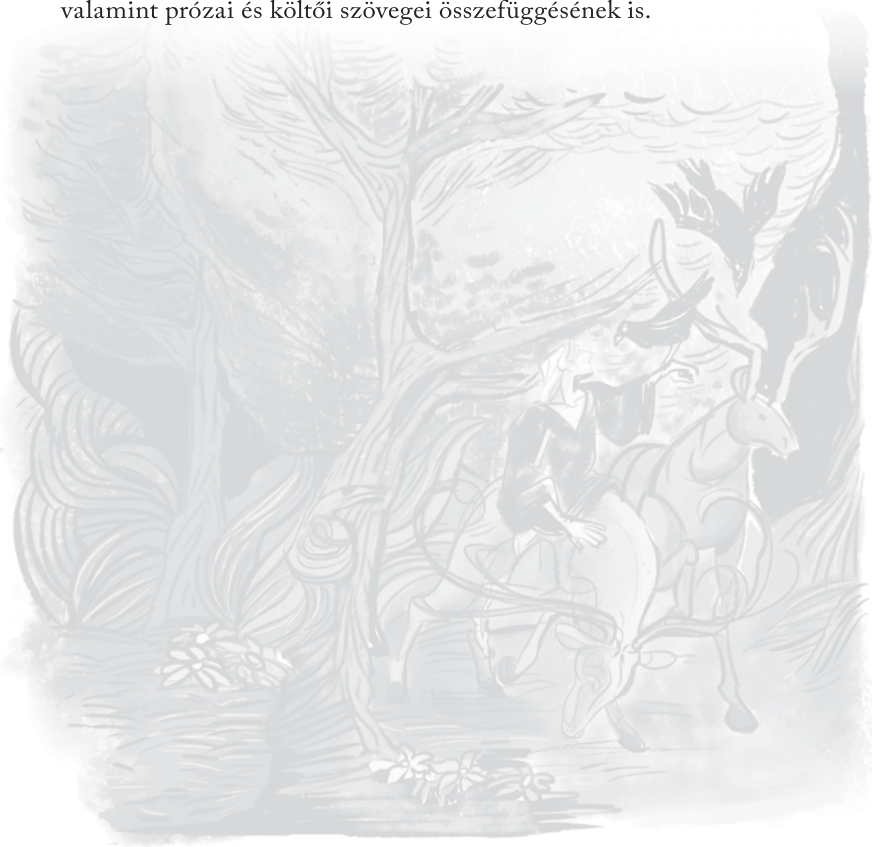
Alföld, 2021/1.

PILINSZKY JÁNOS

Jelen lapszámunk összeállítását Pilinszky János születésének centenáriumi alkalmá hívta életre. Ebben az esetben azonban nem csupán emlékállításról van szó, hanem a költőhöz, az életműhöz, annak hatásához való közelítés különböző műveleteiről is. A költő emlékének szentelt tematikus számot – rendhagyó módon – a Pilinszky-mozaik nyitja, amely fiatal egyetemi hallgatók az *Egy életen keresztül* című versről szóló értelmezéseit tartalmazza, felszínre hozva ezzel a Pilinszky-szövegek interpretációjának lezárhatatlanságát. A lapszám továbbá éppúgy figyelmet szentel az egyik leghíresebb költői szövegnek, az *Apokrif*nek is, mint ahogyan a Pilinszky-életmű szerteágazó hatástörténetének, valamint prózai és költői szövegei összefüggésének is.

PILINSZKY-MOZAIK

Permanens emlékezés

Pilinszky János Egy életen keresztül című verséről

„Latrokként tér és idő keresztjére
vagyunk verve mi, emberek.”

Simone Weil

Az idei évet az irodalmi szféra történései szempontjából nézve jelentősen meghatározza az emlékezés, az újrafelfedezés vagy a másként megérteni akarás gesztusa, ugyanis Pilinszky János az idén ünnepelné a századik születésnapját. Ennek az eseménynek köszönhetően még inkább fókuszba kerül a költő, a kapcsolatai, viszonyai, de különösen a munkássága, életművének kanonizációja és az irodalomra gyakorolt hatása. Írásait meghatározza az a tematizált felelősségvállalás, ami a mindennapi ember létére vonatkozik. Költészete precizitásából eredően képes megteremteni azt a rezonanciát, ami megrázó és kétségbeejtő, de ugyanakkor megnyugtatóan katartikus hatást gyakorol a befogadóra. Pilinszky líráját egészében nézve elmondható, hogy egy folyamatosan alakuló és fejlődő világfelfogás érzékelhető az első, kánonteremtő versek erejétől kezdve egészen az utolsó versekig. Ebből a folyamatból kiemelve a *Szálkák (1971–1972)* című kötetet, megfigyelhető a létezés feszültségében kialakuló mi- és énpozíció kibillenése és az ehhez kapcsolódó világlátás bizonyos szintű megváltozása az előző kötetek verseihez képest. A korabeli kritikák szerint Pilinszky kezdeti lírájában „a világ tagadásának egy olyan fokáig jutott el, amikor élő és élettelen egyaránt elveszíti létének értelmét, amikor már-már megszűnik minden emberi vonatkozás, s szinte az írás, a közlés, a költői gyakorlat ténye az egyetlen [ha ez nem is kevés], ami elválasztja az abszolút tagadástól, a csendtől”.¹ A csend különösen fontos szerepet játszik Pilinszky teljes költészetében, hiszen ez a csend építi és irányítja a verseket. Mindez már a fiatalkori verseiben is jelentkezik: „Nem értem én az emberi beszédet, / és nem beszélem a te nyelvedet. / Hazátlanabb az én szavam

1 SZÉKELY ÁKOS, *Pilinszky János: Szálkák, Életünk 1973/2.*, 171.

a szónál! / Nincs is szavam.”² A csend intimitása érzéken fokozódik a későbbi versekben. A *Szálkák* című kötetben a csend lesz az a kapcsolódási pont, átmeneti erő, amely képes a kezdet és a vég összekapcsolására. Ebben az összekapcsolódási folyamatban megnyugvás van, ugyanis az elhallgatás rámutat a lényegi valóságra, ahol a vers születik és ezáltal megteremtődik a közelség. A kötetben megjelenő „szálkák” ezzel a csendközléssel invitálják a befogadót, és teret adnak számára az emlékezésre. Itt találunk olyan verset is, amely önmagát jelöli ki az emlékezet helyeként, és képes megteremteni egy többszörösen értelmezhető emlékezetgyakorlatot.

Az *Egy életen keresztül* alkotás címében már jelöli azt a kétségbeesett, mégis nyugodt folyamatot, ami a kezdet és a vég között feszül. A folyamat az aktualitás jelentőségével egyre inkább felhívja a figyelmet, emlékeztet az étellel járó felelősségvállalásra. Mindez a vers egészében érvényes lesz, de már a cím is előrevetíti. Különös a vers alcíme (*Sógorom emlékezetére*), mivel megnyitja és összekapcsolja a különböző értelmezési lehetőségeket leginkább a ma, konkrétan 2021 aktuális irodalmi gesztusaival párhuzamba állítva. Ez az év ugyanis folyamatosan felidézi Pilinszky alakját a verseinek újraolvasása által, ami annyi, mint emlékezni egy halott költő élő mivoltára. A megemlékezés gesztusából kiindulva válik igazán izgalmassá Pilinszky *Egy életen keresztül* című versének megidézése, újraértelmezése, hiszen itt a költői hang is megemlékezik halott sógoráról, sőt maga a vers is az emlékezni akarás és a halott sógor előtti tisztelgés jegyében születik. Amikor újraolvasunk Pilinszky e versét, különösen, ha abból a célból, hogy felidézzük a költő életművét vagy egyes verseit, irodalmi szerepét, akkor többszörös emlékezetgyakorlatot hajtunk végre egyetlen gesztusban, amikor a holtakra emlékezve újra élővé tesszük őket.

A holtakra való emlékezés vissza- és előreteljesítő emlékezésre tagolódik. Egyetemesebb, eredendőbb, természetesebb jelenség a visszatekintő emlékezés: az a mód, ahogy egy csoport együttélés maga halottaival, a tovahaladó jelenben emlékezetében tartja az elhunytakat, miközben önnön egységének és épségének olyan képét alakítja ki, amely magától értetődően öleli fel őket is.³

2 PILINSZKY János *Összes versei*, szerk. DOMOKOS Mátyás, HAFNER Zoltán, Osiris, Budapest, 1999, 54–55.

3 Jan ASSMANN, *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, ford. HIDAS Zoltán, Atlantisz, Budapest, 1999, 61.

Pilinszky alkotásai az irodalmi kánonban való jelenlétük miatt megteremtették a felejthetlenné válás aktusát. Ezáltal a mindenkori befogadás műveletei és az alkotások között kialakult egy kötődés, ami erősíti ezt a felejthetlenné válást. Ilyen értelemben a Pilinszkyre való emlékezés magával vonzza az élővé tevés gesztusát, pontosan úgy, ahogyan maga a Pilinszky-vers teszi ezt, amikor verse alcímében kijelöli sógorát és felidézi személyét az emlékezetgyakorlat által. Azért, hogy az emlékezés megvalósulhasson, megszületik a vers. Mindez ott válik még izgalmasabbá, ahol a vers születésről és halálról, kezdetről és végről közöl, figyelmeztet, emlékeztet a jelenvalóra, de mindezt azzal a bizonyos csenddel.

1. „Oszlás-foszlás”

Pilinszky kései költészete eljutott a csendnek arra a küszöbére, ahol az elnémulás közöl. A *Szálkák* verseire a rövidség mellett leginkább ez jellemző. „A *Szálkák* keletkezéséről Pilinszky 1971 októberében azt mondta Tasi Józsefnek egy beszélgetésben, hogy »három hét alatt«, szinte »naplószerűen«, hirtelen születtek ezek a rövid darabok.”⁴ Ez indokolja a kötetben lévő versek tömörségét és a lényegre törő sorok teljességét. A lét felelősségvállalása és a bűnös ember tragikumuma ezekben a versekben intenzívebben érzékelhető, mivel a tragikum mellett felbukkan a megváltás lehetősége, és a lírai én közösségvállalása is konkrétan fellelhető.

A kötet *Minden időben* című ciklusa jelzi az emberi lét időbe való belevettségét és a folytonos felelősségvállalást. Ebben a ciklusban található az *Egy életen keresztül* című vers, amelynek felütésében megjelenik a bűnös mivolttal rendelkező cselekvő mi és ezáltal egy szoros kötődésben létrejövő sorsvállalás: „Mi törjük össze, repesztjük ketté, / mi egyedül és mi magunk” (107). A kizárás gesztusával leredukálódik a cselekvés az emberre, aki létéből adódóan romboló, és ez magával vonzza az eredendő bűnösséget, az ember mérhetetlenül esendő voltát. A saját létének elmúlását okozó ember a sorsvállalás ellenére a kiszolgáltatott magányban egy önkényes cselekvő, akinek létezésével együtt jár az az egzisztenciális szorongás, ami nem engedi megteremteni

4 TóTH Réka, *Pilinszky János – Kérdés, Szöveggenetikai elemzés*, Irodalomtörténet 2004/3., 380.

a megnyugvást. Ez a mi képes az „egy és oszthatatlan” (107) osztására, oszlására, és zsarnoki módon lehetőséget teremt a sértetlen megsértésére. Ezzel az aktussal saját magát veti bele a tér és idő mulandó szférájába, ahol folyamatosan egyensúlyoznia kell élet és halál között. A mi többszörös kijelölésével a vers emlékeztet a saját sors bűnösségére, a cselekvő én teherhordozására, akiben ott lapul a visszafordíthatatlan teljesség reménye.

2. „vánkosok csendje”

A mondással létrehozott csend teremt meg azt az egyensúlyjátékot, ami Pilinszky költészetében, és különösen a megnevezett költeményben, az élet és halál között feszül. Ebben a feszültségben fokozódik a magatehetetlen ember egzisztenciális szorongása. A cselekvő mi megrendítő és pusztító tette után vágyik vissza abba a tiszta állapotba, ami a létezése előtti időszakra utal. A saját maga elrontott világában jelen való létező érzékeli és tudja, sőt magán hordja terhének súlyosságát, de nem egy permanens nyugalommal teszi mindezt, hanem – kihívást állítva magának – lehetőségeket keres a lehetetlenre. Ez a próbálkozás jelen van egész életében: „Utána azután / egy hosszú-hosszú életen keresztül / próbáljuk” (107). Viszont a pusztító törekvés kevés a teljességgel bíró állapot visszaállításához, ugyanis ennek módja az eredendő bűnös létező számára képességét felülíró feladat. Az önmagában álló igyekezet gesztusa társul az ember próbálkozásának könnyelmű, felelőtlen attitűdjével, így a kísérlet hamar kisiklik, feleslegessé válik: „*vakon, süketen, hiába*”. A feladat tárgya szakrális mivolta miatt megközelíthetetlené válik a már létezésétől fogva romlott és bűnös embernek. A világ eleve adott tisztasága még inkább kihangsúlyozza az emberi lét ártalmasságát. „Összefércelni a világ / maku-látlan és eredendő szövetét” (107) olyannyira nehéz és lehetetlen kihívás a mulandó és szorongó ember számára, hogy az egy életén keresztül való próbálkozások sorozata is hiábavalóvá válik. Ebben a reménytelenységben mégis tovább dolgozik a tisztaságvágy, amely szüntelen keresi a lehetetlennek tűnő békét. Azt a békét, amit egy kihűlt vánkos csendje sugall.

3. „békéje annak, ami kihűlt, hideg lett”

Az alternatív megoldás a születés halálában van. A világba való belevettség kezdetének feddhetetlensége az a létállapot, ahová visszavágyik a romboló és pusztító mi. A gyerekkor tisztasága, gondtalansága, határtalansága és békés szabadsága vonzóvá teszi azt a világot, ahol az alázat alapértelmezettként van jelen. „A világba találás visszasimulást jelent a gyermekkor ártatlan, rácsok és határok nélküli világába.”⁵ A visszasimulás gesztusa érvényes a kötet többi versére is, hiszen a gyerekkori nosztalgia meghatározó motívum lesz a kötetben, ami eltérő Pilinszky pályakezdő lírájához viszonyítva, viszont a hetvenes évek elején íródott verseiben, a *Szálkákat* követő *Végkifejlet* című kötetben is domináns motívum. A kötetekben fokozatosan jelenik meg a gyerekkor adta permanens nosztalgia és érzékiség. Míg a *Végkifejlet* verseiben a „gyerekkor alkímiája beteljesül” (*Nyitás*, 1973), addig az előző kötetben még csak egy visszavágyott állapot lesz. Ebben a visszavágyásban feltételeződik egy olyan aktus, amely szorosan összefügg a létező eredendően bűnös mivoltából való degradáció lehetőségének kiküszöbölésével, a létezés idilli és magasztos állapotban való megszűnésével: „Gyerekkorunkban meg kellene halnunk / tudásunk csúcán, alázatunk magasan”. Az ábránd képzete után a valóság nehézsége tárul fel újra, és ugyanaz a kilátástalan, reménytelen, de nem reményvesztett törekvés bizonyul megint a létezés egyedüli mentsvárának. Újra feszültséget, egzisztenciális szorongást és ezáltal bolyongást okoz az, hogy a lét nem szűnik meg ebben az ártatlanságban, a magasztos állapotban: „de tovább élünk, foltozgatva és / toldozgatva a jóvátehetetlen” (108). Ebben a jóvátehetetlen világban a létezés békéjének lehetősége a gyerekkorba való visszasimulás, viszont az ábránd szembekerül a realitással, így ez a fajta béke nem tud megvalósulni, és más békekeresés lép érvénybe. Ennek értelmében alternatíva maradt az elmúlás lehetőségének békéje, az időnek való kivetettség megnyugvásának keresése.

4. „mindennél egyszerűbb csend, ez lesz”

Az élet és halál közti egyensúlyjáték része a bújócska, amikor az eredendően bűnös létező menekülni próbál a saját maga teremtette elron-

5 BENEY ZSUZSA, *Végkifejlet. Gondolatok Pilinszky János új versesköteteiről*, Vigilia 1975/1., 43.

tott világ elől és saját maga elől is. Sikertelennek bizonyuló próbálkozásai után reménytelen törekvése megszűnik, és búvóhelyet keres, ahol nyugalomra, békére találhat. Abban a világban, ahol kivette szorong az ember, és helyrehozhatatlan tette miatt nem tud megnyugvást lenni, ezért szükségszerűen egy más világba való menekülés lehetősége az, ahol megteremtődhet a béke. Az örökösen degradáló létállapotból való kiszakadásnak az esélye létrehozza azt az illúziót, ahol büntől mentesen, megtisztulva fellélegezhet a szorongó ember. Ez az esély olvasható ki a vers záró szakaszának soraiból: „Még jó, hogy elalhatunk közbe-közbe” (108). Az emberi lét működéséhez elengedhetetlen az alvás, így paradox módon belekényszerülünk abba a létállapotba, ahol a megnyugvás reménye felcsillan. Az álom világába való belépéskor kifordul a valóság és annak tragikuma, pillanatnyilag megszűnik az időnek való kivettség, pontosabban felfüggesztődik az idő folyásának terhe, és ezáltal az egzisztenciális szorongás is felszámolódnak látszik. Viszont a béke megtalálása itt is csak feltételezetten lehetséges, mivel a valóságból való kiszakadás és a majdani visszakerülés megerősíti az álom világának illuzórikus mivoltát. A gyerekkorba való visszasimulás vágyához képest ez a lehetőség kézenfekvőbbnek tűnik a megnyugvás megtalálására. Ezt alátámasztja az álom világába való belépés lehetősége és ennek a többszöri megismétlése, viszont az itteni állapot pillanatnyisága és képzeletbeli mivolta miatt nem válik megalapozottá a béke megteremtésére. Az álom világa egy olyan alternatív búvóhely marad a bűnös létező számára, ami funkcióját betöltve elfedi és eltakarja a valóság terhét, érzelmi csalódást okozva.

A vers utolsó sorában a nem-kimondás gesztusával (mint a kimondástól való tartózkodással) megoldja és felfejti mindazt, amit a vers egész már sugall a jóvátehetetlenség érzékeltetésével. A verszárlatban az élet és halál közötti egyensúlyjáték a végéhez ér és elbillen abba az irányba, ahol a megnyugvás található, az örök megnyugvásé: „elalhatunk közbe-közbe / és utoljára” (108). A halál nyugalmat úgy közli a vers, hogy nincs benne semmi megrendítő, és mindezt egyetlen utalással teszi. Az illuzórikus kísérletek sorozata után úgy rántja vissza a befogadót a valóságba, hogy emlékeztet a folyamatos jelenlétre és a valóságban megtalálható békére. A halál általi megnyugvás gesztusának megteremtésével a vers beemeli és visszakapcsolja az alcímbe megjelölt címet úgy, hogy a sógorra való emlékezés gesztusával a befogadóját is emlékezteti arra az egyszerű csendre, ahol a megnyugvás a nem-kimondással valósul meg. Ebben a csendben születik meg a vers maga,

és ez lesz az az összekapcsolódási pont, ahol élet és halál, kezdet és vég összeér. „A hermeneutikus megközelítés akkor érkezik el saját teljesítőképeségének határához, beszédének akkor kell elhallgatnia, amikor az előtte járó szöveg a csendre mint a létezés foglatatára és lényegi valóságára mutat rá. Arra a helyre, ahol maga a beszéd is született.”⁶

Pilinszky János költészetét átjárja ez a csend, és mindez úgy közelít felénk verseiben, hogy szótlánul emlékeztet és a megrettenés látszatát kelti. Ebben a feszült csendben mégis ott rejlik az az intimitás, ami pont a megrettenés által képes megnyugtatni is. A csend bensőségesen ambivalens mivolta teremti meg a befogadó számára a katartikus élményt. Az *Egy életen keresztül* című vers egyetlen gesztussal, különösen a csendközléssel nyitja meg a permanens emlékezést és teremti meg az átmenetet a többszörös emlékezetgyakorlatok között, valamint felhívja a figyelmet arra az aktusra, ahogyan a vers megszületik és a nemmondással figyelmeztet minket az emlékezés fontosságára, erre a minnél egyszerűbb gesztusra.

Császár Tímea

Múlt-jelen-jövő

Identifikáció és töredezettség Pilinszky János egy versében

Az *Egy életen keresztül*, a *Szálkák* kötet legtöbb darabjához hasonlóan, egy olyan létállapotot jelenít meg, amelyben a viszonyítási pontokként szolgáló múlt és a jövő között a lírai megszólaló jelenének horizontját a töredezettség és az értelemvesztés jellemzi. Az én és a jelen éppen ezért a kötet szövegeiben sok esetben nem kiindulópontként jelennek meg, tehát mondhatni, az énről tett állítások nem az én megértéséhez járulnak hozzá közvetlenül, hanem leginkább a múlt és a jövő dualitása között elhelyezkedő, tartalom nélküli jelen megmutatásához, amely bizonyos esetekben együtt jár az elmúlás képzetével is.⁷ Ez többek között úgy érthető, ahogy az *Egy szép napon* soraiban a jelenből megszólaló lírai én felsorolja a múlt tartalommal bíró tárgyait, emléknymait, amelyek a jelen számára csupán a múlt felé irányuló vágyként jelennek

6 SCHEIN Gábor, *A csend poétikája Pilinszky János költészetében*, Jelenkor 1996/4., 367.

7 „Elsüppedek a hőésésben, / eltűntem, eltűnök”.

meg: „Mindíg / mindig is hazavágytam”.⁸ Az otthon és a múlt utáni vágyakozás a Pilinszky-líra több pontján is értelemszerűen összekapcsolódik a gyermekkorral, amely az életműben gyakran valamiféle kiemelt léthelyzetként jelenik meg, különösképpen a felnőttkorral összehasonlítva, amelyet a jelen kiüresedése, a szorongás jellemez leginkább, szemben a vágyképként az énben élő múlttal, otthonnal és gyermekkorral. Ez nemcsak a szavak szintjén megjelenő „hazavágyásban” látható, hanem szintén az *Egy szép napon*, de akár az *Apokrif* soraiban is, amelyekben a megjelenített tárgyak jelenítik meg azokat a konkrét emlényomokat, amelyekhez az én a múlt és az otthon képzetét társítja hozzá, és amelyek által bizonyos mértékben hozzáférést is nyer a múlt horizontjához. Ilyen többek között a „Mindíg az elhányt bádogganalat / a nyomorúság lim-lom tájait kerestem”,⁹ „egy kinnfeledt nyugágy”¹⁰ sorok, amelyek már önmagukban is megjelenítik a múltnak az elmúlásjellegét, tehát azt, hogy ez a fajta vágyódás a múlt felé már hiábavaló, mivel a tárgyak is, amelyek hozzá kapcsolhatók, maguk is elhagyottak, feleslegesek.

Az *Egy életen keresztül* tehát hasonlóképpen a múlt és a jövő kettőse között álló jelen hiányosságát, töredezettségét jeleníti meg. A szövegben mindez összekapcsolódik az identifikáció kérdésével és az ember fogalmaival azáltal, hogy bemutatja, a múlt-jelen-jövő tengelyén hogyan alakul a folyamatos megismerés által a megszólaló és általában az emberi létezők énjének konstruálódása, illetve annak szét-töredezése, felbomlása. A töredezettség e versben nemcsak a megértéssel és az abból következő identitásváltozásból származó szorongással mutat összefüggést, hanem az emlékezettel is. Ez nem meglepő, hiszen az identitás és az én meghatározásában alapvetően is szerepet játszik az emlékezet mint az én stabilitásáért felelős tényező. A versben pedig az emlékezet mint az identitás létrehozásáért felelős elv értelmezhetőségében összekapcsolódik a töredezettséggel, mivel az emlékek nyomokként, pontokként értelmezve az én alakulásának kontinuitását és ezzel együtt az énnel az egységességét darabolják fel. Tulajdonképpen az emlékezet az, ami a szövegbeli identifikációban éles viszonyítási pontokként jelöli ki a múlt és a jövő horizontjait, amelyek között a jelent a hiábavalóság és a bizonytalanság, ezzel együtt ezeknek a pontoknak a felszámolása jellemzi, mivel a megszólaló alapvető emberi

8 PILINSZKY JÁNOS *Összes versei*, szerk. HAFNER Zoltán, Osiris, Budapest, 1999, 95.

9 *Uo.*

10 *Uo.*, 55.

feladatként jelöli ki az eredendő egység, tudás visszaállítását: „próbáljuk vakon, süketen, hiába / összefércelni a világ makulátlan és eredendő szövetét”,¹¹ „foltozgatva és / tóldozgatva a jóvátéhetlent”.¹² Az *Egy életen keresztül* szövegében a megszólaló én életéhez kapcsolódó idősíkok felosztásában a jelen, amelyben az értelem- és énkeresés próbálkozásai zajlanak, tulajdonképpen az „egy hosszú-hosszú életen keresztül”¹³ sorral van kijelölve. Amellyel szemben áll a gyermekkor mint egyfelől a múlt, és másfelől pedig mint az ezen a hosszú tulajdonképpeni életen kívül álló életszakasz, amely valamilyen tekintetben kiemelt pozícióban van („Gyermekkorunkban [...] tudásunk csúcán”¹⁴), ez pedig tulajdonképpen azt feltételezi, hogy a szöveg az élet alatt a folyamatos és hiábavaló egységre törekvő megismerést érti, amelyen a gyermekkor valamiként kívül áll. Az első versszakban egyfajta eredendő identitás vagy én képe jelenik meg, amely az elválaszthatatlanság és a kettérepesztettség dualitásában kizáró ellentétet hordoz magában: „Mi törjük el és repesztjük ketté, / mi egyedül és mi magunk / azt, ami egy és oszthatatlan.”¹⁵ Ez az ellentét az „egyedül” és „magunk” szavak használatában is megjelenik, mivel mindkét alak a „mi” megszólalóhoz kapcsolódik, amely által a többes számú alak egyszerre jelenít meg osztozottságot és egységet, és mindezek által feltételezhető, hogy ez a kezdetől való identitás már eleve osztozott, oszthatóan jön létre, akár csak a megszólalás. Ugyanakkor a „mi egyedül” olvasható lehetne egy beékelésként, ezáltal az „egy és oszthatatlan” entitásra vonatkozó állításként is. A szöveg ezzel az „egyedül” megnevezéssel tehát az identitás valamiféle eredendő egységes állapotát jeleníti meg, amely éppen ennek a minden mástól megkülönböztető egyedüli jelölésnek köszönhetően saját pontszerűségét és megismételhetetlenségét hangsúlyozza, amely bármiféle megismerési folyamatba beilleszkedve már megszűnik létezni, tehát az identifikáció folyamatában már mint töredezett entitás létezik, megszűnik egyedüliségében. Ez pedig feltételezi, hogy a későbbi versszakban „a világ makulátlan és eredendő szöve” nem azonos az első versszak egyedüli „egy és oszthatatlan” entitásával annak ellenére sem, hogy a megszólaló én az egységre való törekvésében ennek egészét igyekszik rekonstruálni.

11 *Uo.*, 107.12 *Uo.*, 108.13 *Uo.*, 107.14 *Uo.*, 108.15 *Uo.*, 107.

A többes szám első személyű mi hangját magára vállaló lírai beszélő pedig megmutatja, hogy mindez az emberi önmegismerési folyamat és az identitás alakulásának egy általános jelensége, ugyanis azáltal, hogy a megszólaló én „mi”-ként nyilvánul meg, egy olyan identifikációs folyamatot tár fel, amely egyként vonatkozik az emberi létezésre. Ezenkívül egy olyan állapotát jeleníti meg a kimondás idejének, amely a fentebb említett múlt és jövő tartalommal bíró kettőse között álló hiányos, tartalom nélküli módja a jelennek, amely tartalomvesztés szintén nem kizárólag a lírai én sajátja. Ez egyfelől megmutatja, hogy a múlt egyiséget képviselő horizontja hatni képes a jelen befogadó, megértő és ezzel együtt a feltárt töredezettségért felelős folyamataira, amelyek már előretekintenek a létezés – létező számára egyedülként – biztosnak mondható pontjára, a halálra. Másfelől pedig azért is érdekes lehet, mivel a Pilinszky-poétikát általában is jellemzi ez a fajta „közöttség”, amely vagy az e vers esetén is megjelenő múlt és jövő közé eső üres jelen tapasztalataként, vagy akár a repedések, nyomok megjelenésében is tetten érhető. Ez a tartalmak között álló jelen és a nyom figuratív megkomponálásai a Pilinszky-lírában azért állhatnak párhuzamban, mert a nyom is mint a (jelen) bizonyítéka, önmagában nem rendelkezik jelentéssel, ahogyan a jelen is csupán a tartalommal teli múlt és a jövő keretében válik megragadhatóvá. A kötet – és az életmű – egészében visszatér a nyomok ehhez hasonló értelmezhetőségének lehetősége: többek között a *Majd elnézem* című szövegben, a víz mozgása által képződő utak (nyomok), amelyeket a megszólaló betűkként, rajzokként képes értelmezni és azonosítani a világ különböző dolgaival, kövekkel, arcokkal, szintén csak a víz által kimosott part két oldala által bírnak tartalommal. Érdekes megjegyezni ehhez kapcsolódóan, hogy míg az említett versben az arcokon, köveken futó víz maga és mozgása is megjelenik és tartalmat mutat,¹⁶ addig az *Apokrifutolsó* soraiban („És könny helyett az arcokon a ráncok, / csorog alá, csorog az üres árok”¹⁷) mindennek már csupán a hiánya figyelhető meg, ami a korábban megnevezett kiüresedett jelen képét sokkal jelentékenyebben mutatja be azáltal, hogy megnevezi a könnyet, amelynek a szöveg jelenében már csupán a hiánya, az üres árok fut az arcokon, tehát a mozgása megmarad. Elképzelhető ezzel együtt, hogy a *Majd elnézem* esetében is azért

16 Vö. „Majd elnézem ahogy a víz csorog, / a tétova és gyöngéd utakat, / a fájdalom és véletlen közös / betűvetését, hosszú-hosszú rajzait -- / halott köveken, élő arcokon -- / elnézem őket, mielőtt / a feledést kiérdemelném.” *Uo.*, 97.

17 *Uo.*, 55.

bukkannak fel megragadható tartalmak, mivel a „majd elnézem” kezdet is egyfajta jövőbeliségre irányul, amely tehát egy előzetesen feltételezett tartalom az elbeszélő jövőjére nézve, míg a hasonló jelenség az *Apokrif* fentebb idézett soraiban a jelen horizontjához kapcsolódik. Így feltételezhető, hogy az előbbi esetében a tartalom és a valódi nyom a jövőre előrevetített vágykép, amely az utóbbi esetén – mint hogy az a jelenhez kapcsolódik – nem lehetséges.

Amennyiben valóban egy eredendően egységes identitás és énkép az, ami megjelenik a vers első versszakában, úgy feltételezhetően az emberi létezés megismerő folyamatai azok, amelyek ezt az „egy és oszt-hatatlant” a tapasztalatok állandó beépítésével törik ketté. Ezt a szöveg harmadik szakasza tovább erősíti azáltal, hogy megmutatja, az idő és a megértés előrehaladtával nő az én töredezettsége, mivel ahogy a szövegben olvasható: „Gyerekkorunkban meg kellene halnunk, tudásunk csúcán, alázatunk magasan”, tehát a gyermekkor, így az identitás töredezettségéhez vezető tapasztalatok és törések kisebb száma egy egységesebb énképhez, énről alkotott tudáshoz hasonlítható, amely az emberi élet későbbi pontján „jövátéhetetlen”-né válik.

A szöveg utolsó és első versszaka gyakorlatilag keretbe rendezi a második és harmadik szakasz jelenhez köthető megszólalását, ugyanis amíg az első versszak megjeleníti azt a múlthoz kapcsolódó állapotot az eredendő egység felidézésével, addig az utolsó szakaszban a lírai beszélő előretekint a jövő egyetlen tartalommal bíró pontjára, a halálra, amely az én megismerési folyamatából következő töredezettséget és létbizonytalanságot hivatott megszüntetni. „Még jó, hogy elalhatunk közbe-közbe / és utoljára”¹⁸ – megmutatja, hogy a töredezettség valóban a gondolkodás, a megértés által történik, ez okozza a létezőben a szorongást, mivel az alvás és a halál állapotainak összekapcsolása által látható, hogy a tudatosból kilépve fog megszűnni a létező szenvedése. Ezzel szemben a saját létezésről szerzett tudás az élet során a létezés körüli világból épül az én köré, akár a hagyma héja. A vers utolsó sorában megjelenő alvás és álom képe ugyanakkor érthető úgy is, miként az „elalhatunk közbe-közbe” nem a tudatosból kilépő alvás fázisára utal, amely értelemben az „utoljára” egyszerűen a halált jelenti, hanem az elalvás bizonyos megértések, események folyamatos feldolgozása-ként fogható fel, ahogyan az a *Majd elnézem* esetében is történik: „mielőtt a feledést kiérdemelném.” A feledés itt is, ahogyan az *Egy életen*

keresztül elalvása is kettős értelemsíkkal rendelkezik, amely közül az első a halál lehet, a második viszont a halállal összefüggést mutatva jelentheti a feldolgozást is.

A második versszak „Utána azután”¹⁹ első sora a két szó együttes használatával látszólagos redundanciát teremtve fejezi ki az első versszak „ami egy és oszthatatlan” megbomlásának eseményszerűségét, ezáltal az egység széttörése nem illeszkedik bele az idő lineáris folyamának homogenitásába, hanem kiemelkedik abból. Ez kizárólag az „utána” vagy az „azután” megjelölés használatával nem lenne lehetséges, így viszont az „azután” határozószóval magát az eseményt helyettesíti (és teszi meg kiemelt cselekménnyé is), ezáltal az „utána” egy újabb értelemréteggel bővül, feloldódik a redundancia. A versszak további soraiban a világ- és az önértelmezés hiábavalósága jelenik meg, amely a „vakon, süketen” szavak által jelenti ki, hogy a különböző érzékekkel befogadott ismeretek sem képesek az egység megteremtésére. Olyannyira nem, hogy az első versszak „egy és oszthatatlan” értelemegésze már a szöveg elején is csupán egy múltból származó ideaként vagy emlékként jelenik meg, viszont a szöveg második szakaszán, amelyben a megismerés, tapasztalás folyamatai jelennek meg, ezt az egységet felváltja a világ egészének megismerése utáni vágy: „összefércelni a világ / makulátlan és eredendő szövetét”.²⁰ Vagyis míg az első versszak egysége egy, az énből származó egész, amely – ahogy az a szöveg későbbi pontján előkerül – a gyermekkor után felbomlik, addig a második versszakban már a világ szövetéről, annak egészének megértéséről van szó, tehát a lírai beszélő egy olyan törekvéssel próbálja („vakon, süketen, hiába”) helyettesíteni saját identitásának egységét, amely tulajdonképpen az én egységének ismét további részekre való felbomlását eredményezi.

Tehát a vizsgált Pilinszky-szövegben és a *Szálkák* című kötetben is az én identitásának alakulása és ezzel együtt töredezettsége áll összefüggésben a múlt-jelen-jövő horizontjainak hármas tengelyével. Ez azt is jelenti, hogy az ént a jelen folyamatában a bizonytalanság és töredezettség jellemzi, valamint egyfajta kísérlet mindezen hiányosságnak a felszámolására, ahogyan az az *Egy életen keresztül* második és harmadik verssorában is látható. Ugyanakkor ennek a hiábavalóságára is rámutat a szöveg, amely állapot éppen a megismerés által áll fenn, mivel a folyamatos megértés és a tudás lesz az, ami az én töredezettségét

19 *Uo.*, 107.

20 *Uo.*

még tovább fogja erősíteni. Valamint az is, hogy az én jelenének horizontját mindig a viszonylagosság jellemzi, ezenkívül az emlékezet által felidézett tartalommal telített múlt felé forduló vágyakozás, amelynek tükrében a jelen valóban üres és töredezett. A szöveg a múlthoz kapcsol továbbá egy eredendő egységes entitást, amely vélhetően az én identitásához köthető. Az identitás és ez a fajta eredendő egész kapcsolata azáltal tárul fel, ahogyan a szöveg későbbi szakaszán a folyamatos megismerés és tapasztalat általi töredezettség megjelenik annak ellenére, hogy a megszólaló én a megismerési folyamatokat az egész visszaállításának érdekében hajtja végre. Ez az énben folyamatos szorongás érzetét váltja ki, amelyet az utolsó versszakban megmutatott módon csak a halál szüntethet meg, és ebben az értelemben mondhatni az is, hogy a halál és ez az „egy és oszthatatlan” egység tulajdonképpen ugyanaz, mivel a vers megmutatja az emberi létezésre jellemző kísérletet a világ szövetének összeillesztésére, amelyre mintegy válaszként érkezik az utolsó versszak: „Még jó, hogy elalhatunk közbe-közbe és utóljára.”²¹

Meiszterics Adrienn

Négy mondaton keresztül

Elmélkedés Pilinszky János Egy életen keresztül című verséről

Úgy gondolom, egy vers, de igazság szerint bármiféle alkotás akkor nevezhető *nagynak*, ha nem született előtte olyan mű, amellyel összehasonlítható lenne, s utána sem keletkezhet olyan, ami hasonló tárgyhoz nyúlva ezen eredetitől függetlenül vitán felüli volna. A művészetek alapkövei ezek a szerzemények, minden további követ, lapot, cserepet és téglát, amelyek együtt alkotják és bővítik a kultúra hatalmas épületét, hozzájuk viszonyítva helyezünk el. Ha nem volna bármi vitatható, azt mondanám, jelentőségük vitán felüli.

Pilinszky János *Egy életen keresztül* című költeménye – úgy gondolom – a *nagy művek* egyike, s ahogy kis emberhez illik, ha nagy művel foglalkozik – halandó a halhatatlannal –, igyekszem alázattal

fordulni elemzésem tárgyához. Ez a hozzáállás azonban megköveteli, hogy alaposan átgondoljam, mely irodalomtudományi iskolák szemléletét alkalmazom, mely irányzatok módszereit, eszköztárát használom. Semmiképp sem szeretnék abba a hibába esni, hogy rövid dolgozmányomban nekiállok felboncolni a verset, vagy – ahogy Billy Collins mondja – slaggal kezdem verni, hogy bevallja jelentését.²² Szívesebben tartom fülemhez méhkasát, keresem szobájában a villanykapcsolót, vízisízek a színén, miképp az előbb említett költő javasolja; így arra jutottam, mellőzöm a pozitívizmus és a pszichoanalitikus irodalomtudomány – egyébként messze nem haszontalan – módszereit, s inkább kettesben maradok a verssel, és – szövegimmanens megközelítéssel, ugyanakkor a hermeneutikának és strukturalizmusnak valami harmonikus kevercsét alkalmazva – figyelek rá, annak reményében, hogy így az elemzés ellenére sértetlenül megőrzöm szöveg és olvasója bensőséges kapcsolatát.

A legegyszerűbb s tán a legbölcsebb, ha sorrendben haladok a szigorúan tagolt vers szakaszain. Hogy még fölsejleni se engedjem azt a tévképzetet, miszerint eme vers vagy általában a művészet egzakt módon értelmezhető, leszögezném, hogy jelen elemzés lényegéből eredően szubjektív, a következőkben tehát az én Pilinszky-olvasatom ismerhető meg.

Egy életen keresztül

A cím és az alatta olvasható dedikáció arra enged következtetni, hogy a vers életről és halálról fog szólni. A címben olvasható „keresztül” kifejezés permanens, lassú, nehézkes folyamatot sejtet (nem úgy, ha az „egy életen át” kifejezést használta volna a szerző, ami azonos intervallumot jelöl, de időérzékelésében és az élethosszig tartó dologhoz való viszonyulásában meglehetősen különbözik a címben olvasható kifejezéstől), továbbá tartalmazza a „kereszt” szót, amiről vallásra, hitre, bűnre, bűnhődésre asszociálhatunk.

A művet négy, egymástól erőlyesen elhatárolt, számmal megjelölt rész²³ alkotja, melyek egy-egy mondatból állnak, egyenlőtlen hosszú-

22 Billy COLLINS, *Introduction to Poetry* = Uő., *The Apple That Astonished Paris: Poems*, University of Arkansas Press, Fayetteville, 2014, 58.

23 A továbbiakban is így vagy a szakasz szóval fogok hivatkozni az egyes egységekre, ugyanis nem egyező formájuk miatt a strófa és versszak szavak használata, úgy vélem, nem helyénvaló.

ságúak, s külön-külön astrofikusak. A költemény tagoltsága reprezentálja az első szakaszban olvasható eltörést, az egység fölbomlását, szétrepedését, a szakaszok számozása ellenben valamiféle rendszert tükröz. Az egyes részek mind az élet valamely korszakáról/pillanataról szólnak, ám kevert sorrendben (1: születés; 2: felnőttkor/egész; 3: gyermekkor; 4: halál). Miképp a szerző elhatárolta, én is úgy fogom elemezni ezeket a szakaszokat.

1

Sorról sorra, olykor szóról szóra fogok haladni, mert már a vers legeleje rendkívül komplex. A többes szám első személyű alanyt, amely végigvonul a négy szakaszon, a szerző oly határozottan jelöli ki, hogy az első két sorban háromszor szerepel a „mi” személyes névmás. A mondat majdnem minden eleme hangsúlyossá válik: mind a cselekvés alanya és tárgya, mind a cselekvés maga. Ezt azáltal éri el, hogy valamennyit pontosítja, részletezi.

Az első sorban két roppant impresszív igét használ, melyek szinonimái egymásnak, de a fonetikai hatást vizsgálva fokozása is lehet egyik a másiknak: a „törjük” szó mássalhangzóiról eszünkbe juthat a törés hangja, de a „repszjtjük”-ben az *r* már szókezdő fonéma, vagyis a többinél hangsúlyosabbá válik, a szó belseji mássalhangzótorlódás pedig nyugtalanító hatást kelt, így a befogadó elméjében mindenképpen létrejön a repedés, repesztés képzete, és jelentékennyé válik számára az aktus (továbbá e sor rámutat arra is, mennyire nem motíválatlanok ezek a szavak). A kezdősor után az első szakaszban nem használ több *r* hangot, helyette az *m*, *g* és *gy* hangok kerülnek túlsúlyba, melyek akusztikailag kissé ellágyítják a szöveget a felkavaró kezdés után.

A második sorban látszólag tautológiával találkozunk, ezért fontosnak tartom kifejteni, mi a különbség a két fogalom (*egyedül* és *magunk*) között. Az „egyedül” egyrészt azt fejezi ki, hogy mások segítsége, behatása nélkül, de fölsejtet egy másik jelentést is: hogy mi, vagyis csoportunk teszi ezt egyedül, más közösségekre nem jellemző ez a cselekedet. Mivel a vers általánosságban szól az emberről, arra következtetek, hogy itt az egyedül ezt jelentheti: minden lény közül csak a mi fajunk. A „magunk” pedig arra utal, hogy cselekedetünk nem fogható másra, s nem egy zavart tudatállapot ballépése, hanem

létünkéből és lényünkéből fakad: *elidegeníthetetlen* tőlünk; továbbá a „magunk” szó töve, a „mag” kapcsolódik a törés- és repesztésmetaforához.

Az „egy és oszthatatlan” kifejezésről elsőre talán a *lélek*, a *nemzet*, az *atom*, a *világ* és az *Isten* fogalmak juthatnak eszünkbe, de a második szakaszban a világ szövetének összefércelesét olvashatjuk, így utóbb világossá válik, hogy a harmadik sorban a világról van szó, ám ez korántsem kizárólagos. A deisztikus létfelfogás szerint például a világ és az Isten egynek tekinthető, s bár ez az immanencia némiképp ellentmond a katolicizmus omnipotens, transzcendens istenképének, úgy vélem, hiba lenne ilyen korán szétválasztani az *Isten* és a *világ* fogalmakat.

Tudjuk tehát, hogy ki végzi a repesztést, és nagyjából körvonalazódik, hogy mi reped ketté, de csak akkor tudjuk igazán megérteni, megfejteti ezt a tragikus törést, ha rájövünk, mi az a két rész, amire az *egy és oszthatatlan* hasad, ehhez pedig Szabó Lőrinc 1932-es kötete lehet a kulcs. A *Té meg a világ* duális létfelfogásában a valóságot a szubjektum és környezete alkotja, s úgy vélem, pontosan ez az a két dolog, amire Pilinszkynél az egység²⁴ szétreped. A világ a tudatos lény nélkül harmonikus egész, de amint az újszülött megérzi bőrén az anyaméhhez képest hideg levegőt, s ettől elméjében körvonalazódni kezdenek saját fizikai határai, a kettérepesztés megkezdődik, s amikor definiálja önmagát, ez az egység kettéhasad.

A tudat, jobban mondva az öntudat megjelenésével valósul meg ez a hasadás; minden létező, minden élőlény organikus része az egységnek, a természet törvényein és ösztönein keresztül követi az isteni parancsot, az ember azonban képes arra, hogy döntéseivel felülírja azt, saját törvényt, erkölcsöt, illemet állítson a helyére, kilépve ezzel a világ harmóniájából, felborítva az isteni egyensúlyt.²⁵ Ez a kozmikus balansz, a világ tökéletessége később a „makulátlan” jelzőben jelenik meg.

Amit az imént felvázoltam, az lényegében az eredendő bűn, mely fogalom köré úgy épül a költemény, hogy nem említi meg a „bűn”, az

24 A *Té meg a világban* jelent meg *Az Egy álmai* című vers, s a Pilinszkynél olvasható „egy és oszthatatlan” megfogalmazás elképzelhetően erre a versre alludál.

25 „Isteni egyensúly” alatt azt az alapvetést értem, hogy a kozmosz stabilitása az egymással ellentétes, de azonos intenzitású erők munkálkodásából fakad. Ez az általános dualista felfogás jellemző a zsidó, a keresztény és az iszlám hitvilágra, de megjelenik a keleti vallási filozófiákban (lásd: jin-jang), a materialista dialektikában, valamint a természet-tudományokban (lásd: Newton III. törvénye) is. A világ azért értelmezhető szerves egységként, mert minden eleme – közvetve vagy közvetlenül – kapcsolatban áll az összes többivel, s az ellentétes erők örökös „harcának” révén tud ez az egység harmóniában létezni.

„Isten”, az „ember” vagy a „Paradicsom” szavakat. Ahhoz, hogy belásuk, valóban erről szól a mű, meg kell vizsgálnunk a másik három részt.

2

A második szakasz elején lévő pleonazmus funkcionálhat a rezignált beletörődés sóhajának nyelvi reprezentációjaként – ezt kiváltképp akkor érthetjük meg, ha hangosan felolvassuk a verset, mivel a szöveg azt indukálja, hogy a két szó között tartsunk szünetet. Az „utána” és „azután” szavak egymásutániségével folytatódik az első szakasz kettős tagolási elve (törjük el – repszjtjük ketté; egyedül – magunk; egy – oszthatatlan), amely a teljes szöveg logikai-szintaktikai rendezőelve lesz: hosszú-hosszú; vakon – süketen; makulátlan – eredendő; tudásunk csúcán – alázatunk magasán; foltozgatva – tóldozgatva; közbe-közbe – utóljára. Ezek a párok, legyenek ellentétes vagy egymást kiegészítő fogalmak, a kettéhasadást illusztrálják.

A második sorban egy duplikált jelzővel kiegészítve visszatér a cím. A kettőzés által nyomatékositja, nyelvileg reprezentálja a tartalmat (az élet hosszúságának tényét), illetve létrehoz egy trispondeuszt, s így a fenti meglátás a sor ritmusában is tükröződik. A ritmika kapcsán fontosnak tartom megemlíteni a szöveg fonetikai sajátosságait, vagyis hogy bizonyos szavakban megnyúlnak az egyébként rövid magánhangzók (keresztül; egyedül; tóldozgatva; utóljára), ezáltal egy sajátos, lassú tempót adva a versnek, ami ugyancsak az élet hosszúságára, monotonitására utalhat; illetve a nyújtásokkal mintegy fokozza az adott kifejezést: a „keresztül” még hosszadalmasabb utat, az „egyedül” még nagyobb magányt, a „tóldozgatva” értelmetlenebb és lomhább törekvést jelöl, mint a hagyományos írásmód szerinti alak, az „utóljára” pedig a vég kétségtelenségét fejezheti ki.

Az érzékszervi tapasztalás hiánya arra utalhat, hogy nem látjuk a lényegét és nem halljuk az Isten (a természet) szavát. Utóbbiról eszünkbe juthat Madách Imre kolosszális drámai költeménye, *Az ember tragédiája*, s hogy Ádám és Éva, miután kiűzetnek az Édenből (öntudatra ébrednek), nem hallják többet az Isten hangját (vagy ahogy fentebb rámutattam, saját ösztöneik utasításait). A „vakon” szót olvasva pedig gondolhatunk Platón barlanghasonlatára, arra, hogy az ideák világa (ami „egy, világos és változatlan”) láthatatlan számunkra, akik a látzatvalóságban léteünk.

Próbálkozásunk hiábavalóságát a szerző egy paradoxonnal érzékelteti, ha ugyanis a világ szövege „makulátlan és eredendő”,²⁶ akkor szükségszerűen szakadatlan is, következésképp összefércelhetetlen. Belátható azonban, hogy ez a szakadás a világ és a szubjektum között kizárólag utóbbi szemszögéből létezik, ilyenformán nem a világ tökéletlenségének bizonyítéka, hanem annak, hogy a világszövet szakadtságának illúziója a szubjektum szubsztanciájából fakad. Vagyis ha valami szubjektív egzisztencia, akkor törvényszerűen elválik, elszakad a külvilágtól, mert kizárólagosan környezete és önmaga közötti különbség (távolság) által képes definiálni magát. Azért próbáljuk hiába összefércelni a világ szövetét, mert a szakadás mi magunk vagyunk.

3

A következő szakasz a gyermek eszményítésével, a gyerekkor felmegasztalásával, gyógyíthatatlan letargiájával és főleg a megfogalmazott markáns kijelentésével József Attilát juttathatja eszünkbe. Az a látszólagos ellentmondás, hogy gyerekként érzük el tudásunk csúcspontját, csak úgy oldható föl, ha a tudást nem ismeretek összességéként, vagyis nem mint szellemi képzettséget értelmezzük, hanem mint az *élés helyes módjának* tudását, vagy – visszakanyarodva a bibliai motívumhoz – a jó és rossz tudását anélkül, hogy ezek a kategóriák ténylegesen kialakultak volna a gyermek fejében.

A gyerekek nem tudnak kegyetlenek lenni, mert irgalmasak sem tudnak lenni, mivel még nincsen fogalmuk a kegyelemről. Nem jók vagy rosszak, csak a felnőttek szabályrendszere, erkölcsi képzetei szerint, miképp egy állat sem jó vagy rossz, csak olyan dolgokat tesz, amiket mi ennek vagy annak ítélünk meg.

Ez a tudás tehát, amiről Pilinszky ír, semmiképp nem egy tudatos, hanem egy ösztönszerű, természetes tudás, amely nélkülöz mindenféle tényleges ismeretet. Ennek a tudásnak a csúcsa márpedig a gyermekkorra tehető, később ugyanis a társadalmi konvenciók lerombolják, összezúzzák, s rákényszerítenek, hogy egy másfajta tudást állítsunk a helyére: olyat, amelytől szakadásokat látunk a világ makulátlan szövetén.

A „foltozgatva és tóldozgatva” kifejezések visszautalnak a korábbi szövetmetaforára, a gyakorítóképző pedig a cselekvés hiábavalóságát,

26 Ez a szó mindenképpen eszünkbe juttatja az eredendő bűn kifejezését.

a cél elérésének lehetetlenségét fejezi ki. Ezúttal a matéria helyett a foltozás tárgyául egy absztrakt fogalmat, a „jóvátehetlent” választja a költő. Ez a kifejezés több értelmezési lehetőségnek nyit ajtót.

Lehet valami úgy jóvátehetetlen, hogy helyrehozhatatlan, tehát bármit is teszünk, bármekkora igyekezettel próbálkozunk is, nem javítható ki a dolog, mert az, amit tönkretettünk, elpusztítottunk, egyszeri volt és megismételhetetlen. Ilyen cselekedet például a gyilkosság, s minden olyan dolog, amely esetében maga a tett jóvátehetetlen, mert a megtétele előtti állapot rekonstruálhatatlan. Ez viszont nem zárja ki a megbocsátás lehetőségét. Értelmezhető azonban úgy is, hogy megbocsáthatatlan, vagyis a tett maga helyrehozható, csak elkövetője nem nyerhet érte bocsánatot, ez esetben tehát nem maga a bűn jóvátehetetlen, hanem a bűnös lelke.

Nehéz megállapítani, hogy itt melyik eshetőség áll fenn. Lehet, hogy elnyertük a bűnbocsánatot, csak képtelenség visszakerülnünk a bűnbeesés előtti állapotba, de az is elképzelhető, hogy a hosszú-hosszú életem át tartó toldás-földés maga a büntetés: mindkettő lehetséges, ahogyan Aranyánál Ágnes asszony esetében.²⁷

4

Az utolsó rész sem kínál megoldást az előző ébresztette kételyre, csupán annyit mond, hogy a halál véget vet (e világi) szenvedéseinknek, de nem foglal állást, hogy ez a bűnbocsánatot vagy a tettünk következményeinek terhe alóli feloldozást jelenti. Párhuzamba állítja az alvást, vagyis a tudat alá merülést és a halált, vagyis a lét alá merülést, ezzel kiegészítve az előzőeket, és – jobbra – igazolva feltevésemet, hogy a vers szerint a tudat meglétéből, a létezés tudatosságából fakadnak gyötrelmeink.

Azonban Pilinszky költeménye nem e megállapítás miatt tekinthető nagyinak, hiszen számos alkotásban felfedezhető ez a vélekedés (a már említett Szabó Lőrinc-versen, Madách művén és a Biblián kívül például Gabriel García Márquez méltán híres regénye, a *Száz év magány* is hasonló nézetet vall²⁸); hanem azért, mert ezt az elképesztően

27 Nem jelenthető ki biztosan, hogy Ágnes asszony bűnhődése kegyelem-e vagy büntetés.

28 Márquez karakterei, bár különféle utakat járnak és más-más jellemhibákkal rendelkeznek, előbb-utóbb mind a magány fogságába esnek. A kolumbiai író könyvében mindenféle szenvedés visszavezethető arra a tényre, hogy az ember magányra van kár-

nagy horderejű témát tán minden elődénél tömörebben tárja elénk; mert elegánsan tükrözteti tartalmát a formában és a szintaktikai szerkezetekben; és mert – messze nem új keletű – központi problémáját, szenvedésünk esszenciáját úgy írja körül, ahogyan előtte tudomásom szerint senki sem tette. S ha nincs is jogom megállapítani irodalomtörténeti jelentőségét, azt ki merem jelenteni, hogy ezentúl minden műről, ami valamilyen módon a magányra ítélt elme és a külvilág közti áthidalhatatlan távolsággal foglalkozik, eszembe fog jutni, miképpen most eszembe jutott Szabó Lőrinc, Madách és Márquez.

Végezetül azt mondhatom, az *Egy életen keresztül* című vers egy olyan problémával foglalkozik, amely feltehetőleg egyidős az emberiséggel. Nem kínál rá megoldást, de ez nem is tisztje, a költészetnek ugyanis nem az a feladata, hogy gyógyírt nyújtson bajainkra, hanem – ha van neki egyáltalán – az, hogy megfogalmazza azokat, s a bizonyosság és kétely megfelelő arányú elegyével elénk tárja; hogy a nyelv által beszéljen olyan valós gondokról, melyek csak a gondolatokban fogalmazódnak meg, és költészet nélkül elszakadnának a szavak élén. Pilinszky János pedig ezt rendkívül magas szinten tudja művelni, s ha valami, hát ez vitathatatlan.

Bék Timur

---

hoztatva, s ettől a szemlélettől a Pilinszky-vers mondanivalója csupán egyetlen logikai lépéssel áll távolabb, mert az eredendő magány és az öntudat, úgy vélem, kauzális viszonyban van egymással. Azért is éreztem fontosnak megemlíteni *A Száz év magányt*, mert 1971-ben jelent meg a magyar kiadása, épp abban az évben, amelynek végén az *Egy életen keresztül*t közölte az Új Forrás.

Lénárt Tamás

AZ APOKALIPSZIS KÉPTELENSÉGE

Hang, kép és betű az Apokrifben*

Amennyiben Pilinszky János költészetére egy olyan líramodell felől tekintünk, amely a verset a nyelvben rejlő mediális, retorikai, kognitív és egyéb lehetőségek színre vitelének, a nyelvmedialitás kísérleti terepének tekinti,¹ valamint, továbblépve, a nyelv medialitását elsősorban (a nem csak akusztikumként értett) hang/hangszerűség és (nem csak vizualitásként értett) kép-képiség interferenciájaként, mediális összjátékaként érti,² nos, akkor világos, ám nem minden ellentmondástól mentes struktúrákra bukkanhatunk. Vizualitás és akusztikum kétségtelenül előtérben áll Pilinszky költészetében és annak recepciójában, méghozzá szembeszökő módon egyfajta negativitásban, hiánytapasztalatban egyesülve, pontosabban párhuzamos hiánystruktúrákba rendeződve. A költő életműve kapcsán egyre-másra felbukkan egyfelől a vizuális kód a „látomásosság” fogalmán keresztül, amely a bibliai-mitológiai „vak látnok” képzetét hívja elő: „Pilinszky szerint van egyetlen pillanat a halál előtt a kereszten, amikor Jézus »semmit se lát«. Véleményem szerint egész életművében erről próbál beszélni. Mi az, milyen az: semmit se látni?», indítja tanulmányát Balassa Péter.³ Másfelől, az akusztikai elemeket illetően a Pilinszky-költészet ismeretesen a hallgatás lírájaként aposztrofálódik; a költő a költészet mibenlétét, vagy legalábbis saját poétikájának alapjait fejtegető írása is a „végleges és tökéletes elnémulás” lehetőségével zárul,⁴ a hallgatás mind a „csönd”,

* A tanulmány elkészítését a 132528. számú FK-19 NKFI kutatási projekt tette lehetővé.

- 1 Vö. *Előszó = Verskultúrák. A líraelmélet perspektívái*, szerk. KULCSÁR SZABÓ Ernő – KULCSÁR-SZABÓ Zoltán – LÉNÁRT Tamás, Ráció, Budapest, 2017, 9–22., valamint *Sprachmedialität. Verflechtungen von Sprach- und Medienbegriffen*, szerk. Hajnalka HALÁSZ – Csongor LŐRINCZ, transcript, Bielefeld, 2019.
- 2 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Irodalmiság és medialitás a költészetben* = Uő., *Metapoétika. Önprezentáció és nyelvszemlélet a modern költészetben*, Kalligram, Pozsony, 2007, 13–55.
- 3 BALASSA Péter, *Semmit se látni. Látnak a láttatnak-e Pilinszky látomásai? = „Merre? Hogyan?” Tanulmányok Pilinszky Jánosról*, szerk. TASI József, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1997, 26–30, 26.
- 4 PILINSZKY János, *Ars poetica helyett* = Uő., *Összes versei*, Osiris, Budapest, 89–92, 92.

mind az „elnémulás/-hallgatás” értelmében végigkíséri az életművet és annak kritikai recepcióját.⁵ Nyilvánvalóan igen heterogén fogalmiság rejlik e hívószavak mögött, retorikai és grammatikai alakzatok, motivika, szimbolika, a vers terében észlelt jelenségek, sőt attitűdök, hangulatok és ideológémák keverednek a „hallgatás” és a „látomás” diskurzusaiban.

Kiemelendő mozzanat mindazonáltal egyrészt az érzékszervi nyomaték, vizualitás és akusztikum szenzorikus visszacsatolása, visszacsatolhatósága – vagyis: „látás”-ról és „hallgatás”-ról, „elnémulás-ról” mint antropológiai kontroll alá eső, vagy épp e kontroll hiányáról tanúskodó tevékenységterületekről esik legtöbbször szó –, amely ily módon szükségképpen a versszubjektum szerkezetéhez kapcsolódik. Másrészt a már említett hiánystruktúrákat, a hiánystruktúrák párhuzamosságát szükséges közelebről szemügyre venni, különösen egy olyan kérdésfeltevés háttére előtt, amely a két érzékelési terület kölcsönhatásaira, ellentétező mozgásaira ügyel,⁶ vagyis egyszerűbben szólva arra, hogy miként erősítheti fel vagy ellenpontosozhatja a versbéli „csend” a nyelvi kifejezés vizuális komponenseit és viszont.

Pilinszky esetében inkább a negativitásban, a hiányban való össze-csengés, látványosság és hallhatóság részleges összemosódása vagy akár felcserélhetősége bukkan elő, így például az *Ars poetica helyett* után készült, a költői képzeletéről szóló előadás zárlatában, ahol a képzelet hallgatásba torkollik, majd a „kép nélküli képzelet” ideája közvetlenül egy bizonyos „testvéri csönd”-del lép kapcsolatba,⁷ vagyis nemcsak a hiány ellentmondásossága kap hangsúlyt (a csöndet nem lehet semmiféle zajjal elnémítani), hanem a kép nélküli képzelet mintha érintkezne, megfellelthető lenne a „zajos” (más zajjal nem elnyomható) csendnek, és fordítva. Még pregnánsabb analógia olvasható ki egy feltehetően 1971-es töredékből:

5 Lásd legutóbb HORVÁTH Kornélia, *A „hallgatás” mint szövegformálás, nyelvhasználat és beszédmód (József Attila, Pilinszky János és Petri György)*, Prae 2018/2., 40–48. Lásd továbbá, érintve a „vak látomásosság” kérdését, valamint a szakirodalom korábbi eredményeit is összefoglalva: VORZSÁK Orsolya, *A hallgatás módozatai Pilinszky János és Paul Celan művészetkonceptiójában*, Keresztény Szó 22, 8 (2011), 1–13.

6 Ahogy arra korábban kísérletet tettem Petőfi Sándor *A Tisza* című verse kapcsán: LÉNÁRT Tamás, *A természeti kép hallgatása. Petőfi Sándor: A Tisza*, Alföld 2019/5., 53–60.

7 „A képzelet valódi történetében a hallgatás olykor fontosabb minden leírt mondatnál. És itt – utóljára – arra a kép nélküli képzeletre, a képzeletnek arra a végső és kifogyhatatlan forrására, testvéri csöndjére gondolok, amit semmiféle zajjal nem lehet elnémítani.” PILINSZKY János, *A „teremtő képzelet” sorsa korunkban* = Uő., *Összes versei*, 84–88, 88.

Hullana, s nem bír hullani.
 Attól nehéz, hogy mozdulatlan,
 attól nehéz, hogy végképp mozdulatlan,
 hiába hívom látom bárminek,
 nem mozdul,

Töredékről lévén szó – amely talán éppen a költői mesterség kihívásaival szembesít –, még az is elképzelhető, hogy a „hívom látom” csupán két lehetőség mérlegelése a kéziratban, mindenesetre hívás és látás azonosul, egyfajta antropológiai egységbe tömörül a valami élettelen vagy legalábbis nem emberi mozdulatlanul szemközt. A rövid szöveg, amelyből talán nem véletlenül nem vált kész vers, tömörségében nemcsak azt mutatja, hogy milyen könnyen modulálódik a hiányretorika (itt nem hallgatásról és vakságról, inkább hiábavalóságról beszél a vers), hanem azt is, hogy milyen problémamentesen áll össze a hívás performatív színezetű, nyelvi aktusa és az inkább észlelést, szembesülést alludáló látás egy ezáltal erős kontúrokat nyero én és a „másik”, a mozdulatlan nem-én kettősségében.⁸ A szöveg ezáltal a megnevezés (és észlelés) nehézségéről szól, antropológiailag, illetve poétikailag korántsem váratlan vagy komplex módon. A denotáció akadályozottsága, hiábavalósága nem szükségszerűen indukálja a személytelenség poétikáit, a vers(részlet) többé-kevésbé akadálytalanul látszik közvetíteni ezt a dilemmát – akkor is, ha éppen a szólás-szólítás irritációjáról van szó, valamint természetesen az egész kontextus jórészt homályban marad –, az akadályozottság tehát nem vagy legnagyobb részét nem a nyelv medialitásának poétikai és poétikatörténeti implikációkkal bíró közegében, hanem

8 Legkésőbb ezen a ponton elkerülhetetlennek látszik, hogy Paul Celan költészetét szóba hozzuk, anélkül, hogy a két költői életmű összevetésére akárcsak vázlatosan is vállalkoznánk – ami az eddigi komparatistikai vizsgálatok, például Vorzsák Orsolya idézett tanulmányának kontextualizálását és részleges revízióját is kikényszerítene. Celan költészetének a hallgatás és a tekintet/szem koprezenziája kétségkívül egyik motivikus alappillére, lásd többek között a *Sprachgitter* című kötet *Zuversicht, Unten, Schliere, Nacht, In Mundböbe, Ein Auge, offen* című szövegeit. A „Blicklos / schweigt nun dein Aug in mein Aug sich” (nyersfordításban „Tekintetlen / hallgat szemed szememben”) verssorok példáján mutatja be Werner Hamacher, hogy „a nyelv és megjelenés negációja ellenére” a szemek intim egysége mégis a nyelven és tekinteten túli kommunikáció sikerét ígéri. Vö. Werner HAMACHER, *Die Sekunde der Inversion. Bewegungen einer Figur durch Celans Gedichte = Paul Celan*, szerk. Uő. – Winfried MENNINGHAUS, Suhrkamp, Frankfurt a. M., 1988, 81–126, 95. Ugyanakkor Christiaan L. Hart-Nibbrig, akinek monográfiájában nagy hangsúlyt kap a hallgatás-retorika produktivitása, az 1970-es *Lichtzwang* című kötet *Unter der Flut* című versének soraira („Sichttunnels, in / den Sprachnebel geblasen”, nyersfordításban „Látóalagutak, a / beszédködbe fújva”) hivatkozva amellet érvel, hogy Celan lírai beszédmódját a látásba (szem-motivikába) forduló hallgatás alapozza meg, vö. Christiaan L. HART-NIBBRIG, *Rhetorik des Schweigens. Versuch über den Schatten literarischer Rede*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1981, 226.

a vers konvencionális értelemben vett terében konstituálódik; a tömörség, a sűrítettség vagy töredékesség, amely Pilinszky késői lírájában (is) jellegadó vonásnak mutatkozik, nem feltétlenül viszi tovább, inkább lekerekíti, berekeszti a nyelvi közlés és közvetítettség poétikai feltárásának feladatát.⁹ Úgy tűnik tehát, kevésbé kép és hang (hiányának) parallelizmusa, mint inkább interferenciáik és kollízióik eredményezhetik a nyelvi közvetítés poétikai reflexióját és módosíthatják a lírai én szerkezeti konstitúcióját. Vagyis kép és hang nem egyazon reprezentáció (vagy közvetítés) különböző megvalósulásaiként, hanem komplementer, magát a reprezentációt lehetővé tevő és azt felépítő viszonyrendszereiken keresztül¹⁰ veszik ki részüket a versszöveg poétikai építkezéséből, azaz nem egy antropomorf lírai én attribútumai, mint inkább a versszubjektum nyelvi létmódjának aspektusai.

Mindezen előzetes megfontolások nyomán érdemes szemügyre venni az *Apokrif* zárlatát mint a Pilinszky-líra lehetséges sűrűsödési vagy fordulópontját, azokat a sorokat, amelyekkel a kritikai recepció is a legtöbbet foglalkozott, és ezáltal mintegy az egész életmű emblémájává válhatott. A vers második részének közepétől indul a beszélő (természetesen a verset indító „Mert elhagytak akkor mindenek” folytatásaként értendő) nyelvvesztésének explicit folyamata, amelyet a „Könyöklök a szeles csillagokra –” sor vezet be. Ez, a költemény számos más József Attila-allúziója mellett,¹¹ az *Eszmélet* XII. szakaszára utalhat („s én állok minden fülke-fényben, / én könyöklök és hallgatok.”), a magyar líra egyik legismertebb hallgatásjelenetére, amely a lírai én berekesztődéseként értett hallgatást az én láthatóságát többszörösen közvetített, tükörstruktúrákban „sokszorozott” képével jeleníti meg – vagy éppenséggel ellensúlyozza.¹² Az *Apokrif*et lezáró részek mintegy

- 9 A Pilinszky-líra lényegadó vonásaként értett kérügmatis beszédmód, illetve azon belül a „látomásosság” kérdése kapcsán a talán legkövetkezetesebb poétikatörténeti interpretáció a „*Nagyvárosi ikonokkal* elejét vevő szemléleti váltás”-ról beszél, amely voltaképpen a látnoki, kinyilatkoztatató beszéd visszaépülése okán a „*Harmadnapon* poétikai kettősségeinek kihordása elől való meghátrálás”-ként értékelhető. Vö. LŐRINCZ Csongor, *Kép, szöveg és személytelenítés a transzcendens kommunikáció leépülésének lírájában*. Pilinszky János: *Harmadnapon = A magyar irodalom története* III., szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Gondolat, Budapest, 2007, 507–520, 519.
- 10 E megfontolás alapozza meg voltaképpen a képi fordulat elméleti pozíciókeresését is, vö. például W. J. T. MITCHELL, *Mi a kép?*, ford. SZÉCSÉNYI Endre = *Kép, fenomen, valóság*, szerk. BACSÓ Béla, Kijárat, Budapest, 1997, 338–369, 368.
- 11 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Intertextuális háttér és a szövegahagyomány rétegződése az Apokrifben* = Uő., *Hagyomány és kontextus*, Universitas, Budapest, 1998, 83–102, 91–95.
- 12 Az *Eszmélet* XII. szakaszának képiségéhez vö. LÉNÁRT Tamás, *Hallgatás és filmszerzés. Megjegyzések az Eszmélet XII. szakaszához*, megjelenés előtt (várhatóan az Irodalomtörténet 2021/2-es számában).

ebből a végpontból indulnak, nemcsak fenntartva a József Attila-verset szervező ég/föld (transzcendens vs. földi világ) motivikus struktúrát, hanem – a nyelv elvesztéseként értett – hallgatással szemközt felléptetett impulzív képi elemeket is, amely az *Apokrif*ben természetesen a Jelenések könyvének erős vizuális effektusait, az apokalipszis képeit idézi, írja tovább.

[...] Visszafogad az ősi rend.
Kikönyöklök a szeles csillagokra –

Csak most az egyszer szólhatnék veled,
kit úgy szerettem. Év az évre,
de nem lankadtam mondani,
mit kisgyerek sír deszkarésbe,
a már-már elfuló reményt,
hogy megjövök és megtalállak.
Torkomban lüktet közeled.
Riadt vagyok, mint egy vadállat.

Szavaidat, az emberi beszédet
én nem beszélem. Élnek madarak,
kik szívszakadva menekülnek mostan
az ég alatt, a tüzes ég alatt.
Izzó mezőbe tűzdelt árva lécek,
és mozdulatlan égő ketrecek.

Nem értem én az emberi beszédet,
és nem beszélem a te nyelvedet.
Hazátlanabb az én szavam a szónál!
Nincs is szavam.

Iszonyu terhe
omlik alá a levegőn,
hangokat ad egy torony teste.

Sehol se vagy. Mily üres a világ.
Egy kerti szék, egy kinnfeledt nyugágy.
Éles kövek közt árnyékom csörömpöl.
Fáradt vagyok. Kimeredek a földből.

3

Látja Isten, hogy állok a napon.
Látja árnyam kövön és kerítésen.
Lélekzet nélkül látja állani
árnyékomat a levegőtlen présben.

Akkorra én már mint a kő vagyok;
halott redő, ezer rovátka rajza,
egy jó tenyéryni törmelék
akkorra már a teremtmények arca.

És könny helyett az arcokon a ráncok,
csorog alá, csorog az üres árok.

A második rész negyedik strófája a „szólás” igényét és sikertelenségét jelenti be mint a másikkal, Istennel való kommunikáció esélyét, amelyet a kisgyerek és a vadállat továbbra is erősen József Attila-i szó-készletet működtető képzetei kereteznek.¹³ A szó hiábavalósága ebben az – értelemmel és nyelvvvel bíró – emberi lét határterületeit invokáló tropológiaiában mutatkozik meg, nemcsak az úgymond beszédre csak félig-meddig képes gyermek és állat képében, hanem bizonyos, éppen az értelem és a nyelv által nem vagy kevésbé uralt affekciók, érzületek, hangulatok (szeretet, sírás, riadalom), illetve ezek testi-érzéki impulzusainak („Torkomban lüktet”) játékba hozásával is. A rákövetkező versszak ezt a tropológiát folytatva egy egyre statikusabbá („mozdulatlan”) váló, erős vizuális effektusokkal jellemezhető képbe sűrűsödik, miközben immár a beszéd hiányát konstatálja („Szavaidat, az emberi beszédet / én nem beszélem”), megőrizve azonban a megszólítás/meghallás én-te-szerkezetét: a madarak elrepülnek, a mezőn pedig „árva” léceket és ketreceket látunk, amelyek a kiüresedett állati lakhely – és talán elpusztult kerítés – képeiként a hiány vizualizációjaként olvashatóak. Az „üres a világ” képzete tehát egyrészt a tűzvész és a romba dőlés („omlik alá”) motívumaiból, másrészt a kiüresedés metonimikus alakzatain keresztül jut érvényre (a ketreceken kívül természetesen az

13 KULCSÁR-SZABÓ, I. m., 91, 96. Vö. továbbá HORVÁTH Kornélia, *Léptek és rovátkák. Az Apokrif ars poeticája = Apokrif. A Szombathelyen, Bozsokon és Velemben 2008. április 18–19-én rendezett Apokrif-konferencia szerkesztett és bővített anyaga*, szerk. Fűzfa Balázs, Savaria University Press, Szombathely, 2008, 95–105.

„Egy kerti szék, egy kinnfeledt nyugágy” sor mutatja a(z) – emberi – létezés hiány általi ottlétét, nyomát,¹⁴ és ebbe a sorba illeszkedik a zárlat árnyékmotívuma, mint valaminek vagy inkább valakinek a lenyomata, projekciója). A nyelv elvesztése nem a hallgatásban, sőt, nem is a csöndben mutatkozik meg; a „Nem értem én az emberi beszédet, / és nem beszélem a te nyelvedet” sorok az én beszédét – jóllehet az „és” kötőszó más olvasatot is megenged – voltaképpen az emberi és a „te” (aki ebben a szövegben leginkább Istennel azonosítható) nyelve közé pozicionálja magát; e nem-hely köztességét értelmezheti a rákövetkező „hazátlan”¹⁵ jelző; ez a – korábbiakban tropologikusan is igen alaposan megelőlegezett – nem emberi (és nem is isteni) nyelv az *Apokrif* zárlatának operációs területe. Amennyiben összeolvassuk a következő kettőtört vessort („Nincs szavam. / Iszonyu terhe”), akkor ez a nem-nyelv pusztuló tömegként vagy testként jelenik meg; ez a nem emberi nyelv voltaképpen nem más, mint az (aláomló, talán bábeli¹⁶) „torony teste” által kiadott robaj. E robaj képét emeli ki, vagyis inkább „leképezi” a vers prozódikus intenzifikálódása, amely mintegy megvalósítja a korábban említett „lüktetést”; az alliterációk, belső rímek, asszonáncok, fonémikus egyezések, valamint a szaggatott, szabadversszerűen áradó sorok között különös nyomatékkal bíró, már-már népdalra emlékeztető ismétlés („az ég alatt, a tüzes ég alatt”), vagyis ismétléstörredék; a vers ritmikája mintha egy bizonyos fragmentális, széttöredezett maradéka, nyoma lenne egy „valódi” zenének, azt is mondhatnánk, a vers „csörömpöl”, egy lehetséges magyarázatot adva az „Éles kövek közt árnyékom csörömpöl” különös, színesztézikus sornak.¹⁷ Korántsem

14 TOLCSVAI NAGY Gábor e sort a „legteljesebb és legvégletesebb tárgyiasítás” helyeként olvassa, amikor „a tárgyknak, a dolgoknak vannak tulajdonságaik, de »jelentésük« valójában nincsen” (*Pilinszky János*, Pozsony, Kalligram, 2002, 113), amely „jelentés” ez esetben leginkább a funkcionalitás elvesztésére utal; a széklet és a nyugágyat nem rendeltetésszerűen használják, ami az emberek hiányát közvetíti.

15 A vers tereből is részben kivezető „hazátlan” jelző kapcsán megemlíthető, hogy míg Paul CELAN nevezetes poétikaelméleti szövegében, a *Meridiánban* (ford. SCHEIN Gábor = *Paul Celan versei*, Enigma, Budapest, 1996, 5–17.) a költészetről mint nyelvi határátpaszlatról ír, addig Pilinszky 1947-ben tartott előadásában egy hasonló, mégis más látószögű kiindulópontot választ; a versírást a „nyelv konvencionális jelentésének” való ellenállásként, a „nyelv anyagával” való szembehelyezkedésként definiálja, vö. PILINSZKY János, *A mű születése* = Uő., *Publicisztikai írások*, Osiris, Budapest, 1999, 37–41, 37.

16 Vö. FARAGÓ Kornélia, *Az én végső alapja (és a te-ben kifejezhető)*. *Pilinszky János: Apokrif = Apokrif*, szerk. FÜZFA, I. m., 85–94, 90.

17 A csörömpölés a József Attila-univerzumban is a csöndet megtörő, éles zaj hívószava, amely könnyen válik a költői beszéd metaforájává vö. „Tehervonatok tolatnak, / a méla csörömpölés / könnyü bilincseket rak / a néma tájra”, illetve *A város peremén* végén: „A költő – ajkán csörömpöl a szó, / de ő, (az adott világ / varázsainak mérnöke), / tudatos jövőbe lát”.

pusztán akusztikai mozzanatokról van szó, inkább a nyelv sajátos működése ez, amely érinti vagy akár szubverziójával fenyegeti a szemantikai dimenziót is: az „Izzó mezőbe tűzdelte árva lécek” sorban az apokaliptikus hangulat alapmotívumaként érthető „tűz” voltaképpen egy alaki egyezés útján ismétlődik – egyébiránt a keresztény hagyomány más területére utaló – „tűzdelte” szóban: a Végítélet tüze áterjedni látszik a nyelv fonemikus tartományára is.

A nyelv ilyenén destrukcióját képezi le a harmadik rész a képiség dimenziójában. Ennek egy lehetséges kiindulópontja a második rész szuggesztív zárлата: „Kimeredek a földből”, valamint az árnyékmotívum, amely az előbbihez kapcsolódik, hiszen a „kimeredés” voltaképpen az én önnön árnyékává redukálódásának vizualizációjaként olvasható. A pusztaságból kimeredő pózna vagy éppenséggel „szeg” igen kevésbé látszik fallikus motívumnak, inkább egy egzisztencialista tájkép alapelemének,¹⁸ amely nem csupán a kozmikus magány, de az én kitettségen keresztül beteljesülő felszámolódásának, „felperzselődésének” is trópusa. Az én „árnyék”, azaz optikai visszaverődések áttételében, egyfelől az Isten tekintete által, másfelől a tereptárgyak általi visszatükrözőedésben látható csupán; ez az én visszaverődés, projekció,¹⁹ optikai illúzió, amely üres, „lélek-zet” nélküli, sőt, amelynek voltaképpen a közege is hiányzik („levegőtlen”, amely így nem csupán a lélegzet feltételeként olvasható). A harmadik rész második versszak mintegy az én dehumanizációjának következő lépcsőfokával indít, amikor kőnek tételezi azt – ez jelentős ellentétnek tetszik az előző „légnemű” versszakhoz képest. A kő azonban nem azonosítás, hanem hasonlat, az én nem kő, hanem kőszerű: a korábbi tükrözőedésen keresztüli hozzáférést ismétli (motivikusan is, hiszen a kő az egyik projekciós felület volt), amennyiben nem láthatóságról, hanem egy hasonlaton mint nyelvi alakzaton keresztüli megjelenítésről van szó. A kőszerűség attri-

18 Lásd a számtalan hasonló jelenetet Mészöly Miklós prózájában vagy Albert Camus-nél, vagy akár, egy érdekesebb párhuzamként, a Pilinszky-oeuvre-rel egy időben készült klasszikus westernfilmek jellegzetes dramaturgiáját.

19 Ehhez kapcsolódóan lásd a szintén a *Harmadnapon* kötetében szereplő *Ravensbrücki passiót*, és az abban „technicizáló” tekintet kérdését: LÉNÁRT Tamás, *Vettített kép és kockacsend. Pilinszky János: Ravensbrücki passió = Verskultúrák. A líraelmélet perspektívái*, szerk. KULCSÁR SZABÓ Ernő – KULCSÁR-SZABÓ Zoltán – Uő., Ráció, Budapest, 2017, 363–371. A tekintélyes recepciónak csak igen kis része foglalkozik az optikai médiumok szerepével a Pilinszky-lírában, vö. Lőrincz Csongor korábban említett tanulmányán kívül HALMI Annamária, *A képszerűség jelenléte Pilinszky János Apokrif című költeményében*, Apokrif 2013, <https://apokrifonline.com/2013/11/04/halmi-annamaria-akepszeruseg-jelenlete-pilinszky-janos-apokrif-cimu-koltemenyeben-tanulmany-2/> (utolsó hozzáférés: 2021. március 31.)

bútumai a redő, a rovátkoltság egyfelől, a törmelékes halmazállapot másfelől; ez utóbbi éppen a tekintetek, a meglátottság struktúráit látszik felszámolni (arcok, vagyis tekintetek törnek össze, ráadásul „teremtmények”-é, amely szintén igen szuggesztív szóválasztás arra az Isten általi eredetre, kitétségre alludál, amely felvezette a harmadik részt: „Látja Isten”), vagyis az apokaliptikus látványt megalapozó optikai szerkezetet dekonstruálja. A verset záró két, különálló verssor a redőzet képi világát bontja ki; itt a képi hasonlóságon alapuló megfeleltetést (a repedezett kő emlékeztet az arc ráncaira) felülírja egy felcserélés, egy jellegzetesen vizualizálhatatlan, metonimikus átvitel,²⁰ voltaképpen szinekdoché, amennyiben a könny azonosul magával a ránccal, amelyben fut, pontosabban nem is fut, hiszen az árok üres. A metonimikus transzpozíció ezáltal megakadályozza, hogy a vers hallatlan gazdag, „elemi” (föld, kő, tűz, víz) tropológiát mozgató zárлата egy statikus képbe tömörüljön, amennyiben a kőbe karcolt rovátkák – könnyként – tovacsorognak; elmozdítják, elmosják a kőbe szilárduló képet, ugyanakkor önmagukat, a rovátkát is felszámolják, egy, halványan talán a lüktetésre és csörömpölésre emlékeztető, mozgásra, folyamatos mozgásra (szemben a „mozdulatlan” égő ketrecekkel) utaló ige által. Amiként a csorgástól bemozduló kép, nem jut nyugvópontra a metonimikus alakzat retorikai mozgása sem: a könny mint bizonyos affekciók nyelvet megelőző vagy nyelven túli jele (ilyen „pseudonyelv”-ként került elő a sírás a kisgyerek esetében is a második részben) nem rögzül a ráncok – mint „idők nyomai” – múltra utaló atemporalitásában, nem válik kővé, hanem átfordítja saját korlátozott temporalitásába (alácsorog, lehull, újramezdődik) – kiegészítve ezáltal az alapvetően a jövőbe transzponált („Akkorra”) szcenáriót a múlt és a mozzanatos jelen indexeivel.

E tekintetben tanulságos lehet a *Majd elnézem*, egy későbbi, a *Szálkák* kötetben megjelent vers tanúsága, amely az *Apokrif* zárlatának képi világát viszi tovább:

Majd elnézem ahogy a víz csorog,
a tétova és gyöngéd utakat,
a fájdalom és véletlen közös
betűvetését, hosszú-hosszú rajzait -
halott köveken, élő arcokon -

20 A metonímia jelentőségéről, némileg más kontextusban vö. BÓKAY Antal, AZ APOKRIF – fantázia egy késő modern személyesség-konstrukció lehetőségeiről = *Apokrif*, szerk. FÜZFA, 65–84, 68. Vö. továbbá FÜZFA Balázs, *A posztmodern előtti utolsó pillanat. Adalékok az Apokrif befejező két sorának értelmezéséhez* = *Uo.*, 135–148.

elnézem őket, mielőtt
a feledést kiérdemelném.

A vízcsgorgás ebben a minden tekintetben egyszerűbb felépítésű versben az élő (arcok) és a halott (kövek) közötti, átmeneti teret tölti ki, elválasztva-összekötve ezeket, és ezáltal, újfent egyesülve a „medrével”, a rovátkával, a betűvetéssel azonosul, és illetéknéppen a rögzítés (emlékezet) és „elmosás” (feledés) kettősségét idézi meg, amelyet még ez a jóval áttekinthetőbb szubjektumkonstrukciókkal operáló vers is az énen kívül helyez el (nem felejtetni lehet, csak kiérdemelni a feledést). Az illetén elmozduló inskripcióként²¹ vagy nyomként értett betű²² tehát nem az emlékezést vagy a felejtést, mint inkább e kettő dinamikáját, kölcsönös feltételezettségüket, mondhatni a tanúságtétel egyfajta korlátozott viszonyrendszerét²³ kódolja. Vagyis mintha a később keletkezett szöveg a képi síkra helyezné át azt a dinamikát, amelyet az *Apokrif* egy retorikai alakzat mozgásba hozásával tárt fel.

Az *Apokrif*ről, amely cím egyébiránt a szöveg nem kanonikus, nem konvencionális, „rejtett”, és ezért éppen a fennmaradás, az áthagyományozódás, azaz önnön emlékezte tekintetében veszélyeztetett mivoltára utal, mindezek alapján tehát elmondható, hogy a verssel kapcsolatban gyakran emlegetett „személytelenség”, „elszemélytelenítés” vagy akár „tárgyiasság” akként is érthető, hogy a szöveg a költői megszólalás antropomorf kontrolljának részleges eloldását viszi végbe azáltal, hogy a közlés kommunikatív (szólás, hang) és reprezentatív (képi-vizuális) mozzanatait egy bizonyos „köztes”, „nem emberi” dimenzióba utalja, azaz átengedi, átjátszatja ezeket a nyelv ezen mediális komponenseket integráló, elmozdító és felülíró retorikai mozgásainak. A vers apokalipszise tehát nem (csak) az általunk ismert világ, inkább a nyelvi reprezentáció hagyományos kódjainak – amelyek egyike az

21 Vö. HORVÁTH, *Léptek és rovátkák*, 103.

22 A betűk – metaforaként – az életmű egy másik igen hangsúlyos helyén is előfordulnak, az *Ars poetica helyett* „Auschwitz ma múzeum” állítással kezdődő bekezdésében, amelyet más szavakkal átvesz *A „teremtő képzelet...”* szövege is (PILINSZKY, *Összes versei*, 86, 89.). Az „élet/század betűi”, amelyről ezeken a pontokon Pilinszky beszél, szintén afféle bevésődések vagy nyomok: az Auschwitz-múzeumban megőrzött emléktárgyak ütései, kopásai, karcolásai, vagyis nem egyszerűen az emlékezés (mint a múlt eseményeihez való hozzáférés), inkább az emlékezés temporalitásának, az elmúlt és a jelen közötti – részleges – közvetíthetőségnek és ennek esetlegességének médiuma (e tekintetben tanulságos lenne összevetni ezt a koncepciót Walter Benjamin nevezetes aura fogalmával).

23 Vö. Szűcs Teri, *A tanúság viszonyai az Apokrifban. A jelölés lehetlenségétől a jellé válásig = Apokrif*, szerk. FÜZFA, 117–127.

esztatológia szuggesztív képi és hangeffektusokkal operáló beszédmódja – destrukcióját villantja fel, teret engedve a nyelv egy másik, ebben az értelemben „posztapokaliptikus”, a jelentés nélküli fennmaradás, rögzítés és erózió temporalitásában értett medialitásának, a „betű” poétikájának.²⁴

24 *Az Apokrifé* tekintetben mintha hasonló úton járna, mint a korszak másik meghatározó lírai alkotása, Nemes Nagy Ágnes *Között* című verse: „[...] Éghajlatok. Feltételek. / Között. Kő. Tanknyomok. / Egy sáv fekete nád a pusztaszélen, / Két sorba írva, tóban, égen, / két sötét / tábla jelrendszerei, / csillagok ékezetei – // Az ég s az ég között.”

Pataky Adrienn

HATÁSRÓL ÉS KULTUSZRÓL – PILINSZKY

„nem bízik a halál utáni továbbélésben, és talán nem is óhajtja”

(Weöres Sándor)

„kimondatlanul kimondta, hogy az, amije van, vagy amit hagyatkozik, hogy az valakié legyen”

(Károlyi Amy)

Pilinszky művészetének a – nem csak egy-két szerző szempontjából való – folytathatóságára fókuszáló, átfogó munka ez idáig nem született. Jelen keretek között ez az írás sem képes nagy ívű, teljesség igényű összefoglalásra, azonban igyekszik széles merítést véve rámutatni a kapcsolódási pontokra, elágazásokra, a recepció zsákutcáira, s felhívja a figyelmet néhány olyan szerzőre, akik munkáiban koncentrálni látja a Pilinszky-oeuvre legalább némely pontját.

A koalíciós években – első verseskötete után (*Trapéz és korlát*, 1946) – Pilinszky gyakran publikált, a *Válasz* és az *Újhold* lapokhoz közelebbi kötődése is volt, az *Újhold* néhány számában (társ)szerkesztőjeként is fel volt tüntetve, azután azonban, hét éven át nem jelentetett meg költőként – egyetlen verset¹ és két antológiaiabeli újraközlést² leszámítva. A hallgatás éveiben, mint annyi más kortársa, a meséhez (*Aranymadár*), a műfordításhoz (Heine, Vlahuță, Burns) és a szerkesztéshez (Móricz Zsigmond: *Kerek Ferkó*) fordult. Nemcsak Pilinszkyt, de olvasóközönségét is ellenzékinek tartották legalább a hatvanas évek végéig. Ez a megbélyegzés azonban a „lágerversekre” nem vonatkozott, vagy nem úgy. Vagyis a korai Kádár-éra taktikusan akképp próbálta beállítani Pilinszkyt, mint akinek műveiből kizárólag a pacifista/antifasiszta szál³ „értékes” és „progresszív”. Kéry László, az ekkor középgenerációs, ismert irodalomtörténész és kritikus például így fogalmazott a *Harmadnaponról* (Pilinszky második verseskötete, 1959) írt kritikájában: e versek „annyiban is nagy fejlődést jelentenek Pilinszky költői útján, amennyiben határozottan utalnak egy társadalmi-történelmi

1 PILINSZKY János, *Ravensbrück (Egy halottra)*, Vigilia 1950/12., 663.

2 *Magyar versek Aranytól napjainkig* (1953), *Hét évszázad magyar versei* (1954).

3 Kéry Ottlik műve kapcsán is kiemelte a faszimust, lásd KÉRY László, *Iskola a határon*, Élet és Irodalom 1959/49., 9.

helyzetre, és tiltakoznak az emberpusztító barbárság ellen. Pilinszky későbbi költészete viszont [...] azért *visszaesés* ezekhez képest, mert teljesen kimaradt belőle a *társadalmi-történelmi* konkrétság.⁴ Rajcsányi Károly, a rendszert kiszolgáló (újság)író pedig azt írta kritikájában, hogy az „emlék-fonás, amelyből Pilinszky költészete elsődlegesen táplálkozik a fasizmus borzalmainak idejéből, a hitleri koncentrációs táborok szörnyű élményeiből ered. A kötet legmerészebb versei [...] a »Soha többé fasizmust!« mementójaként közvetlenül is erről szólnak.»⁵ Tehát már az ötvenes években kialakult az a vélekedés, hogy Pilinszky antifasiszta költő – személyes lágertapasztalatát általános fasizmusellenes elköteleződésnek állították be, s őt magát mint „keresztény humanistát” a közösség szószólójaként definiálták. Ez az irodalompolitikai döntés évtizedekre kihatótt a recepciójára, műveinek értelmezésére.⁶ A *Harmadnapon* megjelenésétől bő huszonöt évvel később született meg az első „valódi” értelmezés, Balassa Pétertől.⁷

A hatvanas években Pilinszky már lexikonokban is szerepelt, például az 1965-ös *Magyar Irodalmi Lexikonban* – amelynek a hasábnyi szócikke többször visszatér a fentiekre, vagyis hangsúlyozza, hogy megjárta a németországi fogolytáborokat, s szigorú antifasizmus, háborúellenesség jellemzi.⁸

Ma már egyetért a recepció abban, hogy a *Harmadnapon* kötet csúcsteljesítmény, de korántsem a fentiek miatt, hanem mert „hermetikus tárgyiaságú és lételméleti irányultságú lírai beszédmodot valósít meg. [...] Verseinek (és prózai írásainak) alapszemléletét a metafizikai, misztikus és biblikus beállítottság mellett a »jelenléthiány« tapasztalata, azaz az ember teremtett mivoltának (kreatúra-létének) és magára hagyatottságának gondolata határozza meg.” Igaz ugyan, hogy mindez a szerelmi tematika mellett a második világháború borzalmi révén bontakozik ki tematikusan, de a téma mellékes, az „csak anyagot szolgáltat egy egyetemes érvényű, egzisztenciál-ontológiai (a létre irányuló) szemléletmód és versbeszéd megalapozásához és kialakításához”.⁹

4 KÉRY, *Egy magányos költő*, Élet és Irodalom 1959/42., 5. (Kiemelés: P. A.)

5 RAJCSÁNYI Károly, *Pilinszky János*: Harmadnapon, Népművelés 1959/11., 29.

6 Lásd erről részletesebben: HAFNER Zoltán, *Részletek a Harmadnapon fogadtatásából*, Vigilia 1996/9., 663–666.

7 BALASSA Péter, *A látvány és a szavak. A Harmadnapon – huszonöt év után*, Vigilia 1985/1., 35–42.

8 *Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. BENEDEK Marcell, 2. kötet, Akadémiai, Budapest, 1965, 504–505.

9 HORVÁTH Kornélia, *Harmadnapon*, MMA Lexikon: www.mmalexikon.hu/kategoria/irodalom/harmadnapon

Az éra preskriptív működése azonban máig érzékelhető. Pilinszkyt olyannyira skatulyába zárták, hogy a széles olvasóközönség szeme előtt talán ma is a destruktív kultúrpolitikai ténykedés következtében kialakult Pilinszky-kép lebeg. A *Harmadnapon* kötet, illetve a Pilinszky-költészet a „hivatalos” irodalmi vélekedésen túlra is látó, kortárs szépirodalmi körében természetesen az ötvenes–hatvanas években is méltatott volt. Még a poétikailag tőle távol álló Illyés Gyula is azt „írta róla valahol, hogy mindig csodálattal töltötte el, hogyan képes Pilinszky a lehető legprimitívebb jambussal, az elgondolható legegyszerűbb páros- és keresztímeléssel olyan rendkívüli verseket írni, mint a *Harmadnapon* kötet nagy része”.¹⁰

Amikor 1969-ben azt kérdezték Pilinszkytól, kikkel érez rokonságot, a kortársak közül az alábbiakat, „Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Toldalagi Pál, Juhász Ferenc és Tandori Dezső költészetét, Németh László, Ottlik Géza és Rubin Szilárd prózáját” említette.¹¹ Toldalagi Pilinszky jóbarátja volt, aki „sok mindent megkezdett Pilinszky előtt abból, amit az utóbbi megvalósított. Toldalagi békéje és harmóniája köznapibb színezetű, mint Pilinszkyé, de a kontemplációnak köznapit tárgyakhoz, látványokhoz kötődését nála ismerjük fel először” – véli Sötér István.¹²

„[A] fiatal költők számára, olyan nemzedékbelinek, mint a Tandori, azt hiszem, nagyon kevés titkot rejteget az én költészetem, legalábbis, amit idáig csináltam”¹³ – fogalmazott Pilinszky szintén 1969-ben, mintegy előrebocsátva a várható lírai váltást. A *Szálkák* (1972) kötetből – amelynek ötvennyolc verse 1971 és 1972 között született – már nem a poszt-nyugatos hatás dominál, az utolsó évtizedben például Simone Weil és Robert Wilson annál inkább élő Pilinszky számára. A *Szálkák* nyitóversében mégis jelzi: „Amiként kezdtem, végig az maradtam. / Ahogyan kezdtem, mindvégig azt csinálom” (*Amiként kezdtem*).

Visszaemlékezések szerint lassan alkotott, az *Apokrifot* például „szinte soronként vitte Nemes Nagy Ágnesnek megmutatni, hogy mit szól hozzá. Az Újhold évkönyvben megjelent a versnek a hasonmás-kézírata, és abban látni lehet, hogy miket javított benne Pilinszky, részben a Nemes Nagy Ágnessel való beszélgetések alapján [...] A *Szálkák*–

10 BÁN Zoltán András, *Későre jár*, Beszélő 1998/5., 98.

11 LENGYEL Péter, *Látogatóban* (1969) = PILINSZKY János, *Beszélgetések*, szerk., jegyz. HAFNER Zoltán, Magvető, Budapest, 2016, 98–99.

12 SÖTÉR István, *Az Innen és Túl költésze = Innen és túl. Versek az Isten-kereső emberről, Vigília*, Budapest, 2005, 20.

13 TÓBIÁS Áron, *Megmentett hangszalagok* [1969] = PILINSZKY, *Beszélgetések...*, 77.

tól kezdve viszont, azt gondolom, Pilinszky átváltott egy másfajta költészetre, a versek jobban szaporodtak” – jegyzi meg Lator László.¹⁴ A költők közül fiatalon nagy hatással volt Pilinszkyre Ady Endre vagy József Attila, később az Újhold körébe tartozó Rónay György, Weöres Sándor vagy Nemes Nagy Ágnes. Az *Apokrifet* eredetileg Nemes Nagynak ajánlotta, de a neki címzett sort végül nyomtatásban elhagyta.¹⁵ Évek hallgatása után, de még a forradalom előtt, 1956 júniusában, a Csillagban (a főszerkesztő Király István jóvoltából) ezzel a verssel tért vissza (a folyóiratban és a kötetben is 1954-et írtak a vers alá, noha az két évvel korábban született). Ekként vallott a keletkezéséről: „sokáig írtam, s rettenetesen kellett küzdenem azért, hogy közben mindent újra és újra elfelejtsek, mert a világirodalom ismerete elronthatja az embert, olyan verseket kezd írni, mintha azok műfordítások volnának. Küzdenem kellett azért, hogy először lássak rá a dolgokra: egy csecsemő szemével, szavanként újra és újra.”¹⁶

Néhány évvel később így válaszolt a megismételt kérdésre (azaz hogy kiket kedvel a kortársak közül): „Én úgy kezdtem írni, mondtam neked, mint egy imbecillis. Én mindenkitől meg vagyok tisztelve. Hát szükségszerűen... a kortársak közül ugye Weöres Sanyit, Juhász Ferencet szeretem, a fiatalok közül téged – nem azért, mert itt ülsz –, akkor szeretem Tandorit, Bán [?] Pétert, és nagyon szeretek egy fiatal költőt [...] Ez a Szentjóby Tamás.”¹⁷

Tandori Dezső, aki szintén személyesen ismerte Pilinszkyt, a *Senkiföldjén* című vers elemzésekor (1980) azt boncolgatja, a költő mely művei „régiek” és melyek „újak”, stílusát tekintve, s megállapítja: „Pilinszky újabb korszakának több köze van Kosztolányihoz, mint akár Szabó Lőrinc, akár József Attila feszes lírájához, és Nemes Nagy Ágnesétől is eltávolodott.”¹⁸ Bár szerinte a *Senkiföldjén* olykor „visszakosztolányisodik”, az „a későbbi korszak verseinek éles térbeli kiszolgáltatottságát készíti elő; legalábbis jelzi, hogy van ebben a költészetben ilyen lehetőség is”.¹⁹ A hatvanas évek elején egyetlenegyszer próbálta meglátogatni Pilinszky Jánost, de ő nem volt otthon, azután „írtam azt a kétsorosot [vallja],

14 KIRILLA Teréz, ...szinte soronként írta. Beszélgetés Lator Lászlóval Pilinszkyről, Kortárs Online 2014. 12. 30., <https://www.kortaronline.hu/aktual/irodalom-szinte-soronkent-irta.html>.

15 LENGYEL Balázs, *A Mirabeau bíd alatt = „Merre? Hogyan?”. Tanulmányok Pilinszky Jánosról*, szerk. TASI József, PIM, Budapest, 1997, 271.

16 PILINSZKY, *Az Apokrifről*, 1980, <https://tinyurl.hu/yoEH/>

17 PARANCS János, *Irodalmi esten* (1972) = PILINSZKY, *Beszélgések*, 193.

18 TANDORI, *Egy-egy vers „ma”*. *Pilinszky János: Senkiföldjén*, Kortárs 1980/4., 637.

19 *Uo.*, 638.

a *Töredék Hamletnek* kötet versét *P. J. névtáblájára*: »Elvéthetetlen üldözött – / elalszol és felébredsz«. Vallomása szerint 1958 óta ismerte, később sokszor találkoztak, csak meglátogatni nem sikerült sosem. A *Harmadnapon* kötetet kultikus tárgyként tartotta számon, az beutazta vele Magyarországot és Lengyelországot.²⁰ 1979-ben méltató kritikát írt Pilinszky válogatott műveiről a *Kortárs folyóirat*ba; később született több verse Pilinszky emlékére, például az *Egy film, egy nőta*, a „*Pilinszky*”, a *Ptíhon* vagy *A februári fények*, illetve egy 1996-os képverssorozat. A *Költészet-regényben* (2000) is számos ponton szerepel Pilinszky. *Parafrazis: A Kis Verébkönyv* című versének mottóját Pilinszkytól kölcsönözte. *A múlt századra bú dala* című vers második versszakában a költőelődöket ekképp sorolja: „Kosztolányi, József, Szép, Füst, Pilinszky / körötök két névvel kibővítem! / Nemes Nagy, Jékely: minden-fölötti / poétáim még magammal viszem”. Egy külön kötet is megjelent a Tandori–Pilinszky-„párbeszédből”, *A semmi napja mielőtt – Tandori Dezső rajzai Pilinszky János verseihez* (2008) címmel, a rajzok Hafner Zoltánnak, a kötet szerkesztőjének felkérésére készültek, mert „a kortárs irodalomban talán Tandori foglalkozott a legtöbbet Pilinszky életművével, s nem egy esetben ő mondta el róla a legérvényesebbet” – olvasható a fülszövegben.

Marno János Pilinszky halálakor harminckét éves volt, tehát bőven találkozhatott volna vele ő is személyesen, ez azonban elmaradt, mivel – vallomása szerint – isteníttette Tandorit és Pilinszkyt is, és ezért nem merte keresni a társaságukat,²¹ noha a hatás máig élő költészetében: legutóbbi, *Szereposzlás* (2018) című kötetében is többször megidézi Tandorit és Pilinszkyt, utóbbit például *Négysoros* vagy a *Szálkák* című verseivel.²² Viszonya Pilinszkyhez ambivalens, akár egy versen belül is, az *Apokrifről* például azt mondja, hogy az egyszerre „penetráns giccs” és „maga a csoda”. Úgy véli, Pilinszky infantilis volt: „a zsenialitás és a giccs iránti affinitás szintén a gyerek természetes hajlama. Tandori *Töredéke* is tele giccsel. József Attila sem nélkülözi, nem beszélve Adyról. Vagy Kosztolányiról! Pilinszky talán a legérdekesebb e tekintetben.”²³

20 TANDORI, *Pilinszky Jánosról*, 2019 [film] = <https://www.youtube.com/watch?v=or5QKuXOL7M>

21 KÁCSOR Zsolt, *Pilinszky „Jancsi” bújócskája. Interjú Marno Jánossal*, *Élet és Irodalom* 2021. április 9.

22 Részletesebben erről lásd az alábbi tanulmányomat, PATÁKY Adrienn, „*De vajon ma is idomulnak-e még?*” *Kanonizáció Marno János Szereposzlás című kötetében*, *Ambroozia* 2019/2., <https://www.ambroozia.hu/A201902>

23 KÁCSOR, *I. m.*

A posztmodern líra (ami nálunk a hatvanas–hetvenes években, Petri György és Tandori nyomán indult útjára) tulajdonképpen nem áll élesen távol a késő-nyugatos/újholdas költészettől, legalábbis a Nemes Nagy/Pilinszky-féle vonulattól, abban az értelemben, hogy – bár más eszközökkel és hangsúlyokkal, de – mindkettő a világ kiismerhetetlen voltának felismerésére reflektál, megrendül a hite a nyelvben és abban, hogy a jelentés közvetíthető, illetve felszámolja a szubjektum egységességét vagy akár magát a szubjektumot. Tandori első kötetén meglehetősen erősen érzékelhető az újholdas hatás – bár Nemes Nagy Ágnesét mint egykori tanárát sokkal inkább szokás emlegetni, Pilinszky hatása is észrevehető, főként a rövid verseken –, de Petrinél is számos ponton Pilinszkyre lehelhetünk. „Petrit nagyon foglalkoztatta Pilinszky. Az első vagy a második kötetében olvastam is olyan verseket, amelyek visszhangozták Pilinszkyt, méghozzá nagyon mélyről jövően”²⁴ – fogalmaz Marno. Petri költészetében, miként Horváth Kornélia utalt már rá, a *Valami ismeretlenben* kifejezetten felerősödik József Attila és Pilinszky hatása:

az „Üresség vagy űr?”, valamint a „Horgon, önmagam nehezékeül, / nagy halra várok. [...]” sorokban nyilvánvaló módon Pilinszky „szó-lal meg”. S ez a Pilinszky a *Körül-belül* című Petri-szövegben immár a hangzás szintjén, a *Senkiföldjéből* jól ismert, az emlékezés, a keresés, a név, az identitás s nem utolsósorban a *semmi* és a *minden* témáját metaforizáló – *em-* / *-me-* hangkapcsolatok sokszoros ismétlődése révén tér vissza a szonett két quartinájában [...] Pilinszkyt artikulálja a kötet utolsó előtti darabjának, [...] *Sáráról, talán utol-jára* című vers utolsó két sora: „Marad a csönd, a csönd, az üres figyelem. / Tepsi? Öntapadó por? Önfegyelem?”²⁵

Ahogy azt Pilinszky több ízben megfogalmazza: „a költői szó lényege szerint beszédes csend, amihez mérten minden egyéb üres fecsegés”,²⁶ „A képzelet valódi történetében a hallgatás olykor fontosabb minden leírt mondatnál”.²⁷ Ahogy írja az *Ars poetica helyett* című szövegében, a *Nagyvárosi ikonok* végén, performatív gesztusú zárásként: „a köztünk beállott csend többé nem is annyira a költészetet érinti, mint magát a költőt kötelezi, élete egészét követeli már, s nem lehet nem eleget tenni

24 Uo.

25 HORVÁTH Kornélia, *A versbeszéd egzisztenciál-ontológiai elköteleződéséről (József Attila – Pilinszky János – Petri György)*, Iskolakultúra 2016/11., 76–77.

26 PILINSZKY, *Beszélgetések Sheryl Suttonnal*, <https://tinyurl.hu/EW7G/>

27 PILINSZKY, *A „teremtő képzelet” sorsa korunkban*, <https://tinyurl.bu/Yu1l/>

e hívásnak, ha mindjárt a végleges és tökéletes elnémulás kockázata árán is” (*Ars poetica helyett*). S ezt hangsúlyozza a lírai darabokban is, a versek hangoltsága a beleértendő hiátusokkal, elnémulásokkal együtt válik igazán transzcendenssé, kifejezővé – elég csak néhány explicit példát említeni: „hamunéma” (*Félmúlt*), „némaság” (*Harbach 1944*), „kockacsend” (*Ravensbrücki passió*), „kolostorcsend” (*Novemberi elizium*), „vánkosok csendje” (*Ez lesz*), „mindentudó hallgatás” (*Sírvers*), „halálos csönd” (*Hommage à Paul Verlaine*) stb.

A kimondás/hallgatás szinte minden Újholdhoz kötődő költőnél hangsúlyos probléma – aminek részint generációs oka van (az átél második világháború, az ötvenes évek némitó, bénító effektusa), másrészt poétikai –, Pilinszkynél is, s ez a folytonosság nem szakad meg, Tandori Dezső, Gergely Ágnes, Beney Zsuzsa vagy Takács Zsuzsa költészete termékenyen viszi tovább, ahogy aztán később Mesterházi Mónikáé, Balla Zsófiáé vagy Borbély Szilárdé is.

Takács Zsuzsa rövid ideig egy házban élt Pilinszky Jánossal, így abban a Petőfi Sándor utcai épületben találkozott vele először, egy lépcsőfordulóban, 1957-ben. Az élményre évekkel később is emlékszik: „A költőkről alkotott romantikus elképzeléseimnek teljesen megfelelt Pilinszky külseje; szépségétől földbe gyökerezett a lábam. Magas volt, vékony, finom arcvonású, angyali jelenség.”²⁸ Az igazi megrendülést ezután a versek okozták,²⁹ főként az *Apokrif*, illetve a *Harmadnapon* (1959) kötet többi darabja: „Megfordult velem a világ. Nem telt el sok idő, szüntelenül Pilinszkyt olvastam, hamarosan fejből tudtam a verseit. Évekig nem írtam verset ezt követően, késői kamaszkorom, fiatal felnőttkorom egyetlen irodalmi tevékenysége a műfordítás volt. Úgy gondoltam, hogy úgy, ahogyan ő ír, nem fogok írni soha, másképp meg nem érdemes.”³⁰ Pilinszky második kötetéhez kalandos módon jutott hozzá – mivel a kis példányszámban nyomott *Harmadnapon* a megjelenéskor azonnal elkapkodták –, elcserelt egy másik könyvet egy csoporttársával, „Pilinszkyt őt nem győzte meg”.³¹

Várady Szabolcsra is nagy hatással volt a *Harmadnapon*, megjelenése után nem sokkal személyesen is találkozgatott Pilinszkyvel, aki több kéziratát elolvasta, véleményezte: „Nagyon kedves, közvetlen

28 JÁNOSY Lajos, „Szüntelenül Pilinszkyt olvastam”. Interjú Takács Zsuzsával, Papageno 2018. febr. 6., <https://papageno.hu/intermezzo/2018/02/megfordult-velem-a-vilag/>

29 Részletesebben lásd az alábbi írásomat: PATAKY, „Meggzólatni és kimondani, milyen” (*Takács Zsuzsa: A Vak Remény*), Műhely 2019/3., 67–70.

30 Uo.

31 TAKÁCS Zsuzsa, *Gyökértelenség és hazatalálás*, Tiszatáj 2011/11., 53.

ember volt. [...] ő protezsált be a Jelenkorhoz. Az első megjelenésemet is neki köszönhetem. A Nők Lapjának volt akkor egy irodalmi rovata, amit Galsai Pongrác szerkesztett, oda ajánlott be Pilinszky. [...] Párhuzamosan jártam rendszeresen Vas Istvánhoz, és találkozgattam egy jó darabig Pilinszkyvel.³² Pilinszky Takács Zsuzsának is afféle mentora volt a hatvanas években, a *Költők egymás közt* című antológiában, amelyben „befutott” költők ajánlottak pályakezdőket – ekképp Pilinszky Takács írásait. Ebben az ismertetőben tér ki a nemzedékváltás megkerülhetetlenségére és szükségességére:

[Takács Zsuzsa] egyik legfrissebb és legígéretesebb megtesztetője annak az „új hullámnak”, mely leváltja nemzedékeket, a nemzedékváltás irgalmával és könyörtelenségével, szorongatásával és fölmentésével. E hullám széthúzódik, de gerince elvéthetetlen. Tóth Judit, Székely Magda, Tandori Dezső – kétségtelenül úgy jelentkezett, hogy tudta mindazt, amit mi megszereztünk, s valamit, amit mi már sose birtokolhatunk a dolgok evilági sorsából. Mégis: velük az élet segíti a bennünk dolgozó elmúlást, s nem tulajdon pusztulásunk.³³

A Takács Zsuzsa költészetében fellelhető Pilinszky-nyomokat (persze nem kizárólagosak: Vergiliustól Rilken át Nemes Nagyig jelen van még számos hatás) több ízben kimutatták (lásd például Szalagy Csilla³⁴ vagy Szénási Zoltán³⁵ írásait), megemlíthető például az *Elejtett tálcá, A legbelső szobában, az Anima* vagy a *Margarin* című vers. Az első kettőben a háború „sebeit őrző ház”, illetve Auschwitz felidézi Pilinszky alábbi sorait: „Auschwitz ma múzeum. Mégis a vitrinekben főlhalmozott tárgyakon föllelhető ütések és kopások a század, az élet betűi.”³⁶ Az *Anima* a haláltáborokra utal, a *Margarinban* pedig az „anya fájdalmának elbeszélhetetlenségében s a kommunikáció nehéz-

32 JÁNOSY Lajos – MODOR Bálint – NAGY Gabriella, *Tudok-e írni egyáltalán. Interjú Várady Szabolccsal* = <https://litera.hu/magazin/interju/varady-szabolcs-tudok-e-irni-egyaltalan.html>

33 PILINSZKY, Takács Zsuzsa = *Költők egymás közt*, szerk. DOMOKOS Mátyás, Szépirodalmi, Budapest, 1969.

34 SZALAGYI Csilla, *Folytonosság a lírai beszédben. Pilinszky János költészetének irodalmi recepciója Takács Zsuzsánál*, Irodalomismeret 2011/3., 37–47.

35 SZÉNÁSI Zoltán, *A könnyek tárgya. Tárgyiasság és poétika Takács Zsuzsa bárom kötetében*, Alföld 2013/7., 39–45.

36 PILINSZKY, *A „teremtő képzelet” sorsa korunkban* = PILINSZKY János *Összes versei*, szerk. HAFNER Zoltán, Osiris, Budapest, 2006, 86.

ségében Pilinszky *Apokrifjének* nyelvi-ontológiai tapasztalata fogalmazódik újra”.³⁷

Nagy Gáspár szintén Pilinszkynek köszönhette az egyik publikációját, Vigilia-beli versét (*Égi megbízás*) a hetvenes évek elején, amelynek kéziratát leadásakor Pilinszky „cigarettafüstbe burkolózva, ülve olvasta el, csak úgy magának, aztán fölpattant, s akkor ott, teátrálisnak tűnő, széles mozdulatokkal föl-alá járva még kétszer elszavalta nekem. [...] Aztán beviharzott az átellenben lévő szobába, s mint néhány perc múlva megtudtam tőle, átadta a verset Rónay Györgynek.”³⁸ Nagy lírája rokonítható Pilinszkyével a transzcendencia vagy a versvilág keresztény mitológiája révén, ugyanakkor konkrét intertextusok is fellelhetők benne.³⁹ Megemlíthető továbbá néhány verse a nyolcvanas évekből, amelyek megidézik a költőt: a Pilinszky János emlékének ajánlott *Némaság*, az *Állsz a hőzuhanyban*, illetve a *János P.* című vers: „Ő volt a híd / az átmenetnél // fénylő folyó / a szürkületben / két part között / a hit –: / ha akarnál / átmehtnél // megtartana / a zuhanásban.”

Pályi András, emlékei között kutakodva, szintén a *Harmadnapon* kötet megjelenését jelölte meg kezdőpontként, pontosabban: egy arról írt kritikában találkozott először Pilinszkyvel, idézetek formájában: „én azoktól egyszerűen megrészegültem. A *Harmadnapon* '59 őszén jelent meg, ez hónapokkal később történt. A Déli pályaudvarnál, ahol átszálltam egyik villamosról a másikra, mindjárt bementem a könyvesboltba, meg akartam venni a kötetet. Kis híján kinevettek. Hát ez egy olyan könyv, amely egy napig sem volt kapható! Később megtudtam, hogy ezer példányban jött ki, gyakorlatilag a pult alól elfogyott, ami akkoriban hozzátartozott a kultúrpolitikához. Kiadtak egy-egy olyan könyvet, amely egyáltalán nem illett bele a hivatalos ideológiai irányvonalba, de annyira leszorított példányszámban, hogy az a szélesebb olvasói rétegek számára továbbra is elérhetetlen maradt.”⁴⁰ Csak évek múlva tudta elolvasni Pilinszky kötetét.

Gergely Ágnes *Oklahoma ezüstje* című memoárkötetének címadója a *Pilinszky János* fejezetből származik, amely azt beszéli el, miként zajlott a hetvenes évek végén a Neustadt-díj kiosztása, amelynek bíráló-

37 SZÉNÁSI, I. m., 44.

38 NAGY Gáspár, „Fénylő folyó a szürkületben”. *Pilinszkyről = „Merre? Hogyan?”. Tanulmányok Pilinszky Jánosról*, szerk. Tasi József, PIM, Budapest, 1997, 278.

39 Erről lásd JÁNOSI Zoltán, „Két part között a hit”. *Pilinszky-érintkezések Nagy Gáspár költészetében = Uő., Idő és ítélet*, Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2001, 223–244.

40 KIRILLA Teréz, „Pilinszky elvtárs, hőmérőzés!” *Interjú Pályi Andrással Pilinszky Jánoshoz kötődő emlékeiről*, Forrás 2017/7., 130.

bizottságába választották Gergely Ágneszt Oklahomában. „Pilinszky Jánost jelöltem a díjra, a magyar költők közül neki volt a legjobb angol nyelvű verseskönyve [...] Hughes kilenc évig dolgozott a vékony kötetten [...] A minisztérium úgy vélte, Illyés Gyulát kellett volna jelölnöm.”⁴¹ Gergely Ágnes nagyra becsülte Pilinszky költészetét, s védelmébe vette a szűk merítésű szóhasználatát: „Nagyon gazdag az ő szókincse. Az egy szikár szókincs, de nem szegény. Ha a szókincset a Weöresével hasonlítjuk össze, valóban kevesebb szóval dolgozik. De ez nem jelent semmit, azoknak a szavaknak a jelentéstartalma, háttere, mögötte, dús barokk környezete ugyanolyan értékű és hatású, mint Weöresnél.”⁴² Erre utalt Nemes Nagy is: „a választás képessége, a szavakról való állandó, aszketikus lemondás, az »egyetlen szó« hajszolásának hónapokig, évekig, évtizedekig tartó görcsös fényűzése. »Keveset írt«, vagyis rengeteget írt, beletömve a »sok« dimenzióját a kevésbe.”⁴³ A *Hálaadás-parafrízis* (2001) című Gergely Ágnes-szonettben – amelynek előzményéül Weöres *Hála-áldozat* című verse szolgált – mindketten helyet kaptak (Weöres, Illyés, Vas István és Yeats mellett): „Szememnek Weöres nyitott új mezőt, / Illyés tanított ízére a dalnak, / és Pilinszky, hogy meg sose hajoljak / a korszellem s a kordivat előtt. // Elkésett időm egén ők lobogtak / mint fároszok, vezérlő tűzjelek. / A deszka: vers, ezt Ágnes mondta meg [...]” – olvasható a kvartinákban. A *Fohász lámpaoltás előtt* (1985) című kötetében jelent meg az *És nincs tovább* című négy sorosa, *A halott Pilinszky Jánosnak alcímmel*: „A költő volt, nem a halottam. / Az útból többé sose tér ki. / Evezhetsz. Süllyedő hajóban / nem illik élni.”

Weöres Sándor a kortársai közül egyedül Pilinszkyt vélte magához „hasonló intenzitású” költőnek. Esterházy Péter szerint a két költő között az volt a legfőbb különbség, hogy míg Weörest az Isten költőnek, Pilinszkyt embernek teremtette – Pilinszky nem a nyelvből indul ki, számára olyan „Pilinszky, mint egy modern fizikus: aki a világ szerkezetét vizsgálja, hol élünk és mi történik velünk és a hollal, ha ezeket a kérdéseket föltesszük”.⁴⁴

Weöresnek tetszett a szűkszavúság és a tömörség (főleg a *Szálkák*-ban, amely vázlatos és „lazán” fejezi ki magát), mégsem érezte közel

41 GERGELY Ágnes, *Oklahoma ezüstje*, Európa, Budapest, 2015, 54.

42 P. PAPP Zoltán, *Verset ír, költő? Interjú Gergely Ágnessel*, Dunatükör 2005/8., <http://dunatukor.fw.hu/verset.htm>

43 NEMES NAGY Ágnes, *Valaki más (Pilinszky)* [1981] = Uő., *Az élők mértana. Prózai írások I.*, szerk. HONTI Mária, Osiris, Budapest, 2004, 470.

44 ESTERHÁZY Péter, *Mi a bánat*, Élet és Irodalom 1996/29., 51–52.

magához Pilinszky verseit. Ugyanakkor szerinte kevés hasonló nagyságrendű költőnk van, Berzsenyi és Csokonai mellé sorolja: „Ő a legtömörebb költőnk, aki a legnagyobb műgonddal dolgozott, viszont csaknem teljesen díztelenül. [...] Költészete tiszta metafizika, ami a magyar költészetben nagyon ritka.⁴⁵ Weöres úgy látta, Pilinszky életművében, rövidege ellenére voltak olyan súlyos darabok (pl. az *Apokrif*), amelyek méltóvá teszik az öröklétre. Egy anekdota szerint, amikor elolvasta a *Szálkák* kötetet, azt mondta: most láttam a Jancsit először papucsban (ti. akkor útjára engedte a benne rejlő feszültséget).⁴⁶ Weöres feleségének, Károlyi Amynak az első kötetét (*Holdistennő*, 1957) Pilinszky szerkesztette. „Roppant kedves volt, ahogy ottan téblábolt a szerkesztőségben, nagyon nem neki való dolog volt lektornak lenni, de azért én örülök, hogy a kötetem szerkesztőjének a neve Pilinszky János” – fogalmazott Károlyi Amy,⁴⁷ aki évekkel később verset írt *Pilinszky* címmel a költő halálára, számára meghatározó(bb) előkép, hang volt Pilinszkyé.

Az újholdas Rába György, illetve Rónay György is nagyra értékelte Pilinszkyt, Rónay egy levélben ezt írta az első találkozásról: „Úgy éreztem magam, mint Verlaine, mikor Rimbaud hozta hozzá a verseit.”⁴⁸ Rába pedig a *Harmadnapon* kapcsán írta, hogy egyszerre modern és ősi a Pilinszky-líra: „az ősi spontaneitás és váratlan asszociációk elválaszthatatlan együttese”.⁴⁹

A közvetlen kortársak közül érdemes megemlíteni Kányádi Sándort is, aki ugyan egészen eltérő líranyelvvel bírt, ám a *Harmadnapon* őt is megihlette, legalábbis szoros összefüggésbe hozható a vers a *Sörény és koponya (Töredék)* című, 1981-es darabjával. Ebben a feltámadás visszavonódik, harmadnapon a halál végességével szembesülünk. A beavatkozás lehetősége ekképp tematizálódik: „a csönd a tehetetlen lombok szégyene / miért itt kellett megtörténnie”, s a hajnal felé fölzúgó ravensbrücki fák is megidéződnek: „üres kötőfékszárat húz a nap / végig az erdőn még egy sugarat”. 1984-es, *Elmaradt Találkozás Pilinszky Jánossal* című tíz-sorosában hasonló hommage fejeződik ki, mint amilyen Gergely Ágnes

45 KABDEBÓ Lóránt, *Weöres Sándor Pilinszky János Szálkák című kötetéről* (interjú) = Uő., *A műhely titkai*, Kosmosz Könyvek, Budapest, 1984, 145.

46 Cs. VARGA István, *A metaforáktól a metaformákig. Beszélgetés Pilinszkyről* Kuklay Antal-lal, Tiszatáj 1991/12., 28.

47 KABDEBÓ, I. m., 147.

48 Rónay György levélben írta ezt a sort (a *Levelek Pilinszkynek*, szerk. HAFNER Zoltán, Új Forrás / József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya, 2012 kötetben olvasható), <https://apokrifonline.com/2012/06/03/5558/>

49 Rába György levele Pilinszky Jánosnak (Budapest, 1959. szept. 30.), Új Forrás 2011/4., 6.

említett versében (s főképp annak utolsó sorában: „Bárcsak a porban lányomuk lehetnék.”): „egyszer már majdnem sikerült / egyik verssorod csuhakötélén / mint az artistáknak a trapézig / följutnom de láttam hogy te a / megváltás lassacskán kétezer / év óta egyre húzódó zűrös / utómunkálataival vagy el- / foglalva szemérmesen és / megértő tisztelettel vissza- / ereszkedtem a porondra”. A Pilinszkyre emlékező versek hosszú sorából kiemelhetők még továbbá például az alábbi kortársakéi: Ágh István (*Pilinszky éjszakája*), Határ Győző (*Szellem*), Papp Tibor (*Pátkai, Pilinszky és a Pincér*), Somlyó György (*Szívroham*), Balla Zsófia (*Meghalt Pilinszky János*), Vasadi Péter (*P. J.*), Balla D. Károly (*Két szonettkoszorú – Pilinszky-projektum*).

E költészet interdiszciplinaritását erősíti és kultikusságát elősegíti a transzcendens, biblikus perspektívája, az a vallásos-meditatív vagy kontemplatív-metafizikai líra, amelynek szerzőjére rátapadt a „katolikus költő” bélyege. A Pilinszky-kultusz miatt – a számottevő recepció ellenére – bizonyos szempontból ma is érinthetetlen az életmű, vagyis sokak szerint szentségtörés az „evangéliumi esztétikáról”, a „misztikus szenvedésről”, a „katolikus költőről” negatívat mondani, illetve folyton ezek a tényezők kerülnek előtérbe, pedig a Weil-hatás vagy az esetleges sugalmazottság helyett, ezek lebontásával sor kerülhetne a versek működésmódjának és folytathatóságának vizsgálatára.

Látható, hogy Pilinszky utóélete a költészetben egyrészt a hit/katolicizmus, másrészt a holokauszt-versek, s csak harmadrészt az objektivitás s egyéb líranyelvi sajátosságok (hangzás, szóalakok, metaforák) mentén artikulálódik. Sőt, legtöbbször azt látni, hogy a Pilinszky-életmű idézetek – nem szervesülő – citálásában és pusztá parafrázálásában gyűrűzik tovább. Kultusza mindenestre élő: a személy, a hívő és a világháborús borzalmakat átélt ember tekintete vonzó, az életrajzi alaké – ezért is lett népszerű Czeizel Endre genetikai elemzése vagy a Kovács család vallomásai (Erikáé, az unokahúgá,⁵⁰ illetve Péteré, az unokaöcsé,⁵¹ aki éveken át egy szobában élt „Jancsival”) – miközben Pilinszky mint költő éppen a személyesség minimalizálására, visszavonására törekedett. Főként a *Harmadnaponban*, amely a személytelensége ellenére mégis rendkívüli involválódást tudott biztosítani olvasójának.

A hit és kérügmaticusság tekintetében Pilinszky hatást gyakorolt Károlyi Amy, Baka István, Vasadi Péter, Beney Zsuzsa, Sziveri

50 Kovács Erika, *Pilinszky és a család*, szerk. HAFNER Zoltán, Nap, Dunaszerdahely, 2009.

51 Kovács Péter, *Pilinszky közelében*, Vigília, Budapest, 2015.

János vagy Borbély Szilárd költészetére – utóbbi értekezéseinek is tárgya Pilinszky teológiai recepciója (pl. *A bal lator keresztje*). Sziveri János *Bábeljében* ezt olvashatjuk: „halálatot türelmesen begombolom” – ami Pilinszkyknél ekképp szerepelt: „Begombolom halálatot” (*Agonia christiana*). Megemlíthető Orbán Ottó is, aki *Hit* című négysorosát Pilinszkynek ajánlotta: „A legvégső, a nem-emberi hit, / mely a halálig emel elgyötört, / nem a megkívánt egekben lakik, / ott él az eleven, keserű földben.” *A beteg Pilinszky* című, 1986-os verse a végességet foglalja versbe: „[...] A hús egy marék hó, hát lavinaként mennydörög a mélybe / nem tartja föl sem a verses zsindeletető, sem a hit vasbetonfala.” Pilinszky az Orbán-paródiákból sem maradhatott ki, így született – még Pilinszky életében – a *Rumbach, 1974, az Apukarifikabil* és a *Szálka*.

A fiatal irodalomból Izsó Zitánál tűnik erősnek a Pilinszky-gondolatiság, a transzcendens mélység és vallásosság, illetve férjénél, Ayhan Gökhannál is, akinek egyébként *János és János* című kötetének fülszövegében ez olvasható: „házas és katolikus” (fülünkben cseng a „katolikus és költő” Pilinszkyknél). Korábbi kötetében, a *Fotelapában* pedig számos más szerző mellett Pilinszkytól is szerepel citátum.

A holokauszt vagy a háború/halál tematika és az arról való beszédmód tekintetében a már jelzett Gergely Ágnesen és Borbély Szilárdon túl megemlíthető még például Nagypál István, akire nagy hatást gyakorolt Pilinszky költészete (lásd például *Duplafüga. KZ falra, rózsaszínnel*) vagy Terék Anna (*Halott nők* című kötetének több pontja rokonítható Pilinszkyvel).

A líranyelve, az erős képvisége és látomásossága bizonyos pontokon folytathatóknak tűnik Halmai Tamás, Pollágh Péter, Gál Ferenc, Mesterházi Mónika vagy Iancu Laura költészetében. Szabó T. Anna („vannak az életükben bizonyos dolgok, amelyeken nem érdemes vitatkozni, Pilinszky az Pilinszky”)⁵² és Kiss Judit Ágnes („Lírából a szentháromságom: József Attila, Weöres, Pilinszky”)⁵³ számára is fontos előkép. A viszonyulás különleges példája Kovács András Ferenc ars poétikus verse, a *Pilinszky-portré. Lectio*.

Pollágh Péter szerint manapság nem divatos Pilinszky, a „keresztény gyógyszer”, az ő nemzedéke kineveti a hangját, hát még a fiatalabbak: „Romkocsmák népe megveti, kiröhögi a sok sehonnai. Nem tudják, mit cselekszenek. De Pilinszkyben nincs harag. Holtában is

52 MERKLIN Tímea, *Szabó T. Anna költő és Dragomán György író a Berzsényi Dániel Könyvtárban*, vaol.hu 2019. 12. 07., <https://tinyurl.hu/qgtO/>.

53 *Németb Erzsébet interjúja Kiss Judit Ágnessel*, Holdkatlan, <https://tinyurl.hu/TUZO/>.

folyamatosan megbocsát és megbocsát.”⁵⁴ Azért akadnak olyan fiatalok, akik számára Pilinszky megkerülhetetlen, például Sirokai Mátyás („Felejthetetlen trip”),⁵⁵ Iancu Laura (lásd főként a *Karmaiból kibullajt című kötetet*), Bende Tamás („Pilinszkytól leesett az állam”)⁵⁶ vagy Polák Péter. Az elmúlt évekből megemlíthető még Pál Dániel Levente (*Pilinszky-trip*), Ughy Szabina (*Pilinszky lámpája*), Bíró Tímea (*Megelőzés*). Kállay Eszter nemrég megjelent első kötetének (*Kéz a levegőben*) „versei távolról idézik Pilinszky János és Takács Zsuzsa líráját” – olvasható a fülszövegben. Persze találunk példát az elutasítás gesztusára is: „töröld Pilinszkyt, Weörest és Tandorit / [...] / az irodalmi kultuszt számoljuk fel végleg” (Mestyán Ádám: *Kultusz*, 2009).

Úgy tűnik, a kultusz ma is él – noha Borbély Szilárd 2000-ben *lanybuló* Pilinszky-kultuszról beszélt –, amit az évfordulók időről időre felerősítenek, azonban mindmáig nem történt olyan áttörés, amely révén a közkeletű Pilinszky-kép megváltozni látszana, ekképp a kultusz inkább elidegenítő, mint revideáló („a közkeletű magyar irodalomszemlélet gyógyíthatatlan és járványos kultuszbetegségben szenved” – írja Margócsy István):⁵⁷ nem ad kellő teret az értő olvasásnak. Ugyanakkor azt is láthatjuk, tucatnyi költő mégiscsak akad, aki – kultusztól függetlenül – így vagy úgy, folytatja az utat a Pilinszky-féle egyenes labirintusban.

54 POLLÁGH Péter, *Pilinszky Jánosért*, Prae.hu 2013. 05. 02., <https://tinyurl.hu/hOVZ/>.

55 JÁNOSSY Lajos, *Felejthetetlen trip – Sirokai Mátyás Pilinszkyről*, Litera 2014. 07. 11., <https://tinyurl.hu/w4lr/>.

56 ÁFRA János, *A költészet átszakítja a nyelv kalodáját*, Kulter.hu 2014. 10. 29., <https://tinyurl.hu/3aOX/>.

57 MARGÓCSY István, „Nagyon komoly játékok”, Pesti Szalon, Budapest, 1996, 66.

Papp Máté

AZ ŐRÜLETBEN ÉLŐ ANTILOPNAK

„Prózát írok, amit én úgy hívok: vertikális regény. A címe? *Önéletrajzaim*. Történet, úgy, ahogy eddig volt, többé nincs. Pszichológia úgy, ahogy eddig volt: nincs. A regényem, egy figyelem története is. A várkioszk előtt egy férfi áll, sötétben, hosszú árnyéka előrevetődik. S ebben az árnyékban kerekednek majd ki az én önéletrajzaim” – mondta beszélgetőtársának Pilinszky János egy – 1980 nyarán készített, majd *Az univerzum polgára* címen közölt – interjúban.¹ Az utolsó életek alatt gyakorta emlegetett regényterv sosem készült el. A *Szabadesség* címet viselő töredék ennek a befejezetlenül maradt prózai írásnak lett volna a negyedik – a szerző kifejezésével – *szuverén* fejezete; a novellisztikus epizódon belül viszont korántsem egyetlen, individuálisan körülhatárolható, fiktív élettörténet bontakozik ki, hanem milliónyi, látszólag atomizált *curriculum vitae*... egy órás mester, egy falra szögelt fénykép, egy vaskorona közös sorsa ez, egy-egy gesztusba, villanásba sűrítve. Mindezek az egymáshoz rendelt, színtelen tónusú, absztrakt (sors)vonalrajzok azonban semmilyen szerkezeti szinten sem különíthetők el fő- és mellékmotívumokra, alap- és mögöttes struktúrára, szereplőkre.

Nyilvánvaló, hogy ebben a „függő” narratívában egyáltalán nem ismerhető fel az a fajta koherens kauzalitás sem, amely jellemzően határozza meg a hagyományos értelemben vett, „kikerekedő” prózapoétikai történetiséget. (Egyfajta *cantus firmus*, azaz legfőbb szólam ezzel együtt kihallható a sorok közül.) A szövegszervező elemek csupán visszhangzó, lecsupaszított (névátvitel előtti!) szóképek lesznek (úgy mint *hőesés*, *kiáltás*), melyek érzékelhetően következtelenül, megkonstruálatlanul árnyalják egymást (s amelyek, úgy tűnik, kizárólag keresetlenségük nélkül fogva, elvértve fordulnak költői alakzatokban). Ezért, amikor a jobb híján szürreálisnak nevezhető novella későbbi gócpontjain valamilyen formában visszaköszönnek, már jóformán felismerhetetlenek; a szövegtér ugyanis (t)örvénytyszerűen újrendezi magát, részelemei átalakulnak, az interpretációs irányokat szerteágazóan megnyitó, keretező

1 Bán Zsuzsa beszélgetése Pilinszky Jánossal. BÁN Zsuzsa, *Az univerzum polgára* = PILINSZKY JÁNOS, *Beszélgetések*, szerk., jegyz. HAFNER Zoltán, Magvető, Budapest, 2016, 333.

kontextuális (többnyire kifejezetten tér)képzetek pedig végleg eltűnnek a szemünk elől...

De mi történik mindeközben a (tükör által) homályos elbeszélői horizontra „merőlegesen”, a befogadás horizontális szintjén? Bizonytalan, hogy az *Önéletrajzaim* töredékeinek szerzői portréra montírozódó arcképzése miképpen mosódhat össze a *Szabadesés* pszichedelikus tükörszobáinak visszavetüléseivel (az olvasó szemszögéből); valamint az is, hogy a tényszerű valóság vonatkozásaiban *elhelyezhetetlen* várkertben álló férfi (a fentebb idézett interjú hangzatos címébe emelt univerzális polgár?) előrevetülő árnyéka meddig nyúlhat még tovább (egyáltalán, átfedésbe kerülhet-e saját sötétségünkkel)? Legkevesbé költői, mindinkább „próza” kérdések konganak a *Szabadesés* képzeletbeli – inkább illuzórikus, mint imaginárius – házának falai közt, majd maradnak megválaszolatlanok az újraolvasások során. Kétségeink támadhatnak afelől is, hogy valóban a pszichologizáló önéletírás meghaladása lenne az úgynevezett lírikus figyelem ily módon való kivetítése bizonyos (felmerülő valóságelemekre – a (szövegszinten) szervesen személyiségjegyeket viselő, elidegenítettnek ható, Simon Áronnak keresztelt szuverenitás középpontba állításával. (Úgy áll, valamiért e kérdésfeltevések sorával sem mozdulhatunk semerre. Beckett-i szituáció.)

A *Szabadesés* rendkívül kaotikus *keletkezése* talán egyedül úgy válhat hozzáférhetővé (az úgynevezett keletkezési körülményeken túl), ha képesek vagyunk lemondani eme személytelenedő(?) szuverenitás elsajátításának azon igényéről, amely mintegy megköveteli a regényszerűlet jelen(t)ésmezőinek maradéktalan feltérképezését. A motívikus montázs részelemeinek mintázatai, valamint e részelemek vonatkozásvariánsai (befogadói kombinációi) ugyan egy végtelennek tetsző tartalmi, illetve technikai vizsgálódás tárgyaként is szolgálhatnak, ám az efféle metaforikus analízis valószínűleg felesleges, sőt félrevezető volna, hiszen a szétzilálódó alak(zat)ok egy pillanat alatt veszíthetik el helyi és abszolút értéküket. A szilánkos szemantikai szerkezetben viszont majd minden jel arra utal, hogy a szóban forgó – temérdek, korántsem beágyazott, sőt eltávolíthatatlanul immanens intarziától terhes –, a legpontosabban talán kompozícióként aposztrofálható mű egyetlen mo(nu)mentumot foglal magában, az álomba zuhanás rándulásnyi állapotára rezonálva. (Vö. Van itt valaki? / „Éber álom: / felelet nélkül átkelek / a tükrök mélyén heverő szobákon.” *Utószó* – részlet.²)

2 PILINSZKY, *Utószó* = PILINSZKY János *Összes versei*, szerk. HAFNER Zoltán, Osiris, Budapest, 2006, 63.

Az elalvás álomhatárán a mindannyiunk által megtapasztalt szabad-
esés (illúziójának?) ismerős érzete egységesítheti tehát azokat az egy-
másra halmozott történettöredékeket, kaleidoszkópszerűen újra és új-
rarendeződő illuminációkat, melyek mentén – Pilinszky *mozgásba
hozott* képzetköreinek lázálomszerű vízióitól hajtva – eljuthatunk akár
egy tovább már nem hevíthető hőfokra is. Mindezzel nemcsak az el-
beszélő elévülhetetlen felfokozottságát tükrözhetjük (igazolhatjuk?)
vissza, de egyben úgymond túl is tehetjük magunkat az író esztétikai
egzaltáltságán, hogy aztán – saját horizontális holtpontunkról – el-
mozduljunk valamerre, a *Szabadelés* (egyelőre kevésbé értelmezhető)
vertikalitásában.

„Megpróbálok alászállni a poklokba. Tehát mindenki leszek” –
közli a költő egy másik, Nádor Tamással folytatott interjúban (*Én is
egy szempár vagyok*³). Talán ebben az identitásalapú individualizmust
aláásó irányultságban nyerhet valamiféle értelmet a – szerző szerint
egy verseskötetchez hasonlítható szerkezettel rendelkező, voltaképpen
rejtett összefüggéseken alapuló – vertikális vonalú elbeszélésmód.
A közel sem harmonikusan vagy meghitten, sőt kísértetiesen álom-
szerű szölamvezetés ekképpen a féltudatosan referencializált esemény-
szerűség, valamint a tudat alatt kiterjedő – többnyire egymás körül
kerengő képi formulákban koncentráló – dimenziók diverzitása
között kísérel meg létrehozni egyfajta szekvenciális szinkronicitást.
Az alászállás eme deperszonifikáló művelete azonban elsősorban nem
egy, a stilizáltan és sematikusan kontúrozott karakterek között közve-
títő, interperszonális ingamozgásban, valamint antropomorf alakvál-
tozatokban, esetleg metamorfikus mitológémákban, hanem a narrátor
személyét/nézőpontját illető – általános alanyiságot, avagy alanytalan-
ságot feltételező – permanens pozícióváltásban érhető tetten. Hogyha
csak a már említett, a szövegtérben mindvégig visszhangokat keltő
kiáltás/üvöltés komponensére koncentrálnunk, akár e mozzanatok kü-
lönösebb körülírása nélkül is megfigyelhetjük, hogy e *mindenki torká-
ból, mégis egyetlen pont mélyéről* felszakadó lamentumból az a megszól-
lalás előtti, ősi primer közlés hallható ki, ami valamiképpen még őrzi
a – mindenkori kollektivitás pokoli képzetét gerjesztő – keletkezés
elfedetlen személytelenségét.

A (pneumatikus?) perszonális perspektívában előtérbe kerülő tu-
datelőttés formailag épphogy kibomló tartalmi egy természetszerűen

3 Nádor Tamás beszélgetése Pilinszky Jánossal. NÁDOR Tamás, „Én is egy szempár
vagyok” = PILINSZKY, *Beszélgetések*, 342.

tevékeny, enigmatikus, anonim animalitást⁴ hívnak elő, ami egy antilop élesedő alakjában⁵ világítja be a kongó falú, kilátástalanul szembe-sítő – *félreérthetetlenül* labirintusszerű – tükörszoba felfénylő felületeit.⁶

A regényrészlet áramló, áttűnő, traumák alatt⁷ lappangó lírai személység (*ugyanő szereli szét a műben szereplő órát, őt látogatják a mozdatlan képek, ő ül háttal a tükörnek, ő csörtet az éjféli bozótban...*) paradox módon mind a felbomló időstruktúrák, mind a tektonikus mozgásban lévő térképzetek közepette kikezdhetetlen marad („Az órák közepe és a végeérthetetlen séták kívül-belül egybemosták”⁸); annak ellenére, hogy alig akad kapaszkodónk a variábilisan változékony, végső soron átláthatatlan állandóság felismeréséhez. „Azt merném mondani, hogy ez egy megkonstruálatlan *Szent Lajos király hídjá*, ahol híd nélkül, valamennyien eleve zuhanunk, és egy közös gravitáció súlyával.”⁹ A lírai elbeszélő labilitása (felhalmozó, kontraszelektív figyelem fókuszának tulajdonképpen se tárgya, se alanya nincsen, de ott vannak, ugye, a „többi mondatrész” mellékszöngéi!) óhatatlanul – bár gyaníthatóan nem önkéntelenül – billenti ki befogadásbeli mechanizmusainkat; ezzel párhuzamosan mégsem képes szerves módon kapcsolódni saját (el)vonatkoztatási pontjaihoz.¹⁰ Így nem a közös gra-

- 4 Ahogyan arra Kontra Attila is rámutat *Az animalitás szerepe Pilinszky János életművében* című értekezésében, az animális alakzatok gyakran a hittel való konnotációban jelennek meg Pilinszky élőbeszédbeli vagy írásos megnyilatkozásaiban. Ennek tükrében is szemlélhetjük a *Szabadesés* gyűjtőpontjában hátravetett fejfel, irtóztató hangot kiadó antilopot. KONTRA Attila, *Az animalitás szerepe Pilinszky János életművében*, Új Forrás 2011/4., 47–51.
- 5 Az antilop-antinómiához lásd még: „Remekbe készült, ovális tükörben / nézi magát az antilop. / Nyakában drágakő. / Azt mondjuk rá, szép, mint egy faliszőnyeg. / Azt mondjuk neki, te csak nézd magad, / mi majd szülünk, születünk, meghalunk. / Ilyesféléket susogunk neki, / az örületben élő / antilopnak.” PILINSZKY, *Ékszer* = Uő. *Összes versei*, 138.
- 6 Vö. (vagy inkább „olvasd össze”): „Ellátogatsz a legbelső szobába, / hallgatsz és hallgatsz / a szürke falak lobogását, / mintás csöndjét, susogását, parancsát. / Letérdelsz / egy szigorú szózatra és / beleolvadsz a figyelembe, mely / mindenünnen az ünnepegyetlen csukott ajtajára irányul.” PILINSZKY, *Felelet* = Uő. *Összes versei*, 115.
- 7 Bódy Gábor *Kutya éji dala* című filmjét a rendező fausti sorsának filmbeli adalékai tetézik; mindezt kiegészíti a *Szabadesés* egyik hangsúlyos részletében is feltűnő bibliai bal lator vászonra vitt jelenete: a főszereplő Bódy az utolsó vágóképek előtt – ugyancsak golgotai bal latorként – lelép keresztjéről és örült futásba kezd...
- 8 PILINSZKY, *Szabadesés* = PILINSZKY János, *Szép próza*, szerk. HAFNER Zoltán, Osiris, Budapest, 2004, 193.
- 9 MAÁR Gyula, *Egyenes labirintus. Pilinszky-portré a televízióban* = PILINSZKY, *Beszélgetések*, 258.
- 10 Vö. „Egyszer történt, hogy meginogtam, / s elvesztve egyensúlyomat / a feneketlen és királyi csöndben / meg is történt, hogy meginogtam. / Különben csak az órák ketyegnek / egyre pontosabban, / egyre hangosabban...” PILINSZKY, *A hóbér naplójából* = Uő. *Összes versei*, 82.

vitáció súlya, hanem a (horizontális-vertikális feszültségben égő) szerzői/olvasói hőfoktól felégetett, átmeneti mentális hídtól átívelt vákuum vonzásában is észlelhető súlytalanság kezelhetetlen állapota nehezdedhet ránk.

„Rendkívüli szempár fürkészi itt önmagát, és bennünket. Egyszerre könyörtelen a tekintet és gyengéd, személytelen és személyes, tartózkodó és szégyentelen, mint a segítség.”¹¹ E fürkésző szempár kereszt-tüzében tehát nem igazán számíthat senki sem gyengéd segítségre – legalábbis az életműben is kivételes helyet foglaló *Szabadesés* vonatkozásrendszerében; hisz a legtöbb Pilinszky-vers (egyfajta önégető purgatóriumban ugyan, de) felkínálja a könyörület, a feloldozás, a kegyelem és az üdvözülés lehetőségét...

De ha már az imént, a szerzővel kapcsolatban oly előszeretettel – és többnyire reflektálatlan súlytalansággal – használt kifejezések kerültek szóba: a minap olvastam egy, az idei évfordulóhoz (*Pilinszky100*) kötődő cikkben, hogy Juhász Anna, a közkedvelt irodalmár és kultúrászervező mostanában egy Pilinszky-szótár összeállításán dolgozik. „Ezekből a kigyűjtött fogalmakból, szavakból év végére összeáll a centenáriumi szószedet, ami remélhetőleg izgalmas és méltó összesítése lesz a költő életművének (a ma tükrében).”¹² Az ide kapcsolható – a Juhász Anna Irodalmi Szalon és a Petőfi Irodalmi Múzeum, illetve *Ügynökség* közreműködésével folytatott – beszélgetéssorozat legutóbbi interjúalánya Erős Kinga kritikus, irodalomszervező, szerkesztő volt, aki Juhász Anna moderálásával „vallott Pilinszkyhez fűződő viszonyáról”. A kulcsszavak többek közt a *halkszavúság*, a *csönd*, a *hiány*, a *kegyelem*, valamint az *evangéliumi esztétika* voltak. Felidéződtek az általánosan tapasztalható *semmitmondás*, a *kiüresedett fogalmak*, illetve az *érvényes megszólalás* problémakörei is; miközben a Pilinszky-féle *gondolati ívek* és *alkati adottságok* sem maradtak kommentálatlanul; megállapításra került még, hogy a költő *felismerte azt az óriási igazságot, hogy az írásnak tétje van, hogy az üres árok mindannyiunkat jellemez, és hogy a szerző írói munkája közben valahogy úgy járhatja körül a szavakat, mint a pulikutya, aki körbejárja a nyáját...* Pilinszky költészetének megközelítése végül az „Istennel való magánbeszélgetés, ahová ő beenged minket” esszenciájában kulminálódott; de nem felejtődött el a *folyamatos*

11 PILINSZKY, *Egyetlen pillanat kegyelme* = Uő. *Publicisztikai írások*, szerk. HAFNER Zoltán, Osiris, Budapest, 1999, 433.

12 GÁLL Anna, *Soha nem volt még ilyen fontos Pilinszkyt olvasni*, Index.hu 2021. 04. 03., <https://index.hu/kultur/2021/04/03/soha-nem-volt-meg-ilyen-fontos-pilinszkyt-olvasni/>.

önvizsgálat és a *jelenlétvesztés* bólogatással kísért recitálása sem; ahogyan a *deszkarés* (mint olyan) sem maradhatott említés nélkül. Ha egy másfajta (és a szakmaiság palettáján ugyanúgy elhelyezhető), szofisztikáltabb, mondhatni tudományos diskurzus deszkarésén keresztül is be kívánunk tekinteni Pilinszky műhelyébe, például a következőket olvashatjuk Szávai Dorottya Pilinszky-kutató és egyetemi tanárnak a költő Camus-olvasatáról szóló tanulmányában:

Valóságos dialógus jön tehát létre a két életmű jöbi nézőpontja között, amit – a különbségek ellenére – a Barth-féle „megtört teológia” alap gondolata kapcsol egybe, mely szerint a rossz Isten lényegének és teremtésének tökéletességével összeegyeztethetetlen realitás. Pilinszky ifjúkori költészete éppen ezért képviseli a camus-i pozícióval rokon, metafizikai lázadást a szenvedés abszurditásával szemben, s éppen ezért alapélménye – a későbbiekben meghaladott – megváltatlanság léthelyzete, pontosabban az a paradoxon, amit ez a létélmény alkot a megváltás elidegeníthetetlen reményével.¹³

Ha innen is kiszűrjük a potenciális kulcsfogalmakat (*jöbi nézőpont, megtört teológia, rossz Isten, a Teremtés tökéletessége, realitás, metafizikai lázadás, a szenvedés abszurditása, a megváltatlanság léthelyzete, elidegeníthetetlen remény*), az adott diskurzus által megalapozott, terminológiai kitételek fajsúlyos aurájának – elég elkerülhetetlennek tűnő – elvesztése után, belső mérlegünkön valószínűleg ugyanolyan súlytalanságot mérhetünk majd, mint a szalonbéli szöveget hallatán. (Természetesen mindez fennállhat az e sorok írója által elővezetett, a fentebbi beszédmódok maradványait magán viselő szóhasználat kapcsán is.)

Ha mindehhez hozzávesszük még a kortárs költészet egyes – a fentebbi, ilyen-olyan szintű „semmitmondásokat” némileg kompenzáló, komplementer hatású – Pilinszky-parafrázisait és a költőt idéző (sokszor észrevétlenül is beszüremkedő) reminiscenciákat, esetleg közelebb kerülhetünk a *mű* – feltételezhetően – valódi *helyéhez*.¹⁴ A legplasztici-

13 SZÁVAI Dorottya, *Jóban innen és túl. Pilinszky Camus-olvasatáról*, Kortárs 2002/9., 29.

14 A fentebbiekben idézett televíziós riportban a már-már misztikus merítkezésű műhelymunka egyszerre rendkívül aktív és passzív állapotáról, készenlétéről beszélő költő korántsem meglepő módon költészetének koncentrált intenciójaként a semmit jelöli meg; miközben a tényszerű valóság „lefoglalozása” helyett a keletkezés *metaformabeli* ismétlését hangsúlyozza. Eszerint az élő- és tárgyi világot egy-egy elvesztett (ám újszövetségi szellemben egyben el is nyert), a tudatban ismételt megsemmisített elem

kusabb módon talán Vasadi Péter köteteinek fellapozásával. *Figyelem, szenvedély, szeretet* – ebben a néhány – Pilinszky hívószavait invokáló – szóban akár összefoglalható is lenne Vasadi életműve, aki egy rádiós beszélgetés alkalmával élt a *figyelem szenvedélyes szeretete* kifejezéssel, akarva-akaratlanul utalva elődje elgondolására, miszerint a figyelem nem más, mint szeretet. A Vasadi-versek olvasásakor mégis homályban tapogatózunk, *derengő nemtudásban* tévelyegve, valamiféle irányadó középpontot keresve, ami akár lehetne a Pilinszky-féle csöndmag is; aminek rettenetes gravitációs terébe azonban – hangzatos „tanúságtételeink”, önkontroll nélküli ömlengéseink szakmai akceptálása ellenére is – csak kivételes esetekben léphetünk be.

G. István László ebbéli igyekezete példának okáért szinte kitapintható mind költői munkássága eddigi darabjaiban, mind pedig egyik legújabb, *Földabrosz* című kötetének felhozatalában. Ezzel együtt (vagy épp ezért) jelen van egy bizonytalan lírai regiszter is: „...mintha ministrálnék, de nem tudom, mihez”.¹⁵ Vagyis a részelemeken túli (sorok közötti) valóságban, mint valamiféle egybelátó/egybelátott transzcendenciában való „misztikus részesezés” forrása rejtve marad, ismertetőjegyei legalábbis alig fellelhetőek. Az oly sokszor szemünkbe ötlő, Pilinszky késői korszakának egyik lehangsúlyosabb motívuma, a *monstrancia* is kongó szóedényként épül be a G. István-féle versvilágba a telített szimbolikus-szagrális nyelvi hordozó telítettsége helyett. Jász Attila ehhez képest „szekularizáltabb” nyelvvel kísérli meg körülírni az oly gyakran kötelező áhítattal túlmiszticizált költő szóra bírhatatlan rejtekezését: „Az utolsó teremben is lekapcsolja / az észsakai portás a villanyt, / a keresztthalál fenyegető közelsége / rövid időre megint visszasimulhat a sötétbe, / csak türelem, van idő, ha lesz / reggel, minden kezdődik előlről” (*Rövididőre. P. J. elbújik a Keresztény Múzeumban*¹⁶). Másik két kortárs szerző – Marno János, illetve Kácsor Zsolt – egy frissen megjelent, évfordulóhoz kapcsolódó beszélgetés

---

visszasejtésítése helyezheti át az eredendő – kis heideggerizmussal – világlás jelenlétébe. Ilyen értelemben úgy tűnhet, a megismeréssel ellentétes folyamat zajlik le versírás közben – egyfajta irodalmi inkarnáció téridejében, majd az ádámí névadás alkotói aurájában. Ugyanakkor a költő nem a semmiből hív életre valamit, hanem egy már meglévő (megbomlott) világrénd részegységeit téríti vissza mondhatni paradicsomi állapotukba. Az előbbieken kiemelt *metaforma* pontosabban az ideális mű imaginárius képzetét jelentheti, amelyet az azt közvetítő, avagy elvétő alkotó alul- és felül is írhat, de teljes valójában „láttathat” is akár. PAPP Máté, *Az utolsó megmaradt fa alatt. Kritika Halmosi Sándor Napszállák című verseskötetéről*, Műhely 2021/2.

15 GÉHER István László, *Olaj a vízzen = Uő., Földabrosz*, Magvető, Budapest, 2019, 55.

16 Jász Attila, *Alvó szalmakutyák. Avagy áldozati ének*, Kalligram, Pozsony, 2010, 27.

(Pilinszky „Jancsi” bújócskája¹⁷) alkalmával pedig már ehhez hasonló, már-már kultuszromboló kritikus felhangokat is „megenged” magának: „– Pilinszky a *Parafrázis*ban írja: »Mindenki táplálékaként, / ahogy már írva van, / adom, mint élő eledelt, / a világnak magam.« Ez részint krisztusi aktus, részint olyan költői szerep, ami nekem idejétműltnek tűnik. Sőt, olykor komikusnak. Mit gondolsz erről a krisztusi költői hangról és akusztikájáról? – Hajaj. Éva, a feleségem a lelkekre kötötte, hogy Pilinszkyról vagy csak jót, vagy semmit. Most pedig olyasmit kérdezel tőlem, ami kibuggyantja belőlem a kíméletlen kritikust is. Akár az igazságtalanul kíméletlent is. Mert igazságtalanság valakin számonkérni azt, amire valamiért sehogy sem képes. Közhely, azt gondolom, hogy az *Apokrif* csodája Pilinszkyt (is) megbűvölte, egyszerűsmind lebénította. Amit idézel, az már nagyon kínos, idétlen – miközben ha mélyebbre ásott volna ebben a »krisztusi« gesztusban, ha nem marad meg a bombasztikumnál, esetleg előbányászhatta volna a gesztus valóságos magvát, muszájságát. De hát nézd meg, már az *Utószó*, amelyben kézzel-lábbal kapaszkodna vissza az *Apokrif* csúcscsaira, már az *Utószó* tele kínosabbnál kínosabb pozórköddéssel, bombasztikummal, giccses ízléstelenséggel. Ideértem a versvégi lovasokat is, a *Jelenések* lovasait. Ebben a versben üt vissza az infantilitás és a kényszerneurotikus nárcizmusa. A tükör-motívumok...”¹⁸

Mindezek tükrében esetleg, alkalomadtán, elvétele, véletlenül szembeüthetünk (miközben a *fürkésző* lehunyja szemeit) egy sor konkrét („ami már-már átcsap a képletesbe”¹⁹), könyörtelenül, szégyentelenül, és mindenekelőtt személyesen közhelyes/ízléstelen/pozórködő/infantilis/neurotikus/kényszeres/nárcisztikus/bombasztikus/giccses/lebénult tanúságtétellel (Pilinszky színe előtt? „...valahol, vagy inkább, igen, inkább valamikor”²⁰). A Weöres Sándor-féle *benső végtelenben* kitáruló arc utcahossza talán metaforikusan átfedésbe kerülhet ezzel a Pilinszky-versekben előttünk felfénylő foncsoros, rozsdásodó, csorbuló, ujlenyomatos, repedező tükörmázzal.

Ha pedig éppen nincsen vesztenivalónk, bele is zuhanhatunk tükreinkbe, rándulásnyi álmainkba: „Erről álmodtam én, és erről álmodom, / És egyszer még talán álomban újra látom, / Mert minden körbejár, s megmutatja az álom / Tinéktek is, mit én álmodtam egy-

17 KÁCSOR Zsolt, *Pilinszky „Jancsi” bújócskája. Interjú Marno Jánossal*, Élet és Irodalom 2021. április 9.

18 *Uo.*

19 MAÁR, *I. m.*

20 PILINSZKY, *Szabadesés = Uő., Széppróza*, 193.

koron.”²¹ „Igaz, a tükörben minden fokozottan együtt van. Ami kívül esik rajta, látszatra semmi, valójában egyedül érdemes.”²²

Először készült felvétel a világ egyik legtitokzatosabb állatáról. A videón egy Walter-bóbitásantilopot láttak, ami a világ egyik legrejtőzködőbb emlőse. Ezt támasztja alá, hogy mostanáig még soha nem sikerült felvételt készíteni róla. „Ez egy apró, titokzatos zsákmányállat, ami az egész életét ragadozók elől rejtőzködve tölti. Rádásul a világ egyik nagyon elszigetelt és felfedezetlen táján élnek” – nyilatkozott David Macdonald, az Oxfordi Egyetemhez tartozó WildCRU kutatócsoport igazgatója. A Walter-bóbitásantilop létezéséről 2010-ig nem is tudott senki (...) Az antilop teste legelőször egy húspiacon került elő...²³

21 Arszenyij TARKOVSKIJ, *Erről álmodtam én*, ford. BAKA István, <http://www.baka.hu/errol-almodtam-en-1327>.

22 PILINSZKY, *A „teremtő képzelet” sorsa korunkban* = Uő. *Összes versei*, 86.

23 *Először készült felvétel a világ egyik legtitokzatosabb állatáról*, https://sokszinuvidek.24.hu/mozaik/2021/04/09/walter-bobitasantilop-kameracsapda-első-felvétel/?fbclid=IwAR22fbzkS_NONgPN9k1fKEHSBagic9V64cee-2zevTJpu83TdZTIRiWLdk.

SÖTÉT VOLT MÉG AZ ÉG,
ALUDTAK MÉG A FÁK,
AZ IFJÚ, SZÉP KIRÁLY
MIDŐN NYEREGBE SZÁLLT.
MÉG FÉLIG ÉJSZAKA
TÉRÜLT A FÖLD FELETT,
AZ IFJÚ, SZÉP KIRÁLY
LOVÁN HOGY ÚTRA KELT.

ÉNEK A KÖSZÍVŰ KIRÁLYRÓL

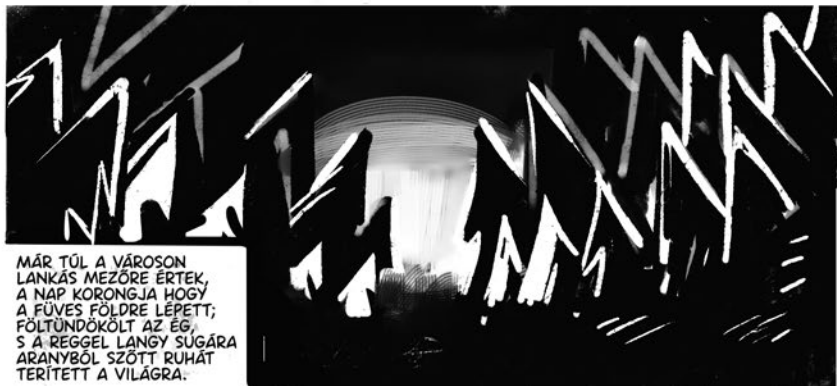
PILINSZKY JÁNOS VERSE
ALAPJÁN RAJZTOLTA:
VINCZE NÓRA

KÜRTSZÓ ÉS FÁKLYALÁNG!
A VÉN KAPUS KITÁRTA:
MEGNYÍLT A VÁRKAPU
HATALMAS TÖLGYFA SZÁRNYA.
MINT JÉGVERÉS FUTOTT
ALÁ A KIS CSAPAT,
A VÁGTATÓ KIRÁLY
NYOMÁN A SZOLGAHAD.

SEMPER VOLT ÉS FIATAL,
GYÖNYÖRŰ A KIRÁLY,
DE SOHA-SOHA SZEBB,
SE ÉKESEBB TALÁN,

ÉS SOHA SZILAJABB,
MINT AKKOR KORAJÁVAL,
MIDŐN VADÁSZNI MENT
A FEGYVERÉS HADAKKAL.

MÁR TÚL A VÁROSON
LANKÁS MEZŐRE ÉRTEK,
A NAP KORONGJA HOGY
A FÜVES FÖLDRE LÉPETT;
FÖLTÜNDÖKÖLT AZ ÉG,
S A REGGELI LANGY SUGÁRA
ARANYBÓL SZÓTÓ RUHÁT
TERÍTETT A VILÁGRA.

ZÖLDELLŐ RÉTEN ÉS
FÖLSZÁNTOTT FÖLDEKEN
LÁGY SZELLŐ FÚJDOGÁLT
PUHÁN ÉS CSÖNDESEN;
ROPPANT ERDŐHŐZ ÉRT,
S MEGÁLLT A KIS CSAPÁT,
A NYUGTALAN KUTYÁK,
MEGÁLLTAK A LOVAK.

GYILKOLT A SZÖRNYŰ HAD,
A LEVELEK, A LOMBOK,
A RÉMŰLT FÁK FELETT
MADÁRSEREG SIKOLTOTT.

A TISZTA CSÖNDÖN ÁT
VADÁSZKÜRT HANGJA HARSANT,
HOGY MEGRENDÜLT BELE
A LÉG, ÉS FÖLRIADTAK
AZ ERDŐ VADJAI;

ZÜGÖTT ÉS RESZKETETT
A FÖLZAVART VADON,
A SZŰZI RENGETEG.

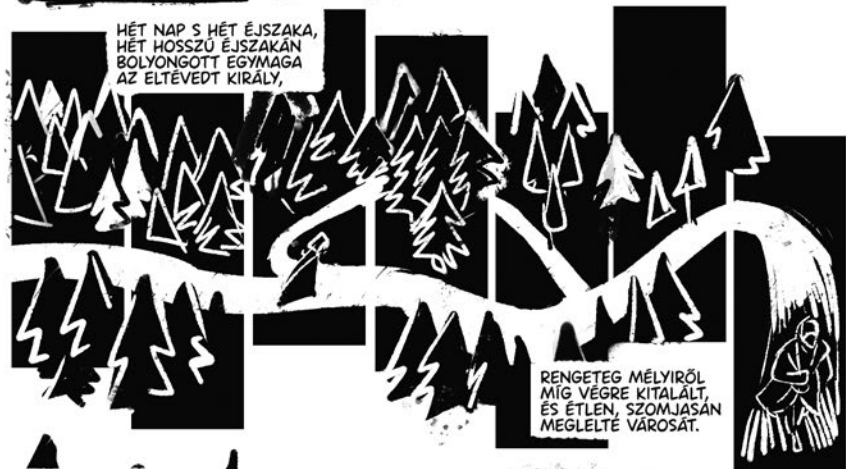
JAJONGVA FÖLCSAPOTT
ÉS HULLT ALÁ A MÉLYBE,
AZ ÜLDÖZŐK NYÍLA
AMELYET SZÍVEN ÉRTE.

HATALMAS ÉJ BORULT
A RENGETEG VADONRA;
AZ ELTÉVEDT KIRÁLY
SZÖLGÁIT SZÖLITOTTA.

DE SÜRGETŐ SZAVÁRA
CSUPÁN A RENGETEG,
A SÜRÜ, NÉMA ÉJ,
A SIRI CSEND FELELT.

HÉT NAP S HÉT ÉJSZAKA,
HÉT HOSSZÚ ÉJSZAKÁN
BOLYONGOTT EGYMAGA
AZ ELTÉVEDT KIRÁLY,

RENGETEG MÉLYIRŐL
MIG VÉGRE KITALÁLT,
ÉS ÉTLEN, SZOMJASÁN
MEGLELTÉ VÁROSÁT.

SÖTÉTEN ÁLLT A VÁR.
AZ ÍVES ABLAKOK
HALOVÁNY ÜVEGÉN
IZZOTT A TELEHOLD.

PALOTA KAPUJÁN
UGYAN KI ZÖRGETETT?
NÉZTE A VÉN KAPUS
A KÉSŐ IDEGENT.

ÁLMÁBÓL KELVE A
HUNYORGÓ SZOLGANÉP,
A SOK-SOK ÁLMOS ARC,
BÁMULTA A CSELED,

ILY KÉSŐ ÉJIDŰN
A HOLDSÜTESEN ÁT
A NÉMA UDVARON
KI AZ, KIT JÖNNI LÁT?

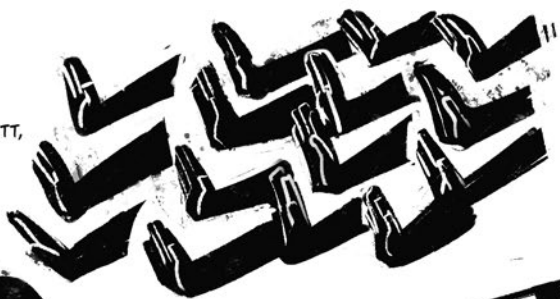
S HALOTTA SZÓLNI ŐT,
A SÁPADT IDEGENT
TULAJDON KISFIA -
ÉS NEM ISMERTÉ MEG.

ÉS NEM ISMERTÉ MEG
TULAJDON IFJÚNŐJE,
KICSINYKE KIS FIA
SIKOLTVÁ BÚJT ELŐLE.

ÉS GYÚLTAK MÉCSEK ÉS
LOBOGVA ÉJÍ GYERTYÁK,
MEGLÁTTA A KIRÁLY,
MEGLÁTTA AKKOR ÁRCÁT,
SZÖRNYŰ VONÁSAIT!
ÖREGEN, ÖSSZETÖRTEN
EGY RÉMÜLT IDEGENT
LÁTOTT MEG A TÜKÖRBEŒ.

AKKOR A SZOLGAHAD
LEVETVE ÖT A FÖLDRE,
KARON RAGADTA ÉS
A KAPUKON KILÖKTE.
AZ ÚT PORÁBA DÖLT,
HOGY ARCA CSUPA KÖNNY LETT,
OLY VÉGÉKPP MAGA VOLT,
MIRE A PORBÓL FÖLKELT.

DÜHÖDT KÖBOR KUTYÁK
CSAHOLTAK A NYOMÁBA.
JAJ A FÖLDÖNFUTÓ
KIRÁLYOK ÉJSZAKÁJA!

ELHAGYTA VÁROSÁT,
HAJDANI PALOTÁJÁT.
A FAGYOS ÉG ALATT
EGEKBE NYÚLÓ SZÁLFÁK:
FÖLTÜNT A MÉLY VADON.
A RENGETEGBE MENT.
DE NEM FOGADTA BE
A ZORDON RENGETEG.

FÁZOTT ÉS ÉHEZETT,
NEM VOLT, KI MEGETESSE,
ILY KESŐ ÉJIDŐN
KI HÁZÁBA ERESSZE.
KÖNNYEK KÖZT ZÖRGETETT,
KÖNNYEK KÖZT ÉS HIÁBA,
A KOLDUS IDEGENT
NEM VOLT, KI BEBOCSÁSSA.

ÉS NEM FOGADTA BE
EGYETLEN ÁRVA ÉJRE
AZ ÜZÖTT SZARVASOK
MEGHAJSZOLT, BÜSZKE NÉPE.
IRGALMAT ESEKELT,
ELÉBÜK HULLT AZ ÁRVA.
DE NEM FOGADTA BE
A SZARVASOK CSALÁDJÁ.

ÉS NEM FOGADTA BE
AZ ERDŐK MADARA,
A MENNY LAKÓI, A
FÉSZEKELKŐK HÁDA,

A BÜSZKE SZARVASOK,
A TÉPETT RENGETEG,
A HAJDANI KIRÁLYT,
HAZÁTLAN ÖREGÉT!

HÉT ÁLLÓ ÉVEN ÁT
BOLYONGOTT SZÁMKIVETVE,
HÉT ÁLLÓ ÉVEN ÁT
NEM LÉLVÉ KEGYELEMRE.
PUSZTÁBA MENT, DE A
SZIKLÁK IS KITAGADTÁK,
TENGERRE SZÁLLT, DE A
HULLÁMOK PARTRÁ DOBTÁK.

KIVÁNTA A HALÁLT,
DE MÉG ANNAK SE KELLETT.
AKKOR A HAJDANI
KIRÁLY VAD JAJBA KEZDETT.
FÖLSÍRT BOLDOGTALAN
TENYERÉRE BORULVA,
MINTHA ÖNNÖN SZÍVE
JAJÁHOZ FOLYAMODNA.

"SZEGÉNYEK KÖZT SZEGÉNY
LEHETNÉK, CSAK LEHETNÉK
- KESERGETT A KIRÁLY -
SZOLGÁK SZOLGÁJA LENNÉK!
MAGÁNYOS GYERTYALÁNG
SZEGÉNYEK ASZTALÁN,
SZEGÉNYEK ÉJJELÉN
VIGYÁZÓ GYERTYASZÁL!

MADARAK FÉSZKEIT
ÖLELŐ SEMMI SZÉL,
LENNÉK A HOLT AVAR
SZARVASOK FEKHELYÉN.
DARABKA NÉMA RÖG,
LENNÉK A FÖLD SÁRA,
MAGA A PUSZTA FÖLD,
LENNÉK A FÖLD MAGÁ."

ÉS JÖTT AZ ÉG ALÓL
MADARAK CSAPATA,
A TÁVOL, MESSZI MENNY
MEGANNYI VÁNDORA.
HÜVÖS FORRÁSVIZET
ÉS HOZVA ÉDES TERMEST,
CSÖRÜKBŐL MEGITTATTÁK,
CSÖRÜKBŐL MEGETETÉTK.

AKKOR AZ ÉG ALÓL,
MIKÉNT AZ ESTI SZÉLLŐ,
A MESSZE RENGETEG,
ELJÖTT A TÁVOL ERDŐ;
LÖMBÖS KARJAIVAL
VIGYÁZVA BETAKARTA,
MINT TÉKOZLÓ FIÁT
TULAJDON ÉDESANYJA.

ÉS JÖTT A SZARVASOK
AGANCOSÓ ÁRVA NÉPE,
A BÚSZKE SZARVASOK,
ELJÖTTEK ŐK IS ERTE,
S AZ ELVESZETT KIRÁLY
TÖRÖDÖTT, GYÖNGE TESTÉT,
A MEGTALÁLT KIRÁLYT
ERŐS HÁTUKRA VETÉTK.

S AHOGY MIND KÖZELEBB
S KÖZELEBB ÉRT VELE
ŐS VÁROSÁHOZ A
SZARVASOK MENETE,
TÖRÖDÖTT TAGJAI
MEGTELTEK FRISS ERŐVEL,
MIKÉNT A TAVALYI
FAÁG, HA ÚJRA ZÖLDELL.

MEGNYÍLOTT VÁROSA,
MEGNYÍLTAK HAJDANI
HATALMAS VÁROSA
UJJONGÓ KAPUI.

S MIKÉNT A HAZATÉRT
BÜNBÁNÓK SÍRNI SZOKTAK,
SÍRT CSAK SÍRT A KIRÁLY
HÁTÁN A SZARVASOKNAK.

FÉNYES ZÁSLÓK ALATT
MAGAS VÁRÁBA ERVE,
KICSINYKE KIS FIA
FUTOTT, SZALADT ELÉBE.
KICSINYKE KIS FIÁT
ERŐS KEBLÉRE VETTE,
ERŐS KEBLÉRE, S OTT
ZOKOGVA ÁTÖLELTE.

SZÉP, IFJÚ ASSZONYA
KARJÁN ARANY RUHÁVAL,
FEHÉR INGGEL KEZÉBEN
FOGADTA FENN A VÁRBAN:
ARANYLÓ ÚJ RUHÁT,
ÚJ INGET, ADVA RAJA,
SZÉP, IFJÚ ASSZONYA
A KÖNNYEZŐ KIRÁLYRA.

ÉLT ÉS URALKODOTT
MÉG SOK-SOK ÉVIG AZTÁN
ORSZÁGA NEPEIN,
HATALMAS BIRODALMÁN.
ÉLT ÉS URALKODOTT
MÉG SOK-SOK EVEN ÁT,
SZERETVE NÉPEIT,
SZOLGÁLVA VÁROSÁT.

Kazaoka Yuuki

TANKA A 2011-ES FÖLDRENGÉSRŐL ÉS AZ AZT KÖVETŐ ESEMÉNYEKRŐL

Szemponatok a kortárs japán irodalomhoz (II.)*

Rövid visszatekintés az eddigi megfontolásokra

Már megfigyeltük azt, hogyan és milyen poétikai eljárásokkal kezelik a tankák a földrengést és az azt követő eseményeket. A kutatás tárgyát pedig az újságokban megjelent tankák képezik. A tanulmány előző részében a márciusban és áprilisban közreadott szövegeket vizsgáltam, és több esetben is látható volt, hogy a tankákban a földrengést nem a katasztrófában érintettek tematizálták.

Mivel a tanka 31 szótagból áll és általában két részre tagolódik, főként a ritmusra és a cezúrára lehettünk figyelmesek, ezenkívül azonban a retorikai alakzatokat, a szóválasztást és szórendet is tekintetbe vettük.

Ahogy azt előre jeleztem, itt a 2011. májusban, júniusban és augusztusban megjelent tankákat fogjuk részletesebben megvizsgálni.

Májusi és júniusi tankák

Milyen képet mutatnak a tankák májusban és júniusban? Megváltoznak-e egyáltalán? Ebben a tanulmányban elsősorban azokat a tankákat vizsgálom, amelyek a márciusi és áprilisi szövegekhez képest valamelyest új szempontokat kínálnak.

A szökőár által okozott károk még a vizsgált hónapokban is komoly problémát okoznak. A táj, amely a cunami következtében jelentősen megváltozott, noha március óta középpontban állt, mégis májusban

* Kazaoka Yuuki tanulmányának első részét folyóiratunk 2021/1-es számában közzeltük.

– a tankákon keresztül – jóval többet lehetett megtapasztalni arról, ami még ott történt: a szökőár áldozatait kiásták és egy ideiglenes temetőbe helyezték. Egy iskolai területet alakítottak át temetővé, a holttesteket pedig megszámozták.¹ A halottak hamvasztása viszont csaknem lehetetlenné vált, és még akkor is, ha a testeket el tudták volna égetni, a csontokat zacskókba kellett volna tölteni, mivel túl kevés urna állt rendelkezésre.² A zsákokat önkéntes segítők varrták³ – ezekről az esetekről szóló történetek a tankákban is megjelentek, és nem az általánosítás szándékával léptek fel. Ami azonban nyilvánvaló, hogy minden embernek és minden régióknak szembesülnie kellett a súlyos helyzettel.

Az önkéntes segítők perspektívája képes megvilágítani a szituáció másik oldalát, vagyis azt, amiről a médiumok nem tudósíthattak, ilyenek például a kellemetlen szagok.⁴ Vagy az ásók, amelyekkel a szökőárt követően az üledéket eltakarították, és amelyek ezáltal gyorsan elrozsdásodtak.⁵ Egy női tankaszerző fia hallgatásáról ír, aki önkéntes segítőként dolgozott, és azután visszatért a veszélyes zónából.⁶ Azt vehetjük észre, hogy nemcsak maguk az érintettek hallgatnak a vonatkozó régióban történt, földrengés okozta élményekről, hanem még az önkéntes segítők is. Az efféle hallgatás mögött azonban egy másik, még nagyobb, vagyis az érintettek mélyebb hallgatása rejtőzik.

Hasonlóan ahhoz, ahogyan márciusban és áprilisban olyan anyákról olvastunk, akik elveszítették gyermekeiket. Ezek az anyák saját halott gyermekük képét fogva vettek részt az első iskolai napon megrendezett szertartáson.⁷ Mindez azokra a törmelékek között imádkozó anyákra emlékeztet, akikről az előző részben szó esett. Konkrét példaként vegyünk szemügyre két tankát; az elsőben ezt olvashatjuk:

朝はまだ掘られしままの穴なるも棺納めて夕に静もる⁸

A szótagok:

Asahamada / horareshimamano / ananarumo / hitsugiosamete /
yunishizumoru

1 Asahi Shimbun 2011. május 23., 13. A tanka szerzője MUTO Tetsuro Ishinomakiból.

2 Asahi Shimbun 2011. május 21., 27. A tankát SASAKI Sadao írta Miyakóról.

3 Asahi Shimbun 2011. április 18., 30. A tanka szerzője OKUHARA Yuriko Chigasakiból, Kanagawa prefektúrából.

4 Asahi Shimbun 2011. május 27., 17. A tankát TSUKAYA Ryuji írta Csibából.

5 Asahi Shimbun 2011. július 25., 15. A tanka szerzője MAEDA Ryoichi Chuóból.

6 Asahi Shimbun 2011. június 20., 15. A tankát SHIBUMA Estuko írta Jamagatából.

7 Asahi Shimbun 2011. május 16., 14. Ott két hasonló tanka is található, éspedig az egyiket KITAOKA Minoru írta Matsubarából, a másikat KATO Izu Csibából.

8 Asahi Shimbun 2011. május 9., 13.

Még akkor reggel / a frissen ásott sír üres, / de a koporsót / aznap este meghozták / mélyebb lett a hallgatás.

Mint látható, itt egy temetésről van szó. Mivel a tanka szerzője, Muraoka Michiko Szendaiban lakik, lehetséges, hogy a temetést a saját szemével látta és átélte. A szerző írásmódját, ahogyan ez más női és férfi szerzők esetében is látható, tárgyilagosnak is lehetne nevezni, ugyanis nem igazán válogatták meg a szavakat az érzések leírásához. Az „asa” (reggel) és a „yu” (este) szavak éles kontrasztot képeznek, és egy nap elteltére is felhívják a figyelmet. Ez a nap azonban egyáltalán nem implicálja, hogy egy különleges napról volna szó, hiszen ez minden hétköznapra igaz. Mindemellett azt is el lehet képzelni, hogy ebben az esetben gyermekeknek készült koporsókról van szó, azonban ezt egy másik tanka jóval erőteljesebben hangsúlyozza, ugyanis ott kifejezetten gyerekkoporsókról értesül az olvasó.⁹

Májusban és júniusban már egyre többször lehet találkozni olyan tankákkal, amelyek az újjáépítésről vagy akár a halázzat újakezdéséről¹⁰ szólnak – mindez Fukusima kivételével, ahol ez az újjáépítés még nem vette kezdetét. Most vessünk egy pillantást arra a tankára, amely Fukusimáról tájékoztat:

それでも春は巡り来てけふるがに咲くふくしまのうめももさくら¹¹

A szótagok:

Soredemoha / ruhamegurikite / keburugani / sakufukushimano / umemomosakura

Mégis csak újra / megérkezik a tavasz. / Mintha füstölne, / úgy hajt Fukusimában / szilva, barack, cseresznye.

Ez a Tanka is Mihara Toko tollából származik. Amint ez ebben a szövegben is látható, márciusban és áprilisban már megjelennek a tankákban a virágok, mint például a magnólia vagy egyéb dísznövények, amelyek a földrengést követően gyakran válnak a tankák témájává, mint az idő múlásának vagy az új élet eljövételének jelzései. Mihara tankájában a virágok azonban egyáltalán nem vigasztalják a vers beszélőjét. A „soredemo” (még mindig / mégis csak) szó alkalmazása ugyanis azt

9 Asahi Shimbun 2011. május 2., 13. A tanka szerzője TAMURA Shoji Higashikurume városából.

10 Asahi Shimbun 2011. május 30., 17. A tankát YORICHI Yamamura írta Hachinohe városából.

11 Asahi Shimbun 2011. május 2., 13.

mutatja, hogy a fukusimai baleseteknek visszafordíthatatlan következményei vannak, és ezért nem lehet maradéktalanul örülni a tavasz érkezésének. A „keburu” ige (füstöl, pipál) egy olyan archaizmus, amely a jelenből helyezi át a földrengések helyét egy másik, virágba boruló világba. Az utolsó hét szótag „umemomosakura” (szilva-, barack-, cse-resznyevirág) éppen ezért azt hangsúlyozza, hogy a fák nagy számban, egymás után bontják virágaikat. Minél szebben hajtanak virágot a fák, annál kegyetlenebbnek tűnik a fukusimai helyzet, tehát ez a tanka nem korlátozódhat egyszerűen az örömré és a kívánt évszakváltásra – ahogyan Mihara utolsó tankájában [a tanulmány első részében jelent meg – P. V. („Mert hiszen nekem / még tovább kell élnem / megfőztem a rizst / a robbanás napján is / az atomerőműben”)], a szöveg első részét (öt szótag) sem lehet a második részétől (hét szótag) grammatikai-szintaktikai viszonyok szerint elválasztottnak tekinteni. Ismétlésként tehát fontos megemlíteni, hogy a tankában a hangtani szabályok alapján, ami az 5–7–5–7–7-es eloszlást jelenti, mindig egy egységet lehet felismerni. Ebben a tankában azonban az látszik, hogy a „haru” (tavasz) szó tulajdonképpen a szótagok első és a második egységéhez is tartozhat, mivel a szó két részben oldódik fel, ugyanis a „ha” az első részben, a „ru” pedig a második részben marad. Mindez a felütés szempontjából azért érdekes, mert a „soredemo” (még mindig / mégis csak) – tematikailag is kiemelt – szó mellett ez a hagyománytól eltérő formapoétikai megoldás különös jelentőséggel ruházza fel a szótagok első csoportját. A szokatlan elválasztás olyan szótagolási megoldás, amely a beszéd zavarára hívja fel a figyelmet. Ezt a zavart vagy törést pedig egyértelműen a fukusimai események váltják ki – ezzel pedig egy másik Fukusimáról szóló tankát idéz meg:

みんなさ迷惑かつげから水飲まねようにしてんだ——ええから
飲ませ¹²

A szótagok:

Minnasame / iwakukagekara / mizunomane / younishitennda /
eegaranomasse

Mivel különben / másokat háborgatnék / az ivóvizet / már nem
ihatom többé / igen, mindegy, csak igyál!

Ezt a tankát Saito Ichiro írta Fukusimából. Mindez azért fontos, mert ennek a szövegnek három különlegessége is van. Az egyik, hogy a tanka

12 Asahi Shimbun 2011. május 2., 13.

egy dialógust képez, ugyanis az első hang először elutasítja az ivóvizet, a második azonban ismét felkínálja azt. Tehát itt tulajdonképpen az édesvíz hiányáról van szó, ami az első hang számára valószínűleg a mindenki másnak történő segítségnyújtás szükségességét jelenti. A vers másik specifikus jellemzője a nyelv, pontosabban az a dialektus, amely eléggé jellegzetesnek számít a tankák között is. A dialektális nyelvhasználat ugyanis élővé teszi a tankában megszólaló hangokat. A dialógus és a dialektus efféle összekapcsolása képes az olvasókat a beszéd helyére transzponálni. A harmadik jellemző pedig – ahogyan Mihara tankája esetében – az, hogy a szótagok egysége nem esik egybe a szemantikai egységgel. Ez a disszonancia arra vezethető vissza, hogy noha a költői megnyilatkozásban rögzített érzés nem állapítható meg biztosan, mégis nehezen lehet elfojtani azt. Ennek ellenére ez a tanka sem emocionálisnak, sem erőszakosnak nem nevezhető, mert a szöveget nem az intés vagy a figyelmeztetés, hanem sokkal inkább a látszólag rövid dialógus alkotja, ezért ez a tanka kizárólag a két megszólaló közt lejátszódó jelenetet viszi színre.

A márciusi és áprilisi tankákkal összevetve mindenesetre megállapítható, hogy sokkal több olyan szöveg jelent meg, amely Fukusimáról szól. Ahogyan azt már korábban megfigyeltük, a szennyezett víztől vagy a radioaktivitás által megfertőzött tápláléktól való félelem egyre többször válik a tankák központi témájává.¹³ Erre épül a földművelők kínja is,¹⁴ valamint az elhagyott állatok megjelenítése, mint ahogyan például a fejőstehenek, rendre felbukkannak a tankákban.¹⁵ Bizonyos tankákban pedig az a politikusokból és hivatalnokokból álló kormányzat válik panasz tárgyává, amely semmilyen felelősséget nem vállalt a tragikus eseményekért. Ráadásul idetartoznak azok a kutatók is, akik az atomenergia továbbfejlesztésével foglalkoznak, és akik az atompolitikát mind ez ideig támogatták.¹⁶ Számos tanka az atomerőművet működtető nagyvállalatot (TEPCO) és a TEPCO reklámtevékenységében

13 Ehhez a témához számos tanka tartozik. Példaként két tankát emelnék ki, Asahi Shimbun 2011. június 27., 17. A tanka szerzője MIYUJI Kazuo Mie prefektúrából, a másikat pedig FUKUDA Mariko írta Nagojából.

14 Ehhez a témához számos tanka tartozik. Példaként ismét két tankát emelnék ki. Asahi Shimbun 2011. június 12., 10. A tankát KITA Isao írta Mie prefektúrából, a másikat TERASAKI Sho Kamiszu városából.

15 Ehhez a témához is több tanka kapcsolható, ezért itt ismét csak két példát ragadok ki. Asahi Shimbun 2011. május 23., 10. Az egyik tanka szerzője HIYAMA Kayoko Mitóból, a másiké KIRIYAMA Goro Takajamából.

16 Asahi Shimbun 2011. május 2., 13. A tankát YAMAUCHI Yoshihiro írta Iwate prefektúrából. Vagy egy másik: Asahi Shimbun 2011. május 16., 14. A tanka szerzője SUWA Kanenori Nagojából.

szereplő színészeket kritizálta.¹⁷ Ez a szembenállás addig fokozódott, hogy némely tanka még az idegenséget jelölő, a vonatkozó szakterülethez kapcsolódó mértékegységek (mint a „becquerel” vagy „sievert”) miatt érzett bizonytalanságot is kifejezésre juttatta.¹⁸ Ezenkívül pedig sok tanka egyéb, más régiókban található atomerőművekre is ráirányította a figyelmet, valamint az atomenergia hatalma miatt érzett aggodalmat is felszínre hozta.¹⁹

A fukusimai baleseteket és azok szociális következményeit egyes tankák²⁰ már egyenesen a csendes-óceáni háborúval hasonlították össze, ezáltal pedig a társadalom jobbratolódásától való félelem is előtérbe került. Azt azonban nem szabad elfelejteni, hogy a szökőár még a fukusimai partszakaszokat is intenzíven érintette. Az egyik júniusban keletkezett tanka²¹ például egy buddhista papról szól, aki nukleáris sugárzás elleni védőruhát visel, egy másik, májusban publikált textus²² pedig arról, hogy a holttestek éppúgy a partokon hevernek, mint eddig, ami az emberi méltóság teljes mértékű elhanyagolását jelenti.

A társadalom és a kizsákmányoló kapitalizmus sötét oldalát ezért szintén tankákban hozták napvilágra.²³ Persze ehhez tudni kell, hogy a fukusimai atomerőműben termelt elektromos áramot nem Fukusimában, hanem Tokióban használják. Ez Japánban – a TEPCO mellett – a kapitalizmus egyik legsötétebb történetének számít.

A tankák júliusban és augusztusban

A tankák megjelenése júliusban és augusztusban már csökkenő tendenciát mutatott, azonban ez a folyamat már júniusban elindult. Júliusban 150 tanka jelent meg, melyek közül csak 41 szöveg szól a földrengésről

- 17 Asahi Shimbun 2011. június 12., 10. A tankát AIKAWA Hirofumi írta Csibából.
 18 Asahi Shimbun 2011. május 2., 13. A tanka szerzője SATO Mikio Jamagatából.
 19 Asahi Shimbun 2011. május 23., 13. A tankát TAKAHASHI Yasuko írta Mutsuból. Vagy egy további példa: Asahi Shimbun 2011. június 20., 15. Az ottani tankát HOTTA Takashi írta Shizuokából.
 20 Asahi Shimbun 2011. április 24., 10. A tanka szerzője KUNIKO Kobayashi Naganóból. Egy további példa pedig: Asahi Shimbun 2011. május 16., 14. SHIHO Tsurono a szerző Tokióból. Ehhez egy másik példa: Asahi Shimbun 2011. május 9., 13. A tankát KAZUMI Kadoura írta Katanóból.
 21 Asahi Shimbun 2011. június 20., 15. SHIZUKA Yamada Nagojából küldte. Még júliusban is található egy hasonló tanka: Asahi Shimbun 2011. július 25., 15. A tanka szerzője YOICHI Yamamura Hachinohe városából.
 22 Asahi Shimbun 2011. május 16., 14. A tankát YOSHIDA Rie Otaru városából írta.
 23 Asahi Shimbun 2011. május 16., 14. Két tankát is lehet példaként említeni, mégpedig az egyiket NAKAMURA Reiko tollából Tottoriból, a másikat TERASAKI Shótól Kamiszuból.

és az azt követő eseményekről. Ezzel szemben az áprilisban publikált szövegek száma 147, melyek közül 126 a földrengést és annak következményeit tematizálta, ráadásul ehhez csak áprilisban még 11 tankát hozzá kell számítani, amelyeket – elválasztva a rendszeres megjelenésektől – „A katasztrófa Kelet-Japánban” különtémához gyűjtöttek és publikáltak. Az össz mennyiség havonta változó, mert némely esetben több tankaszerzőtől ugyanazt a művet jelentették meg.

A csökkenő számok oka nem teljesen egyértelmű, ugyanis továbbra is kérdéses, hogy a szerkesztőség szándékosan jelentetett-e meg kevesebb tankát a földrengésről, vagy inkább arról van szó, hogy alapvetően kevesebb szöveg érkezett a szerkesztőségbe – ezt sajnos nem említik az újságok. A mennyiségi változás ráadásul a minőségi átalakulással is összekapcsolódik, ugyanis az eddigi témák mellett a tankák még arra is utalnak, hogy a földrengés régióját, különösen a fukusimait elszigetelték és elhagyták. Jóllehet ez már korábban is érezhető volt, azonban a tendencia csak júliusban és augusztusban válik nyilvánvalóvá. A tankák azt mutatják, hogy a turisták a roncsok és törmelékek előtt az ún. „béke jelével” fotózkodnak,²⁴ vagy a „tarts ki és győzz, Japán!” frázist, valamint a propagandaként használt „Sukiyaki”-dalt kopatják, s mindezzel aligha esik egybe a katasztrófában érintettek érzéseivel.²⁵

Az egyik tanka²⁶ az országban uralkodó hangulatot mégis „ünnepi hangulatnak” nevezi. Egy másik tanka²⁷ továbbá azt a feltűnést keltő eseményt is rögzíti, hogy Kiotóban, amely Nyugat-Japánban található, fákat használtak a buddhista évforduló alkalmával, pedig ezeket a fákat Kelet-Japánban kifogásolták. Ezenkívül a radioaktív sugárzásról szóló, meglehetősen káros hírek is eléggé széles körben elterjedtek. A földrengés következtében az látható, hogy a széttöredezett régiók az említett szempontok miatt egyre inkább izolálódtak. Minden történetet a tankában – legyen ez személyes vagy akár nyilvános – lehet rövid és könnyen feledhető is, ha a médiumok által értesülünk azokról, azonban a tankák képesek lehetnek megvédeni a tapasztalatokat az információ áramlásától és emlékezetben tartani azokat. Ezt a funkciót pedig nagyon komolyan kell venni.

Elhanyagolásuk ellenére a fukusimai balesetről szóló tankák azt is jelzik, hogy semmi nem oldódott meg, sőt egyenesen aggasztónak

24 Asahi Shimbun 2011. augusztus 29., 14. A tankát KUWA Kyoko írta Tokióból.

25 Asahi Shimbun 2011. július 12., 24. A tanka szerzője NAGAO Mikiya Izumiból.

26 Asahi Shimbun 2011. augusztus 29., 14. A tankát KUWATA Koichi írta Tsuchiura városából.

27 Asahi Shimbun 2011. augusztus 29., 14. A tanka szerzője UCHIYAMA Toyoko Settsuból.

nevezhető a helyzet. Azok a lakosok, akiknek az otthona radioaktív szennyezetségnak volt kitéve, március óta sem tudtak hazatérni, mégis a radioaktív érték szerint engedélyezett az, hogy egy korlátozott időke-reten belül és a szennyeződés elleni védelemmel a szülőföld vidékére belépjenek és egyáltalán hazatérhessenek. Ez a provizórikus hazatérés a tankákban a következőképpen mutatkozik meg: valaki készít egy emlékképet a saját házáról, ahol nem találhatja magát biztonságban, és mindezt azért, ha valaha újra hazatérhetne.²⁸ A másik, amikor valaki a háziállatot simogatja, mert kedvence március óta azon a helyen is túlélte a katasztrófát,²⁹ vagy amikor valaki a kertben olyan majmokra bukkan, akik már nem az embertől tartanak.³⁰ Az úgynevezett veszély-zónán kívül a mindennapok jelentősen megváltoztak Fukusimában. A költemények ezekre a látszólag kicsi, mégis lényegi pillanatokra hívják fel a figyelmet. A radioaktív sugárzás miatt a gyerekek például mérőeszközöket hordanak maguknál,³¹ vagy éppen egy baseballmeccs előtt a radioaktivitás értékét mérik.³² Ez a különös hétköznapi élet Fukusimában még napjainkban is tart: az atomerőmű közelében található autópályán is radioaktív sugárzást mértek, és az autósokat is bepa-naszolták. A sajátos élet a következő tankában példászerűen is meg-mutatkozik:

赤き実をたわゝにつけしミニトマト抜くか抜かぬか夫と争う³³

A szótagok:

Akakimiwo / tawawanitsukeshi / minitomato / nukukanukanuka
/ tsumatoarasou

Kis paradicsom / a megszámlálhatatlan / piros gyümölcssel. /
Vitáztam a férjemmel / eltávolítsuk vagy ne.

A szerzőt Nizuma Junkónak hívják és Fukusimában lakik. Ahogyan más tankák, ez is a radioaktív szennyezés által sújtott zöldségeket (jelen esetben a paradicsomot) problematizálja. Amiben ez a tanka különbö-zik a többitől, az egy kis házassági perpatvart mutat arról, hogy a gyü-mölcsöt eltenni kellene-e vagy inkább eltávolítani. Ha megnézzük

28 Asahi Shimbun 2011. július 12., 24. A tankát HANKUI Keiko írta Tokióból.

29 Asahi Shimbun 2011. június 27., 17. A tanka szerzője ARAKAWA Kiyoshi Jokohamából.

30 Asahi Shimbun 2011. július 4., 11. A tankát SUGO Haku írta Mijagi prefektúrából.

31 Asahi Shimbun 2011. július 12., 24. A tanka szerzője MIHARA Toko Fukusimából.

32 Asahi Shimbun 2011. augusztus 14., 11. A tankát írta SAWA Masahiro Fukusimából.

33 Asahi Shimbun 2011. augusztus 14., 11.

a szótagokat, akkor a „minimoto” egység után egy cezúrát ismerhetünk fel. Ez azt jelenti, hogy az első 5–7–5-ös szakasz egy összefüggést képez, és ennek a szakasznak a végét éppen a főnév zárja. Itt ismét a „*Taigendome*” retorikai alakzata lép működésbe, amely a cezúrát kiemeli és központi elemmé avatja, ugyanis a maradék 7–7 szótag megváltoztatja a tankát, amelyben a házassági perpatvar tematizálódik. A cezúra itt éppen arra mutat rá, hogy a tanka hangneme megváltozik, és a tematikus összefüggések is kiterjeszhetővé válnak – jóllehet a katasztrófa által sújtott és megterhelt természetről – a házassági vita jelenete miatt – a szociális problémákra kerül a hangsúly. Az utóbbi rész, vagyis a vita a házastársak között, látszólag egy mindennapi szituációt jelenít meg, mégis ennek a hétköznapi helyzetnek a leírása vezet el egy nagyobb problémához: először azt lehet mondani, hogy a fukusimai reaktorbaleset közvetlenül a hétköznapi élet menetére gyakorolt jelentős hatást, és mégis az egymáshoz közel álló emberek között okozott konfliktusokat. A konfliktus mögött továbbá a kormánnyal szemben érzett bizonytalanság rejtőzik, vagyis az az erős érzés, hogy a kormány folyamatosan eltussol valamit, és ezért az embereknek maguknak kell eldönteniük, hogy a kertben található zöldegek egyáltalán ehetőek-e. Egy másik tanka³⁴ egy, a lakók közti, Fukushima környékének állítólagos biztonságáról szóló beszélgetést mutat be, arról a környékről tehát, amelynek radioaktív értéke miatt az ott lakóknak menekülniük kell. Ez a történet pedig végső soron hasonló ahhoz, amivel már Nizuma tankája esetében foglalkoztunk.

Záró következtetések

A vizsgálat alapján három, a következőkben vázolni kívánt eredményt lehet megállapítani. Elsőként az írásmódot, stílust és poétikai jellegzetességeket érdemes kiemelni. Az olyan érzéseket kifejező szavakat, mint a gyász vagy a kétségbeesés, meglehetősen kevésbé alkalmazták. Ez a sajátosság ráadásul nemcsak az itt vizsgált tankákra érvényes, hanem az újságokban publikált egyéb szövegekre is. Ennek hátterében nyilvánvalóan az a gesztus áll, hogy ezt a földrengést és annak következményeit, hatásait nem lehet az érzelmek leírásának konvencionális kifejezőmódjára bízni, egyszerűen megragadni vagy általánosítani.

34 Asahi Shimbun 2011. július 25., 15. A tankát WATANABE Ryoko írta Korijamából.

Egyúttal az is felismerhetővé válik, hogy azokat a részeket, amelyeket a tanka nem közvetlenül tematizál vagy nem mond ki egyértelműen, az olvasóknak sajátos módon, az olvasás aktusában kell kiegészíteniük. A tankák dokumentarista karaktere éppen a földrengés jelentősége miatt válik hangsúlyossá, vagyis azért, mert azok rövidebb és kötöttebb formapoétikai megoldásokkal képesek megragadni egy szituációt vagy akár egy érzést. Ezenfelül a tankák még egy speciális irodalmi helyi értéket is nyernek a szótagok elrendezésén és egyéb irodalmi, retorikai technikákon keresztül, mint például a *Taigendome*, amely egy főnévi alakkal záródó sorban végződve mintegy utóhangot teremt, vagyis egy üres helyet, amelyet az olvasóknak kell kiegészíteniük, pótolniuk, kitölteniük. Az archaizmusok alkalmazása is hasonló eszközként működik, ugyanis a tankák egyik szöveghelyét teszi feltűnővé és hangsúlyossá, például egy hétköznapi jelenet esetében, amely az archaikus kifejezés segítségével azt implikálja, hogy a földrengés után – nyelvi értelemben is – egy másik világ mutatkozik meg. Ezentúl a témaválasztás is azt célozza, hogy a befogadók érzéseire támaszkodva jöjjön létre a kapcsolat – a „gyermek és anyák” viszonya például feltűnően gyakorinak számít.

Másodszor magának a problémának a megjelenítése tekinthető kutatási eredménynek, vagyis az, hogy milyen perspektívából konstruálódik a költői szöveg. A lírai beszéd ugyanis alapvetően nem a földrengés által érintett régiók szempontjából mutatja fel a részvétet és tematizálja – különböző módon – a szituációt, hogy pusztán annak kiszolgáltatottságát és a tehetetlenséget tegye láthatóvá, hanem a tankák eleinte éppen az érintettek helyett beszélnek. Ez a szerep képes arra, hogy az érintetteknek hangot adjon, azonban sok esetben a szövegek, lexikai készletük miatt, klisészerűvé válnak. Ebben az értelemben voltaképpen azoknak a perspektívája válik fontossá, akiknek a családja és barátai érintettek, vagy akik önkéntes segítőként dolgoznak a helyszínen. Ebből kiindulva az is látható, hogy az érintettség kérdése is problematikusá válik, hiszen nemcsak a három prefektúra (Ivate, Mijagi és Fukusima), hanem más régiók is meglehetősen nagy károkat szenvedtek. A kár tehát régióként eléggé különböző, ahogyan ezt egy tokiói tanka vizsgálatakor is láthattuk.

Amit pedig a kutatás harmadik eredményének lehet tekinteni, az egy szigorú kategorizáció határainak felmutatása. A tankák ugyanis öt csoportba sorolhatók: 1. a szökőár és a tenger, 2. a földrengés és utórezgése, 3. az atomerőmű és a radioaktív szennyezettség, 4. az érintettek és menekültek élete, 5. egyéb.

A kategorizáció egyrészt segítséget nyújt abban, hogy minden egyes típus mennyiségi változásait megragadjuk. Az például jól látható, hogy idővel a Fukusimáról szóló tankák száma jelentősen megnőtt, ami arra utal, hogy milyen komollyá vált a fukusimai helyzet, és mennyire aggódtak emiatt az emberek. Másrészt azonban az emberek érdekét és érdeklődését nem mindig a mennyiségi változások tükrözik, ugyanis a szerkesztőséghez júliusban érkezett egy tanka, amelynek még egy márciusi személyes élmény képezte az alapját – ezt az időbeli eltolódást is figyelembe kell venni.

Noha egy áttekintést próbáltunk adni a március 11. óta publikált tankákról, minden egyes kategória számos különböző tankát tartalmaz. Vannak olyan szövegek is, amelyek egyidejűleg két vagy több kategóriához is tartozhatnak, például a „szökőár és a tenger” szavak összekapcsolásával egyszerre lehet asszociálni egy morajló hullámtörésre és ezáltal valami veszélyesre és fenyegetőre is, azonban olyan tankákra is akad példa, amelyekben egy halász március 11. ellenére sem gyűlöli a tengert,³⁵ vagy amelyekben az ember a természettel, a tengerrel ismét megpróbál dűlőre jutni.³⁶ Egy másik kategória („földrengés és utórezgések”) ezenkívül meglepő módon kevés olyan tankát rejt magában, amely valóban magáról a földrengésről szól, legalábbis másféle tematikáját is tartalmaz. A Fukusimáról szóló tankák is rendkívül különböznek egymástól, ugyanis az olvasó ebben az esetben elsőként azt feltételezné, hogy az atomkatasztrófáról, a menekültekről és a környező táj károsodásáról (például éppen a halászatról) van szó. Valójában ennél mégis többet látunk: különös, hogy más régiók diszkriminációja és izolációja annál feltűnőbbé válik, minél több idő telik el. A médiumok többé már nem olyan intenzív módon számolnak be arról, ami egykor ott történt, és ennek megfelelően a Fukusimáról szóló tankák megjelentetésének száma is csökkent. Az elhagyás és elhagyatottság problémája többé-kevésbé Mijagi, Ivate és más földrengés által érintett régiókra igaz. Az újjáépítést csak mint propagandát használják, és ez egészen a tokiói olimpiai játékokig eltart, s azáltal, hogy Tokiót választották az ötkarikás játékok színhelyéül, folyamatosan a március 11-i földrengés leküzdését hangsúlyozzák anélkül, hogy az aktuális nehézségeket Fukusimában és más érintett területeken kielégítően figyelembe

35 Asahi Shimbun 2011. május 9., 13. A tanka szerzője NISHIIDE Kazuyo Tokióból.

36 Mivel a témához számos tanka tartozik, példaként két tankát emelnék ki. Asahi Shimbun 2011. augusztus 1., 10. Az egyik tankát MIFUNE Takeko írta Kujibólund, a másikat pedig SATO Tadashi Ivate prefektúrából.

vennék. Egyes tankák éppen az ilyenek miatt kritizálják a társadalmat és a politikát.

Az említett három markáns kutatási eredmény szólított fel arra, hogy nyelvi szempontból is foglalkozzunk az újságban megjelent tankákkal. A vizsgálat továbbá azt is megmutatta, hogy az irodalom manapság milyen módszerekkel fordulhat a társadalmi kérdésekhez. Elsőként elmondható, hogy nem lehet megelégedni a konvencionális nyelvi formulákkal (szólások és különböző beszédfordulatok). A kifejezéseknek inkább a retorikai-poétikai eljárásokkal kell összekapcsolódnia, amelyek minden egyes személyes tapasztalat színre vitelét lehetővé teszik. Másodsor az irodalmi leírások esetén arra kell felhívni a figyelmet, hogy ki milyen perspektívából egyáltalán mit közölhet. Végül pedig a szövegeket sem kategorizálni, sem általánosítani nem szerencsés, ehelyett inkább – az egyszerű kategóriákból kiindulva – arra kell koncentrálni, hogy a saját és egyedülálló tapasztalatot megragadhatjuk és leírhatóvá tegyük.

Varga Emese

ROSA LIKSOM: EGY FINN NYELVI VIRTUÓZ MAGYAR FOGADTATÁSA

Rosa Liksom prózája több szempontból is kiemelkedő és formabontó a finn kortárs irodalomban. 1985-től publikál novellákat és regényeket, fiatalon posztmodern és punk íróként tartották számon.¹ Kezdetben „egyperceseiről” vált ismertté. A gyakran csupán egymondatos rövidprózák egy-egy emberi sors mozzanataiba engednek bepillantást, amelyek a maguk rövidségében és egyszerűségében is meglepik, sokszor megrázzák az olvasót. Yrjö Hosiaisuoma szerint Liksom azok közé a posztmodern alkotók közé tartozik, akiknek a műveiben a lényeg a játék, a tükrözés és a fragmentálódott, vagyis a széttöredezett és kaotikus világ érzékeltetése.² Alakjai vidéki vagy városi környezetben élő, a társadalom peremére szorult emberek. Szétszakadt családok, mélyszegénységben élők, mentális betegségben szenvedők, alkoholisták, drogfüggők, gyilkosok és öngyilkosok, akik inkább megadják magukat az apátiának, mintsem javítanának saját helyzetükön (ha ez egyáltalán lehetséges). Liksom nem elemzi és nem minősíti alakjait, csak láttatja őket, a maguk egyszerűségében és gyakran szürreális mivoltukban. A groteszk történetek rendszerint fekete humorral, ironiával és paródiával telítettek.

Rosa Liksom későbbi, hosszúprózai művei, a *Hytti Nro 6* (A hatos számú fülke, 2011), amelyért Finlandia irodalmi díjat kapott, és az *Everstinna* (Az Ezredesné, 2019) valamelyest stílusukban és témájukban is eltérnek Liksom novelláitól, a finnek életének és múltjának történelmi eseményeit tárják az olvasó elé. A *Hytti Nro 6* útiregény, melyben egy fiatal finn lány a transzszibériai expresszsel szeli keresztül az egykori Szovjetuniót, egyben hátborzongató képet tár fel a korabeli szocializmusról. Az *Everstinna* lappföldi hősnőjének monológján keresztül egy tragikus szerelem és a finn Lappföld sorsát ismerjük meg a két világháború idején.

Liksom prózájának egyedülállósága nemcsak látás- és elbeszélés-módjában, hanem „soknyelvűségében” is rejlik. Műveiben különböző

1 Juhani KOHONEN – Risto RANTALA, *Suomalaisia kirjailijoita*. Kustannusosakeyhtiö, Otava, 2004, 147.

2 EITLER Tamás, *A kortárs finn próza témái és tendenciái az irodalmi modernitás rendszerében*, Kalligram 1998/10., 45–55.

rétegnyelvek és nyelvváltozatok, legjellemzőbben a helsinki szleng és saját dialektusa, az északfinn Tornio-völgyi nyelvjárás is megjelenik. Harri Mantila nyelvi virtuóznak nevezi Liksomot, aki a szlenget és a nyelvjárást nemcsak stílus eszközként, egy-egy dialógusban, hanem gyakran a teljes elbeszélés nyelveként használja. Ezek az elemek a nyelv több szintjén, fonológiai, morfológiai, szintaktikai és lexikai szinten is megnyilvánulnak.³ Emellett nyelvi virtuozitása gazdag képi világában is tetten érhető, melyet nem ritkán egyedi, saját maga alkotta szókapcsolatok, kifejezések színesítenek.

Liksom prózájának fordíthatósága

A beszélt nyelvi elemek nyilvánvalóvá teszik a finn olvasó számára, hogy hol járunk, ki a beszélő, milyen kor- és társadalmi osztályhoz tartozik. Idegen nyelvre való átültetésük azonban sokszor problematikus lehet. A fordítóknak meg kell oldaniuk a dialektus dilemmáját, hogy megőrzik-e a nyelvjárásias elemeket, és ha igen, milyen módon és mértékben teszik azt. A fordítók attitűdjét több, forrás- és célnyelvi kultúrához kötött elem, valamint nyelvi ideológiák, mint a nemsztenderd nyelvváltozatok kultúráján belüli presztízse is meghatározza. Írásom tehát Liksom nyelvi sokféleségével, prózájának fordítási lehetőségeivel és azok magyar recepciójával foglalkozik.

Alapvetően két fordítói stratégiáról beszélhetünk, az idegenítésről (forrásszöveg-központúság) és a honosításról (céliszöveg-központúság). Az, hogy az adott fordítás esetében melyik módszer és milyen mértékben érvényesül, függ a forrásszöveg és -kultúra, valamint a célkultúra normáitól, igényeitől, értelmezési mintáitól, és az adott szöveg irodalmi műfajától is.⁴ Tiittula és Nuolijärvi szerint a nyelvjárások idegen nyelvre való átültetésénél a fordító dönthet úgy, hogy standardizálja a dialektust, vagyis irodalmi nyelvre fordítja a szöveget. Használhat egy sztenderdebb, beszélt köznyelvet, vagy csak néhány köznyelvi beszédre jellemző elemet. Egy célnyelvi dialektusra is átültetheti a szöveget, esetleg többféle nyelvjárás különböző elemeit alkalmazza a célnyelvi szövegben, amely egy sajátos dialektus megalkotását eredményezi.⁵

3 Harri MANTILA, *Miten ääntenmuutoksen eteneminen näkyy kaunokirjallisuuden kielessä?*, *Virittäjä* 1993/4., 572–573.

4 Liisa TIITTULA – Pirkko NUOLIJÄRVI, *Pubeen illuusio suomenkielissä kaunokirjallisuudessa*, SKS, Helsinki, 2013, 240.

5 Liisa TIITTULA – Pirkko NUOLIJÄRVI, *Changing Norms in Translated Finnish Fiction. A Study of Non-Standard Varieties*, *International Journal of Literary Linguistics* 2016/3., 7.

Liksom szerint műveinek fordításakor nem célszerű egy konkrét regionális dialektust használni, fordítói általában „különös kifejezések, zamatos fordulatok helyenkénti használatával közvetítették a tájnyelven írt szövegek hangulatát. Régies, furcsa szavakkal, de visszafogottan, annyira, hogy az olvasó megértse, nem hétköznapi, középosztálybeli, nagyvárosi figurákról van szó”.⁶ Az író szerint ilyen módon könyveinek fordíthatósága nem lehetetlen, még csak nem is nehéz, hisz annyi nyelvre sikerült átültetni ezt a sajátos nyelvezetet. Liksom valóban az egyik nemzetközileg legnépszerűbb finn kortárs író, akinek műveit csaknem húsz nyelvre lefordították. Magyarul megjelent két regénye, *A hatos számú fülke* (Hytti Nro 6) és *Az Ezredesné* (Everstinna), az *Ideglenes* (Väliaikainen, 2014) novelláskötet, valamint novellák olyan, korábban megjelent elbeszéléskötetekből, mint az *Yhden yön pysäkki* [Megálló egy éjszakára, 1985], *Unohdettu vartti* [Az elfelejtett negyedóra, 1986] és a *Maa* [Föld, 2006].

Liksom műveinek magyar fordításait vizsgálva többféle fordítói stratégiára is találunk példát. A korai fordítások jórészt az irodalmi nyelv szabályait követik, ez részben azért is van így, mert a forrásnyelvi szövegek is kevesebb beszélt nyelvi elemet tartalmaznak, például Mezős Gábor *Már a második hónapja...* című novella fordítása, illetve Pap Éva *Aflegma* című magyarítása. Ilyen értelemben formabontó az 1987-ben megjelent *Ne félj az ősztől te lány* című novella Nagy Nóra magyarításában, ahol a fordító törekedett a nyelvjárás megjelenítésére a szereplők párbeszédében, amely a dél- és nyugat-dunántúli nyelvjárások elemeit ötvözi. 2017-ben megjelent regénye, az *Everstinna* (*Az Ezredesné*) fordítójának, Jávorszky Bélának azonban valamivel nehezebb lehetett megoldani a dialektus dilemmáját, ugyanis a teljes regény északfinn Tornio-völgyi nyelvjárásban íródott. Annak ellenére, hogy Jávorszky Béla magyarítása nem őrizte meg a forrásnyelvi szöveg nyelvjárásiaságát, a fordítás törekszik a forrásszöveg stílusának megjelenítésére. Ezért több régies és ritka kifejezéssel találkozunk, sőt Liksom egyedi kifejezéseire a fordító is saját maga alkotta kifejezéseket használ. Emellett becsempészett olyan beszélt nyelvi formákat is a szövegbe, mint a hitták, vótak, beszédit, beretva, pulya, kölök, fájintos, porbafingó stb.

Liksom fordítói között kiemelkedő Jankó Szép Yvette 2014-ben megjelent *Väliaikainen* (*Ideglenes*) című novelláskötetének fordítása, nyelvi gazdagsága. A kötet három ciklusból áll, az első két egység no-

6 JANKÓ SZÉP Yvette, *Vegyesművészet és provokáció – Beszélgetés Rosa Liksom finn trónóval*, Helikon 2011/3., 2–3.

vellái a *Másik világ* és *Kaspar Hauser* címmel beszűkült életet élő, városi emberekről, nyomorban élő szegényekről és kőgazdagokról szólnak. Mindnek sajátos elbeszélői stílusa van, melyek a finn beszélt nyelvet, a szlenget és különböző rétegnyelveket idéznek. A harmadik rész novellái *Északvilág* címmel vidéki, egyszerű emberekről szólnak, olyan alakokról, akikkel nem mindig könnyű együttérezni. Sok történet görbe tükröt tart az olvasó elé, de Rosa Liksom tolmácsolásában ezek hangulatát átszővi a humor és paródia, ezzel oldva a feszültséget. A harmadik rész novellái északfinn Tornio-völgyi nyelvjárásban íródtak, a magyar fordítás pedig megidézi többek között a székely nyelvjárást és számos magyar rétegnyelvet. A feketehumorral és paródiával telített történeteket és Liksom szabadszájú alakjainak vonásait Jankó Szép Yvette fordítása tovább fokozza, parodisztikus megjelenésüket gyakran még jobban felerősíti.

A liksoni nyelv magyar fogadtatása

A fordításokat vizsgálva felmerül a kérdés, hogy egy-egy fordítói stratégia milyen fogadtatást kap a célkultúra olvasói körében. Ennek felkutatására egy befogadásvizsgálatot végeztem az olvasók körében, melyben arra kértem a résztvevőket, hogy értékeljék Liksom egyik novelláját, különös tekintettel a nyelvjárási elemek használatára. A magyar recepció felkutatását azért tartottam fontosnak, mert bár a nyilvános kritikák és elemzések pozitívan értékelték Liksom novelláskötetének magyar megjelenését, szerettem volna közelebbről is megvizsgálni az egyéni olvasói reakciókat. A résztvevők alacsony száma miatt a vizsgálat nem tekinthető reprezentatívnak, így általános következtetések levonására sem alkalmas, azonban az olvasói attitűdök sokfélesége új perspektívákat adhat a nyelvjárások irodalombeli használatáról, és további kérdéseket vethet fel a magyar irodalmi hagyománnyal kapcsolatban.

A vizsgálatához az *Ideglenes* című kötet *Én má megin megébredtem...* című novelláját választottam, mivel a fordításban megjelenő „soknyelvűség” nyelvi ideológiai kérdéseket is érint. Ez főként a nyelvjárások társadalombeli megítélésére vonatkozik, és arra az ideológiára, mely szerint a sztenderd a „helyes” nyelvváltozat, minden más pedig alacsonyabb presztízzsel bír.

Kiss Jenő szerint „a nyelvek és a nyelvjárások jövőjét nagyban meghatározó tényező az, hogyan vélekednek saját nyelvükről, saját nyelv-

járásukról az emberek. Ha a közösség nagy többsége pozitívan vélekedik, akkor megtartják, ha negatívan, akkor az egyik fontos megtartó erő tűnik el.”⁷ Magyar nyelvi közegben a nyelvjárások stigmatizáltsága és alacsony presztízse Kiss Jenő szerint két fő oknak köszönhető. Az egyik, hogy a nyelvjárások fő hordozóinak, a falusi, földművelésből élő embereknek az általános társadalmi megítélése negatív. A stigmatizáltság másik oka az iskolai oktatás korábbi nyelvjárás-ellenessége, mely a köznyelv és a helyesírás tanítását a nyelvjárás háttér figyelembevétele nélkül végezte.⁸ Ezek a sztereotípiák ma is erősen élnek a köztudatban, melynek hatására alakult ki a nyelvjárást beszélők önstigmatizációja is. Kutatások szerint a megbélyegzettségtől való félelem miatt a nyelvjárás környezetből érkezők utasítják el a legerőteljesebben a nemszten-derd nyelvi változatokat.⁹

A nyelvjárások megítélése hatással van az irodalomra és a fordítás-irodalomra, ugyanis ha a nyelvjárásoknak negatív konnotációi vannak, ezek használata irodalmi művekben is háttérbe szorulhat. Részben ezt igazolja Fazakas Noémi magyar fordítók és tolmácsok körében végzett kutatása, mely szerint a fordítók kizárólag a műfordításban látják helyénvalónak a nyelvjárások használatát, akkor is csak stiláris eszközként. Többen is megfogalmazták, hogy a fordítóknak meg kell felelniük a nyelvi normáknak, és szerintük gyakran épp a célközönség az, aki nem fogadja el a nyelvjárások használatát, nekik pedig ehhez kell alkalmazkodniuk.¹⁰

Az *Én má megín megébredtem...* című novella kapcsán végzett befogadásvizsgálatban azt próbáltam kideríteni, hogy ezek a nyelvi ideológiák mennyire befolyásolják az olvasók attitűdjét. Vizsgálódásomban arra törekedtem, hogy a megkérdezett olvasók különböző nyelvterületről származzanak, így a résztvevők „nyelvi sokféleségével” szélesebb körű nézőpontok térképezhetőek fel. A kérdőíves kutatást 2019. július–szeptember között huszonegy, 20–35 év közötti olvasó körében végeztem: 5 erdélyi, 2 partiumi, 4 felvidéki, 3 kárpátaljai, 2 vajdasági, egy horvátországi és 4 anyaországi, akikből 7-en városi, 14-en pedig vidéki származásúak. Kérdéseim főként az elbeszélői stílus és nyelvhasználat

7 KISS Jenő, *Dialektológia és nyelvtudomány: hagyomány és korszerűség*; Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián, MTA, Budapest, 2005.

8 Uo.

9 SÁNDOR Klára, *Melyik a legszebb magyar nyelvjárás?* Nyelv és Tudomány 2015. június 25., www.nyest.hu/hirek/melyik-a-legszebb-magyar-nyelvjaras.

10 FAZAKAS Noémi, *A nyelvjárások fordítása és tolmácsolása = Élőnyelvi kutatások és a dialektológia*, szerk. BENŐ Attila – FAZAKAS Noémi, Erdélyi-Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2017, 89–99.

megítélésére vonatkoztak. Az olvasók negatív attitűdjét a szokatlan nyelvezet, a nyelvhelyességtől eltérő írásmód, az átlagosnál nagyobb figyelmet igénylő szöveg, a cselekmény témája vagy eseménytelensége indokolta. Többen megjegyezték, hogy az elbeszélés mód erőltetett, művi, emiatt írott formában „szokatlan”, „fárasztó”, „zavaró”, „fejfájdító”, élőbeszédben viszont ez sokkal jobban működne. Egy olvasó azt is kihangsúlyozta, hogy a „színelts és erőltetett, falusias beszédmodot utánzó nyelvezet” élvezhetetlenné tette az egyébként mély, mérgező szülői viszonyokról szóló történetet. Többen kiemelték a „régiesseget”, ami inkább negatív tényezőként szerepelt a szöveg értékelésében. Ez azt jelenti, hogy a nyelvjárási elemek használatát modern, kortárs milióban a válaszadók egy relatíve nagy része indokolatlannak, természetellenesnek tartja, olyannyira, hogy a nyelvjárásiasságot egyenesen a múlt-hoz asszociálják: egyik olvasó eleinte azt hitte, hogy a cselekmény a 20. század elején vagy még korábban játszódik. Tehát jóval többen találták természetellenesnek, mint természetesnek az elbeszélői stílust, az ehhez fűződő attitűdök azonban majdnem fele-fele arányban oszlanak el, mivel többen azt hangsúlyozzák, hogy a „régieség”, a „hibás írásmód” különlegességként hat, a szokatlan stílus „üditő változatosság”. Egy olvasó szerint épp az a jó a szövegben, hogy az otthoni környezetének beszédmódját ismeri fel benne, és jó érzéssel tölti el, hogy ez egy novellában is „meg van idézve”, ahelyett, hogy ki lenne nevetve.

Az olvasókhoz intézett utolsó kérdésem további, nyelvjárásban íródott irodalmi művek olvasására vonatkozott. Ebben az esetben is a pozitív és negatív válaszok arányosan oszlottak el, öt válaszadó egyértelműen jelentette ki, hogy ilyen stílusú fordításban szívesen olvasna akár regényt is, és további három fő válaszolta ugyanezt, de már sokkal bizonytalanabban. A nemleges válaszokat a többség a már említett, erőltetett nyelvezetből fakadó olvasási nehézséggel indokolta, többen a novella témáját és műfaját tartották kifogásolhatónak, a stílus iránt elfogadóak volnának. Két fő egyértelműen ideológiai okokból utasítja el a „komolytalan, nem klasszikus” stílust.

Vizsgálódásom rávilágít az olvasók nyelvjárásokkal szembeni attitűdjének sokféleségére, melyeket egyes esetekben a nyelvi ideológiák és a nyelvjárásokhoz fűződő negatív elgondolások határoznak meg. Az olvasók túlnyomó többsége szokatlannak tartotta a novella nyelvezetét. Volt, akinek ez pozitív értelemben vett „üditő változatosságnak” számított, másoknak a „komolytalan”, „parasztos” „nem klasszikus”, „helytelen írás” nem volt elfogadható, vagy nehezítette az olvasást. Ezek

a válaszok arra engednek következtetni, hogy a nyelvjáráshasználat a magyar irodalmi hagyományban még nem gyakori jelenség, ami szintén nyelvi ideológiai okokhoz köthető. Ebben a tekintetben Liksom prózájának fordításai nemcsak Finnország jelenébe és múltjába engednek bepillantást, de egyúttal a magyar nyelv gazdagságát is feltárják.

Bertók László
Együtt forog

Magvető
Budapest, 2020

Bedecs László

A FÚSZÁLON A PICI ÉL*

2020 szeptemberében, életének nyolcvanötödik évében elhunyt Bertók László, de a Magvető Kiadó már nekrológiájában bejelentette, hogy a költő a halála előtti hetekben befejezte, lezárta legújabb, utolsóinak bizonyult verseskötetét, ami aztán novemberben meg is jelent. Természetes, ha egy ilyen kötetben a búcsúzás, a lezárás, az összegzés nyomait keressük, ha feltesszük azt a kérdést is, vajon mit sejtetett a szerző a közelgő, sőt megrázóan közeli végről, gondolta-e ő maga is, írt-e arról, hogy talán ez a kötet az utolsó lesz. A válaszokért azonban nem kell túl sokat kutatnunk: Bertók egyenesen, őszintén, illúziómentesen, de belenyugvással, sőt itt-ott humorral, öniróniával néz szembe az öregedés, azaz a test romlásának tüneteivel, illetve a halál valóságával. Nem tragizál, nincsenek színpadias, drámai gesztusai, egy percre sem érzi magát a teremtés vesztesének az elkerülhetetlen miatt, de láthatóan az utolsó percekig alkotásvágy hatja át – nagy szerencse, a sors ajándéka, hogy az írásra, az utolsó sorokig, a legmagasabb szinten volt alkalma, módja.

* A kritika a Magyar Művészeti Akadémia Ösztöndíj Programjának támogatásával készült.

De egy kicsit előre is szaladtunk. Hiszen mindez nem csak erre az utolsó kötetre igaz. Bertók körülbelül húsz éve, tehát hatvanöt éves korától elsősorban az öregedésnek és a halálnak, ennek a nagyon emberi tapasztalatnak a személyesen megélt aspektusairól írt, vagyis folyamatosan búcsúzott. Lényegében minden azóta megjelent kötetére igaz, hogy lehetett volna az is az utolsó, akkor is kereknek, egésznek, tudatosan lezártnak éreznék ezt a nagy ívű, poétikai fordulatokban is bővelkedő életművet. A betegségélmény, aztán a kórházi tapasztalatok, az állandósuló fájdalmak, a legkülönbélebb orvosi vizsgálatok is részei lesznek költői világának, melynek egy kifejezetten reflexív, saját helyzetét és kilátásait pontosan, vagy talán a valóságosnál kicsit feketébben látó ön-életrajzi beszélő a kulcsfigurája. Minden az ő szemén keresztül látszik, minden vele történik. Amikor az ország vagy a városa, Pécs anomáliáiról beszél – sokszor egyébként szintén a betegséghez kötődő metaforákkal –, Bertók akkor is vállaltan a saját véleményét, észrevételeit, aggodalmát osztja meg olvasóival.

A vers, maga az alkotás, a beszéd nagyon fontos kötelék, egyértelműen a túlélés alapja, valami olyasmi, ami nem csupán átsegít a legnehezebb, legveszélyesebb élethelyzeteken, de motivál is a továbbélésre, még az érzelmileg sötét pillanatokban is segít fenntartani az élet-ösztönt. A *Túlélő* című kétsoros ugyanakkor nagyon pontosan mutatja be a bertóki magatartás alapját, az emberi életút derűs-ironikus, de mindenekelett józan elfogadását: „A program *túlélni* volt egy életen át, / azt azért ne hidd, hogy túlélted a halált” (9). Egyenes, már-már érzelemmentes megfogalmazása ez annak, amit egyébként nem is kell túlmagyarázni: bár gyerekkorunktól küzdünk az egészségért, az életben maradásért, csak halogatni tudjuk a pusztulást, a biológiai-orvosi törvények érvényesülését. Számos vers reflektál arra is, hogy ki lehet újabb és újabb rövid távú célokat tűzni, de idősödve a céldátumok egyre közelebb kerülnek, a célok egyre szerényebbekké válnak.

A kötetben kizárólagos kétsoros versforma is az élet végi helyzettel kapcsolatos. Mintha nem lehetne már hosszabb, több munkát igénylő szövegekbe kezdeni, hiszen semmi nem garantálja, hogy van még akár csak néhány nap befejezni őket. Ezek a rövid, villanásnyi versek még leírhatók, végigírhatók. Három ciklusban, ciklusonként háromszor három, tehát összesen kilenc csokorba gyűjtött, csokronként háromszor három, azaz kilenc verset közlő kötet van előttünk, amelyben tehát összesen három az ötödiken, vagyis 243 kétsoros (de a címmel együtt háromsoros) szöveg olvasható. Ez tűnhet egyszerű játéknak, bűvészk-

désnek a számokkal, csakhogy Bertók életműve, annak is főleg a nyolcvanas évek elejétől kezdődött második fele a hármasszám bűvöletében alakult, elég csak az őt a legnagyobbak közé emelő, *Három az ötödiken* címet viselő különleges szonettkötetre utalnunk, amelyben, épp, mint most, 243 verset találhatunk. Vagyis ez a matematikai konstrukció hangsúlyosan az életmű központjához köti a mostani kötetet is, és jelzi, hogy a szabályos, számszaki törvényszerűségekkel is leírható, azoknak megfelelni igyekvő tiszta struktúra mennyire fontos volt Bertók számára. Az *Együtt forog* nem lenne semmivel sem jobb vagy rosszabb, ha héttel kevesebb vagy tizennégyel több vers kapott volna helyet benne, a szabályos rend mégis hozzáad valamit a kötet mint művészi produktum értékéhez, és persze sokat elárul a költő igényességéről, gondolkodásáról, költészetfelfogásáról.

A kétsoros, de minden esetben címmel, még hozzá egy egyszavas címmel ellátott, de néha a címet a versmondat részeként, első szakaként kezelő rímes verseket Bertók „firkák”-nak nevezte el. A forma először a 2014-es *Ott mi van?* című kötetben tűnt fel, egy 81 (3×3×3×3) verset közlő ciklus erejéig, a 2015-ös, *Firkák a szalmaszállra* című kötetben pedig már kizárólagos volt – akkor a szerző 405-öt gyűjtött egybe. A mostani könyv alcíme ehhez igazodva lett *Firkák a szalmaszállra 2*. A „fírka” nyilvánvalóan önironikus megnevezés csupán, amilyen a szintén szerénynek ható „szonettke”, a „háromka” vagy a „hosszúka” volt az életmű korábbi szakaszaiban. A „szalmaszál” szó általában a kicsinységre utal, legtöbbször talán az „egy szalmaszállba is belekapaszkodik”, vagyis az utolsó alkalmat is megragadja jelentésű szólásban találkozunk vele. Ezt a jelentést használta az előző kötet ebből a szempontból is kulcsversnek tekinthető szövege: „Most akkor az utolsó szalmaszál tart, / vagy firkáid tartják a szalmaszállat?” (*Szalmaszál*) De a szó a gyengeség metaforikus hagyományát is eszünkbe juttathatja, már inkább a „fűszál”-ra rímelve. Gondolhatunk az *Esti kérdés* „vedd példának a piciny fűszálat” felszólítására, vagy a *Nem én kiáltok* szintén felszólító módú tanácsára: „légy egy fűszálon a pici él”. Mindkét idézetben ott a kicsinység, de az első inkább az élethez való ragaszkodás okaira kérdez rá, a második a világban való feloldódás igényét állítja szembe az apokaliptikus fenyegetéssel – mindkét jelentés támogatja a Bertók-kötet poétikai tervét is.

Ha ezt a tervet egy mondatban kellene összefoglalnom, azt mondanám: élni kell és írni kell, amíg csak lehet, azonban nem szabad elhazudni a halál valóságát, közeledését, de még a test romlásával járó fájdalmakat sem. Ne legyenek tabuk, legyen viszont elég önirónia és

humor, ami kellő ellensúlyt ad az amúgy nagyon is szomorú tényeknek. Amikor a humorról beszélek, olyan versekre gondolok, mint a *Pszichiáter*: „Vigasztal, hogy a gyorsuló demenciát / fékezni fogja az intelligenciád” (7). Amikor az öniróniáról, akkor az olyanokra, mint az *Urológus*: „Bejut testedbe a legkisebb lyukon át, / s képernyőn látod, hogy nyesi a prosztatád” (8), vagy *A gyógyuló*: „Tárt karokkal, mint jární tanuló gyerek, / ágytól asztalig már bot nélkül elmegyek»” (48), netán *A helyzet*: „Azt hiszed, nyavalyog, pedig csak egy ember / próbál megbékélni a reménytelennel” (52). Amikor pedig az írás szükségességéről beszélünk, akkor például *A kérdésre* utalok: „Akkor hát félsz vagy írsz? Ez a döntő kérdés. / S a válasz, hogy írni csak úgy tudsz, ha nem félsz” (10).

Érdeemes egy kicsit megállni: miféle félelemről van szó ebben az utolsó idézetben? Először talán arra gondolnánk, valamilyen negatív hatása lehet az írásnak, a versnek, ettől, a következményektől lehetne esetleg félni. Biztosan van például belső, pszichológiai tétje az írásnak, a szembenézés, a kimondás fájdalmat okozhat, a versírás sebeket téphet fel, szomorúságot, belső kínokat, szorongást szabadíthat fel. De lehet félni az olvasók reakciójától is: esetleg valaki túl intimnek, tabusértőnek gondolja majd a verseket, netán magára ismer – hiszen aki életrajzot, naplót ír, akár versben, az az élete szereplőiről is kénytelen beszélni. Sértődésektől, válaszlépésektől, a barátság romlásától is lehet tartani. És persze lehet félni az intézmények reakciójától is: ha valaki kényes témákat érint, netán a politika területére téved, esetleg félhet a kiadója reakciójától, a folyóiratok szerkesztőitől, a díjakat odaitélőktől, és persze félhet a nagypolitika szereplőinek visszajelzésétől is. A Bertók-vers viszont érzésem szerint nem azt mondja, hogy akkor is őszintén – a politikai és az erkölcsi meggyőződésünk mentén, őszintén – kell írni, ha bármilyen irányból (családtól, kiadótól, lapoktól, a hatalomtól) fenyegetést érzünk, hanem azt, hogy félve, mérlegelve, balanszírozva egyszerűen nem is lehet írni. De ebben a kötetben a haláltól való félelem az egyetlen valós, és a többivel összevetve amúgy is mindent vivő félelem, és ennek a nyomása alatt sem lehetne írni. Vagyis ez a kérdés Bertók számára elsősorban technikai, szakmai kérdés, nem pedig morális dilemma. A bátorság ebben a kontextusban tehát annyit tesz, hogy nem engedünk túl nagy teret a szorongásoknak, az esetleges depressziónak, a bénító halálfélelemnek, a már minden mindegy érzésének.

Az imént humorosnak, önironikusnak mondott versek épp az így értett bátorságot demonstrálják. Az előző, épp a szerző nyolcvanadik születésnapjára megjelent kötet után nem is adhatná meg más az alap-

hangot jobban, mint a *80 fölött* című vers: „Átvitte a lécet, de akkorát esett, / kiderült, hogy minden porcikája beteg” (43). Egyre nagyobb tehát a baj, lenne miért keseregni, és Bertók a maga módján kesereg is, de gondosan vigyáz arra, hogy ne sajnáltassa magát, inkább az elfogadás, a beletörődés hangján beszéljen, és inkább csak dokumentálja, milyen az élet nyolcvan fölött, betegen, egyik orvostól a másikig járva, amúgy pedig szinte szobafogságra ítélve. Bemutatja, hogy a teste leépülésével párhuzamosan, amikor az olyan szervek is szép sorban elkezdnek figyelmet zsarolni maguknak, amelyeknek a létezéséről korábban szinte nem tudott, a személyisége is változik, és erősödik nosztalgija a fiatalabb kori önmaga iránt. Nem mintha akkor bármi tényleg jobb lett volna a külső realitásban, hanem mert a teste fittebb és egészségesebb volt, az arca feszesebb, a haja barnább: „Ragaszkodik régi, kopott ruháihoz, / hátha bennük megint az lehetne, ki volt” (*Hátha*, 44), „Éveket öregszik, amikor rádöbben, / hogy a saját arcát látja a tükörben” (*Fodrásznál*, 63).

A bevezetőben azt írtam, Bertók László élete utolsó tizenöt-húsz évében már jóformán csak búcsúzott, készült a halálra, igyekezett költői életművét úgy alakítani, hogy bármikor ér is véget, egésznek, lezártnak, lekerekítettnek hasson. Ezzel magyarázhatók a tematikai hangsúlyokon túl a formai döntések is, a szövegek rövidülése, sóhajnyivá válása. Továbbra is a sors ajándékának érzem, hogy ezzel együtt is sikerült az utolsó kötetet az eltervezett, a rég kitalált matematikai struktúrába szervezve megírnia, megszerkeszteni és útjára bocsátania, afféle sokadik költői végrendeletként. Félreértés ne essék: legalább ennyire az olvasó ajándéka is volt ez, ahogy az is, hogy Bertók ezekben az utolsó versekben is érzékenyen, a sajátos csendes, az elkeseredését és iróniáját vegyítő hangján, a legnagyobb műgonddal és a legmagasabb színvonalon tudott írni. Az egész életművet végigkísérte a metafizikai kétely, az állandó bizonytalanság, amit Bertók képes volt a nyelvben, a versmondatokban is megjeleníteni – talán ez ennek a költészetnek a legfontosabb értéke. Jelentős esemény, hogy mindezt nemcsak megőrizte az utolsó napokig, amikor pedig igazán volt miben kételkedni, volt mivel kapcsolatban bizonytalannak lenni, hanem képes volt önmagához képest is újszerűen, rengeteg nyelvi és formai ötlettel alkotni. Az utolsó versek a méltóságról, a szerénységről, a bölcs belátásról, a sors tudomásulvételéről és az elmúló élet végtelen, de mégis illúziómentes szeretetéről mondanak talán a legtöbbet, tanulságul, örökségül mindenkinek. Hogy mi lenne ez a tanulság? Két sorban, például: „Mire a döbbenet, a nem, a rossz százíz?... / Az út odáig ér, ameddig a láb visz” (*Az út*, 62).

Ágh István

SzélcsendNap Kiadó
Budapest, 2020

Sütő Csaba András

**AMI AZ ESTI HÁRSBÓL ÁRAD,
HA NEM FÚJ A SZÉL**

Akinek a szél csendje megadatik, múltját méltóképp siratja, jelenével keveset gondol, ír: sorsával elszámolt, várja a halált, él, versel, könnyedén összebékül azzal, ami következik, ám ha mégiscsak visszatekint, újra elevenné lesz számára minden fájdalom. Ez hányadik utolsó? – kérdezhetnénk Ágh István 2020-as könyvét, a *Szélcsend*et olvasva. Hiszen a *Szabad-e énekelni* 1965-ös megjelenése óta eltelt ötvenöt év verseskötetekkel, próza- és esszékötetekkel gazdag időszaka az oeuvre újrabejárására is lehetőséget teremt. A több mint fél évszázada szerveződő lírai életmű, amely a költői termést figyelembe véve túl van a válogatott és az összegyűjtött versek szintetizáló időszakán, újabb lírai opusokkal jelzi, hogy a fenti összegző folyamatok lezárulása nem végleges.

Az életmű önmaga előképeként, biztos háttérként tételeződik, ugyanakkor annak a megújulásnak lesz letéteményese, mely végső soron e kötet verseit is eredményezi. A témakezelés, a formakészlet, a gondolkodásmód, a nyelv tehát eleve adott, ilyen értelemben a *Szélcsend* nem hoz újdonságot, nem is akar. E kiforrott, decens lírai beszéd működtetése azonban erős, önazonos, hiteles, aktuális megszólalásokat eredményez.

A hat ciklusból álló kötet deklarálta a túlélő perspektívájából rögzíti a jelenben megtapasztaltakat, ugyanakkor erős, szignifikáns gesz-

tusokkal folyamatosan a most horizontjába játszatja a múlt történéseit. Ezek a folyamatok, emléktöredékek zártak, közvetlenül nem is hozzáférhetők. Mindez azért fontos, mert a változtatás, az átértékelés szándéka fel sem merül; minden úgy volt, ahogy volt, ennek következményeivel (terhével, súlyával, örömmel, bánattal, tragédiákkal) viszont mélységéig számot vetnek a kötet versei.

Így válik a múlt szólama a jelenével előbb egyenrangúvá, hogy mindez egyre határozottabb kontúrokkal újrarajzolja a letűnt, elpusztult, csak a felidőzésben hozzáférhető egykori valóságot. Ez akkor is figyelemre méltó vállalás, ha a múltbéli eseményeknek; a materiális és immateriális javaknak tulajdonított értékpreferencia nem devalválja a jelent, tehát a múlt nem a most rovására érvényesül, a térben és időben mozgó lírai én azonban ezekből a személyesen is átélt emberi tapasztalatokból nyeri megszólalásának legitimitását.

A személyes életút egyes szakaszainak felvillantása, amely kiegészül a költői pálya momentumaival, a mesterség gyakorlását az újramondás, az újralétesítés, a feledés mentén valósítja meg, a lezárás, a meghaladás képességével kevésbé vette számot; így egyszerre érdekelt a múlt megjelenítésében és annak jelenbe rögzítésében. Mindez erős rezonanciát okoz a szövegtérben, folyamatos veszteségtudattal, elhagyatottsággal, sőt, az egyetlen, mert utolsó beszédpozíció elfoglalása által a versbeszélő azzal szembesíti olvasóit, hogy az egyedülletben a lírai megszólalás lehetőségei kizárólag így működtethetők: „Képtelen vagyok foglalkozni mással, / mint amit éltem, és megérthetek, / álom-szerű, bár valóságos káosz / zajlik bennem, hang visszhanggal perel, / rengeteg kósza, egymásba tört mondat / fonódik a zaklatott monológban, / az én nyelvemen szól egy idegen” (*Túl a reményen*, 19).

A távolság nagy, de leküzdhető, az idő az emberi élet léptékeivel befogható, mérhető; ugyanakkor az elérhetetlen tartományok mind anyagi, mind szellemi értelemben aktivizálják a lírai megszólalásokat; a távolból közelre hozott, az újra átlényegített szegmensek segítségével felépített tér- vagy időbeliség az elveszítettség tudatával számot vetve újra egy tudatmezőbe rendezi a fontos, emlékezetre ítélt és az újramondásban veressé szervesülő momentumokat.

Az alapvető lét- és beszédpozíció a hosszúra nyúló élet; a nagy élettapasztalattal és bölcsességgel felvértezett gazdagságban tobzódó szövegek azonban folyamatosan azzal szembesítenek, hogy nem minden alakult az elképzeléseknek megfelelően. A csalódottság, a keserűség, a lemondás alakzatai folyamatos veszteségtudatot implikálnak.

Felvonulnak a huszadik századi magyar sors nagy átrendeződései; az 1956-os forradalom, a doni áttörés emlékére tartott gyászmise, ezek mellé társulnak a személyes életen keresztül megtapasztaltak (az osztálytalálkozó, a temetőlátogatás, az eltávozott családtagok versbe idézése), valamint a világot napjainkban meghatározó események (a párizsi Notre Dame pusztulása, a COVID-19, a fővárosban talált újabb második világháborús bomba), jelezve, hogy az időbeliség múltra orientáltsága mellett a jelennek is bőven jut költői figyelem.

Az átélt beszédpozíciója irányából – amit az erős alanyiség, a személyes megszólalás közvetlen tapasztalatként közvetíteni képes – fokozatosan a túlélő kvázi utóidejű szólamai épülnek fel; a táj, a vidék, az ország, a család, a halottak így megmaradnak a múlt tartományaiban, onnan csak a ráutalások révén emelkednek ki, rögzítendő az érvényes lírai megszólalás aktuálissá tett helyeit.

A kötet térben és időben is jelentős terenumokat ölel fel; a személyes, családi topográfia felvázolása az életmű eddigi törekvéseivel rokon, mindez pedig kiegészül a költői mesterség gyakorlásának időbe is kiterjesztett vetületeivel, ami szűkebb értelemben a kortárs horizonton megjelenő pályatársakra emlékező versekben, tágabban értve az egész magyar nyelvű költészet tradícióját értő és érző, inherens részvételben testesül.

A *Készülődés a távozásra* ciklus nyitóversében a születésnap köszöntés változik élő temetéssé; a túlélő ebben a groteszk helyzetben is csak rögzít, passzívan figyel az őt ünneplőket, belső beszédét rögzíti: „Mire jött ez a sok ember? / menyegzőre? temetésre? / bizonyára nem véletlen / ennyi ember érkezése [...] négy nemzedék az időben / éppen nyolcvan évet fog be, / nincs már senki sem előtte, / mellette is csak mögötte, // mikor valami történik, / semmi sem úgy van egészen, / míg az ünneplőket nézi, temetését látja élve” (*Mire jött ez a sok ember*, 7–8). A kötet címadó *Szélcsend* tovább árnyalja a lírai én ontológiai pozícióját: „mi maradtunk a legrégebbi vének / csoda, hogy annyi baj után is élünk, / most már csupán az évek ellenére” (10), a tematika további verseiben pedig az öregség fiziológiai és mentális körülményeire zajlik. Kiemelendő a cikluszáró *Utolsó figyelmeztetés*, amelyben a kötet egészét meghatározó, lazított ütemhangsúlyos verselés strófái mellé prózaverses tömbök épülnek fel.

A kötet lírai beszédmódját meghatározza az ősi magyar ütemhangsúlyos verselés működtetése; a szabályos metrikai elrendezettség a rímeknek köszönhetően még inkább felerősödik. Megjegyzendő

azonban, hogy ez a gondolitritmussal elegyülve rendkívül izgalmas, vibrálóan eleven, ugyanakkor metrikusan lehatárolt (ütemrend, sorok egymásutánja, rímstruktúra) szólamot hoz létre. A kétütemű sorok hullámzása a felező nyolcas, a kétütemű hetes, a kétütemű kilences, a felező tízes, a kétütemű tizenegyes sorfajtaít vonultatja fel, a szerző esetenként a négyütemű tizenhatos megoldásaival él, mesterien tolva odébb az ütemhatárt, ha épp a beszéd, a gondolat ritmusa úgy kívánja. A fenti formák időbeli kiterjedtsége jelentősnek mondható; Ágh ezek következetes alkalmazásával a magyar nyelvű költészet általában a népköltészet felől absztrahált tradíciójának letéteményese; azonban a lírai életmű időbeli, térbeli kiterjedtsége, tömege, súlya; e formák következetes alkalmazása formai értelemben az egész huszadik századi költői tradíció fősodrának ellenében hat és ér el releváns eredményeket. Alkalmass-e az ütemhangsúlyos verselés a modern utáni élet reprezentálására? Bírja-e a ráakott tartalmat? Nem lesz-e bántóan díszes, vagy akár avított? A válasz a kötet jól olvasható, néhol lazított verselésű szövegeiben ölt testet; a magát utolsó regösnek nevező Ágh István e kifejezésformák fundamentális és kérlelhetetlen alkalmazásával erősíti meg saját és költői produktumainak verstani szempontból a lírai tradícióba beágyazott metapoétikus pozícióját.

A nyitó ciklust követő *Csillagfelhő*ben a távolságot áthidalni vágyó lírai én rögzítéseit olvashatjuk; a fiútestvér, a két nővér, az unokaöcs, a szülők, a közeli és távolabbi családtagok, tágabb értelemben véve pedig az egész szülőföld halottairól megemlékező versek emlékbeszéd-folyammá testesülnek; a megszenvedettség, a fájdalom elevensége nem múlik, újra és újra előtör. Ott van a Nagy Lászlóról megemlékező versben: „Ugyanazon az úton, / ahol eddig jártam, / talán még nem is utolszor / télben, tavaszban, nyárban, // és most az őszben éppen, / a sír még mindig ott van, / csupán saját személyem / nem az már, aki voltam, [...] bennem bujkál száz másik / valaki, bár nem él már, / és mégis kisajátít, / az én hangomon diktál, // mint ahogy az utódok / visznek tovább tudatlan, / százukban szétszóródott / sajátosságaimmal” (*Farkasréti*, 55–56); a Nagy Andrást siratóban: „Aki tegnap úgy élt, mint én, / mára lélek, por és emlék, / mára lélek, por és emlék, / hihetetlen képtelenség, // talányos bűvészmutatvány / valami tévedés folytán, / valami tévedés folytán / urnát látok mint Nagy Andrást, // hát akkor a Farkasréten / kiért állok feketében? / kiért állok feketében / egészen a közelében, // közel, mégis olyan messze” (*Siratódal*, 43). Tapintható a *Zokogások* az apa halálával véglegesen lezáruló, egyben megörökölt

apa–fiú nexus felemelő és súlyos soraiban: „Apámra gondoltam, s nem akartam tudni róla, / még a gyász hírrel is más címre tévedt a posta, / ahogy a gyorsvonat késleltette érkezésem, / úgy temettük el, hogy utoljára meg se néztem, [...] Azóta már én maradtam a családban utolsó-nak, / nincs, ki az üres házra zárja mögöttem ajtónkat, / megint olyan előérzet sejlik sóhajtásaimban, / akár ötven esztendeje, mikor utoljára sírtam” (42–43), vagy éppen az iszkázi temető invokálta szövegben: „Megrendítő, nehéz részvétet érzek / szülőföldem halottjai fölött, / mint élő, hegyes felkiáltójel / szögezem magamhoz a temetőt, keresztre rótt nevek szólítanak, / bármerre nézek, mindet ismerem, / amíg egész falum a föld alatt, / kősvatag terjed a felszínen” (*Megrendítő*, 54).

A *Miasszonyunk a máglyán* ciklus döntően nagyvárosi tapasztalatokat rögzít. A hétköznapi impulzusok, aktuális események a lírai én magánperspektíváját a közösség irányába mozdítják el. A ciklusnyitó *Jelenések* a triviális darázscsípés okozta fájdalomtól jut el az egyetemes tapasztalatokig. Az egymást követő *Kamaszok* és az *Élő osztály* párversként is olvasható; előbbi egy vonatút leírása, amelyben egy kiránduló iskolásokkal közös utazásélmény dinamizálja az időt, majd ezt követi a saját osztálytalálkozó, amelynek résztvevői a vers idejében kereken nyolcvan évesek: „az emlékezés szenvedélye / különös országot hoz létre, / épül egy múlt századi város, / az ablakban városi lányok, // az egyik, aki már anyóka, / Roxán lenne a Cyranóban, / én meg én vagyok, hogy is mondjam, / úgy érzem, semmit nem változtam” (*Élő osztály*, 96).

A *Magyarok! Merre vagytok?* ciklus darabjaiban kitágul a horizont; emblematikus, torokszorító képekben vonul fel az, ami a vidékből megmaradt. Pontosan úgy, ahogy ott hagyta a huszadik század, rá a huszonegyedikre, kezdjen vele, amit akar, amit tud. A *Magyar vidék*, a *Lovak a legelőn*, a *Szép új világ* említett tematikát szcenírozó versei után a városhoz köthető darabok sorjáznak; a *Vörös kánikula* a nyári hőséget, a *Betegek avilága* a kórházi miliőt, a *Gyászmise a budai Várban* a szakrális teret jeleníti meg. Emellett szignifikáns a költőtársak megidézése, Arany János, Pilinszky János, Tandori Dezső, Tornai József, Kormos István, és a felsorolás nem teljes, hiszen az egyes verseken belül feltűnnek Marsall László-, Füst Milán-, Orbán Ottó-szerű figurák. Megannyi emlékezetes odafordulás, gesztus, hol az emlékek versbe írásával, hol az életművek egy-egy momentumára való rájátszással. A Kormos-vers zárlatában például ezt olvassuk: „Amit Shakespeare megrendezett, / máskor zajlik tovább, / bár nem változik a szerep, /

a szereplője más, / más sírásók és más Yorick, / a textus mindig egy, / Hamlet, ötödik felvonás, / temetőjelenet” (*Örök Yorick*, 152).

A *Szélcsend* egy kivételesen tartalmas, intenzív, gazdag élet lenyomata: tragikus pátozával, mélységével, megszenvedettségével, közelségével, távolságaival, újra rögzített itt és mostjával megrendítő olvasmány. Az *Őszvégi képletek* tizennégy szonettje koszorúvá terebélyesedik, ám a végéről hiányzik a szövegeket összezáró mesterszonett. Ennek megoldására, egyben a képlet megfejtésére csupán lehetséges válaszok vannak. Véletlenek márpedig nincsenek. Valamerre – ha most épp elült is – mozdul majd a szél.

Tózsér Árpád
Lélekvándor

Kalota Művészeti Alapítvány – Napkút
Budapest, 2019

Lakner Dávid

**„SOKSZOROSAN ÉLEM
A KOZMIKUS VESZTESÉGET”**

Régi történetek hosszú árnyékával szembesülhetünk Tózsér Árpád legutóbbi kötetében. A fülszöveg is a címbe emelt szervezőelvre utal, amikor Angyalosi Gergely 2007-es tanulmányát idézi. A szerző itt „lírai metempsichórist” emlegetett, rámutatva, hogyan élnek tovább a mítoszok, mitikus figurák napjainkban, Tózsér költészetén belül. És valóban: Iuvenalis a Domitianus-kor műveltségéről beszél, de a mi nemtudásunkról szól, Vergilius fél évszázadon át várta Saturnus eljövételét, mi pedig továbbra is folyamatos várakozásban vagyunk.

Ma talán mindennél jobban, mint korábban. Tőzsér jövendőmondónak bizonyult, amikor 2017-ben tökéletes pontossággal megírta a koronavírus utáni világot. „Nincs, ki az egyik istentől a másikig végiggondolná a kígyó hosszát, legyőznek bennünket eszközeink. Most még csak kollaborálunk velük. S várunk” (14) – olvassuk a *Világ-advent*-ben, és még nagyobb szükségét érezzük, hogy meglássuk magunkat Heidegger jóslatában és Vergilius előretételeiben, Gottfried Benn thalasszális regressziójában és a második, harmadik gyertya meggyújtásában. Örökké Godot-ra várva. Vergilius *IV. eklogájának* aktualitását meg is idézi Tőzsér: „Iam nova progenies caelo demittitur alto” (15). De hol az az új gyermek az égből? Vegyük elő Radnóti eklogáját is: mi vagyunk inkább a magasba küldve, hogy onnan igazán nagyot zuhanhassunk. „És megszületni újra új világra, / mikor arany gőzök közül vakít / s új hajnalokra kél a nap világa”, szól a remény hangja a legsötétebb korra várva Radnótinál. Mert erőt adnak ezek a mítoszok, az ismétlődés rendíthetetlenségét és így annak biztos tudatát is, hogy az „összetört világ” újraépül majd a romokon.

Most azonban még sötét fellegek tornyosulnak szemünk előtt, erről szólt Angyalosi fentebb már idézett megfejtése is: „épp azért képesek átlépni a mi időnkbe, mert szenvedésük és nyomorúságuk minden különbözőségük ellenére örök rokonainkká teszik őket”. Mi pedig sokszorosan éljük a kozmikus veszteséget, mint John Milton lánya, Deborah, ki Évaként (és apja lányaként) olvassa a világra a paradicsom elvesztését. Izgalmas, ahogy Tőzsér egyszerre mond ítéletet, de egyúttal fel is ment: „Deborah nem érdemi talán a dühöt és bosszút, / ő csak annyiban lázad, hogy a tollába mondott / haragot, vért másként olvassa, mint ahogy írja” (17). A *Deborah avagy az Éden szíve* a kötet egyik leggrandiózusabb költeménye, tizenkét etapban meséli el az „éden elvesztése-visszanyerése” folytonosságát. Kultúránk alapköveiért nyúl e helyt a költő, hogy egyikkel kiüsse a másikat, és mindegyik súlyosságával mérje saját világunk könnyűségét. Pontosabban azt: mi is csak azt tesszük, amit elődeink ezredeken át. Az ítéletet éppúgy nem kerülhetjük el, büntetésünk is azonos, de a tegnapok szépsége biztosít minket a körforgás megállíthatatlanságáról, így egy későbbi tisztulás lehetőségességéről.

Tőzsér versei maguk is a tisztulást szolgálják. Még hozzázáltal, hogy szembesítenek az alapkövekkel, amelyeket rég elfeledtünk, vagy épp soha nem is törődünk velük. Pedig a bibliai történetek, az ókori mítoszok, a huszadik századi filozófusok és a keleti kultúrák tanításai

mind-mind jeleként tornyosulnak. Olyan figyelmeztetések, amelyek Kasszandra-jóslatként teljesülnek be újra, még ha esetleg az utolsó pillanatban a felismerés meg is kísért bennünket.

A fülszövegben Mircea Eliade és a „rituális ismétlés archaikus rendszere” is szóba kerül, amely nagyszerűen képződik meg a Tözsér-versekben. Újra és újra elvetjük a felgyülemlett tapasztalatokat, kulturális eredményeket, kizárólag a magunk léhelyzetéből indulunk ki, bezárkózásunknak pedig nem lehet más következménye, mint a bukás. A kérdés csak az, hogy felismerjük-e végül, miért kell bűnhődnünk? Esélyesebb, hogy képtelennek bizonyulunk meglátni az összefüggéseket, így azt is, hogy mi hozzuk magunkra a veszтүnket. Erről is szól *A megértés alakzatai* című vers: „A szamarat vezető férfit szerepei üldözik, a gyermeket származása, / a nőt a létezés méltánya köthetné / hozzájuk, de színültig van telítve / környezetével s magzatával, / nem érdeklí a tetrarchák fenséges / rettegése, csak a saját félelme” (30). De ha valóban a megértés alakzatai felé vonulunk, el kell jussunk oda, hogy Descartes szavaival írjuk le az etikai boldogság szintjeit. Vergiliusszal a várakozás végtelenségét, John Miltonnal a paradicsom elvesztését. És Tözsér Árpád szavaival azt, hogyan kapcsolódnak össze mindezek.

A párbeszédre léptetés a kötet második részében is folytatódik, ezúttal a magyar- és világirodalom klasszikusait egymásra rímeltetve. *A Vörös és fekete* a honi irodalomtörténetbe lép, a három Dezső pedig – Szomory, Tandori és Kosztolányi – egymás mellé, egy sorba kerül. Több szöveg említi Michel Foucault-t, de az egyik legismertebb Örkény-egyperces szereplőjét, Dr. K. H. G.-t, Karel Čapeket és Allen Ginsberget is. „Csak az agytekervényeket beporzó emlék / tekinthető tudásnak” (44), írja Tözsér az *Agycsütörtök*ben, a szögesdróttal szembeállítva a múlt életműveiben való elmélyülést.

A *Lélekvándor* második része az elsőnél játékosabb, könnyedebb, a világvégevárás itt, érdeklődés hiányában, elmarad. *A három Dezső*-ben éppúgy, mint a *Piroska szerelme* című Arany-reflexióban, amelyben Tözsér a nagy költő lehetséges erotikus verseit írja újra. Mert ha elveszett, ha sosem ismerhettük mi már, akkor nincs más lehetőségünk, mint hogy magunk tegyük valósággá a képzeletünket olyannyira izgató, kihagyásos részeket.

Ahogy például tették költőink akkor is, amikor megírták József Attila lehetséges időskori verseit. *A Már nem sajnó* című kötet esetében is előfordul az, amit Tözsér hasonló kísérleteinél láthatunk: a fantázia nem lódul meg kellőképp, a konzervatív ízlés nem teszi lehetővé az

igazán innovatív és meglepő, így pedig autentikus megoldásokat. Van, amikor ezzel a hagyományalapú hozzáállással építhetünk a leginkább, máskor viszont ügyes stílusgyakorlatunk szellemes lesz, jól és gondolatgazdagon megírt, de mégsem revelatív hatású.

Persze megkaphatjuk Tőzsértől is a magunk váratlan felismeréseit, a faltól falig tartó prózaversekben különösen. Ezek közé tartozik *Az Ember halott* is: „A humánus ember tautológiája, mint az ágostoni Idő: csak akkor tudjuk, micsoda, ha nem kérdik! S akkor is többnyire csak a vallásos tartalmait érezzük: tiszteld, ne ölj, szeresd, ne nevezd néven!” (48) A Szent Ágostontól Foucault-ig ívelő szöveg tanulsága: az ember ma halottabb, mint valaha. Ezt 2018-ban írta Tőzsér Árpád, két-három évre rá pedig borzongató valósággá vált. A létezését tekintik ma művészetnek, a tudás tudattalanját irodalomnak? Az biztos, hogy az élet minden területén sikerrel helyettesítettük be virtuális semmittevésével a valódi kiteljesedésünket. „S a töprengő komputer a filozófiák kietlen struktúráit talán uralhatja is, de az élethez kevés” (48). Hogyan mondjuk meg viszont, mi az élet, mikor minden a virtuális, szigorú határok közé szorított töprengés felé tol minket? Hiszen láthatólag nem sok választási lehetőséget hagynak számunkra. Vagy, ahogy az említett *Világ-advent*ben szerepel: „tehetetlenül nézzük, elektronikus koppantóink hogyan oltják ki fényes bolygónkat” (14). Ez a fajta tehetetlen, félelemvezérelt kapkodás fő szervezőelvvé lépett elő, „elektronikus koppantóink” nélkül egyre kevésbé képzelhető el az életünk, rosszabb esetben pedig el is távolítanak minket egymástól.

A harmadik rész a keleti művészetekkel is behatóbban foglalkozik, de a mindennapos élet nehézségeit, naivitását és buta félreértéseit sem hagyja említés nélkül. Mondjuk, így: „itt csak az ember becsapható, ki / (s az ajtó is persze) mindjárt remél, /elég neki egy sárgarigófütyty / s a szónoklatokban a fortély, eszély” (65).

A súlyos szembesülések után viszont mi mással zárulna a kötet, mint a könnyörtelen halállal. A szerző e tekintetben még a témához mérten is negatívnak bizonyul. „Társaid immár az írástudatlan, néma kövek. / Elhaltak mellőled a mesélő mémek, tárgyak, / el a homo publicus – maradt tátongó sírod, // s benne a hiány, a meghatározatlan lehetőség. / Ne félj! A halál után, az elgörbült térben-időben / az első évek a legnehezebbek” (72). Idáig jutunk, itt végezzük be mind. Csoda-e, hogy menekülnénk az „előember” áldott tudatlanságába? A holddal és nappal való egyedülléthez, e két állandóban gyönyörködve. Hiszen addig szép, amíg látjuk, láthatjuk őket.

Tőzsér Árpád kötete most is hozza azt a minőséget, azt a tartalmi kibontakozást, amit tőle megszokhattunk. Jó a szövegeit olvasni, jót tesznek a szemnek, megtornáztatják az agyat, közben pedig a lelkünket sem hagyják érintetlenül. Játékai a mi játékaink, komor jóslatai a bennünket figyelmeztető, baráti reakciókhoz hasonlóak. És ennek így is kell lennie, így kellene lennie mindenkor máskor is. De ehhez kellene másoktól az a fajta éleslátás, rendkívüli tárgyi tudás, rendezőkészség és erkölcsi mérce, amik alapján Tőzsér írja a verseit.

Rakovszky Zsuzsa

Állapotváltozások

Magvető
Budapest, 2020

Csanda Gábor

A KÉPEK IDŐMÉRŐ ESZKÖZÖK

A Rakovszky Zsuzsa verseiből a Magvető gondozásában megjelentetett válogatáskötet a szerző kilenc eddigi verseskötetéből kínál átfogó keresztmetszetet. A versek követik a korábbi kötetek időrendjét, a nyitódarabok az 1981-es *Jóslatok és határidőkből* vannak, az utolsók a 2018-as *Történekekből*. Vagyis megkapjuk egy lírai énkép mélyszerkezetét, főbb vektorait, miközben már az első versekből kiérezzük a meghatározó egyedi hangnemet. S úgy érezzük, e versek az esztétista-modernista közelítés felől értelmezhetőek. (De persze ne zárjuk ki a többi értelmezői csatornát sem.) A *Csillárlehetőségek* rögtön az elején felvillantja e poézis egyik markáns ismérvét, a cizellált eleganciát, amely közvetlenséggel és a nyelv zeneiségével tüntet: „őszinte vagyok,

gyermeteg, merő / tejszagú jószándék” (11). Az egyik kedvenc soromat is hadd idézzem: „A macskaszem a függönyrés mögé les” (*Téli napforduló*, 72). S akkor a kedvenc félsorom is: „Kómában ing a vad-zab” (*A konyhaablakban...*, 75). S még egy kétsoros, a kötet egy későbbi részéből: „ahol ledobja álarcát a Lét, / s hullott levél lebeg békanyálas vízen” (*Erdő*; a *Fortepan*-sorozatból, 96).

Ugyanennek a mesterkéletlen közelségnek, közellétnek egy tárgyiasult, nominális háromsorosban elég két szín ahhoz, hogy hiteles atmoszférát teremtsen: „Rőt téglafal. A déli nap heve, / a krókuszok a ház előtt, a keskeny / előkertben. Esős nyár zöld füve” (*Alfa-állapotban*; a *Napéjegylenlőség* ciklusból, 85). A pontosság kedvéért: belső idézőjellel kellett volna kezdenem (»Rőt téglafal...), ezt ugyanis mondja valaki, a szerző csak idézi. És máris ott vagyunk a következő jellemzőnél: Rakovszky Zsuzsa szereti az önmegszólító-dialogikus formát, a második személy (és az olvasó) felé irányuló beszédet, a valakinek szóló hangot, számos verse él ezzel a poétikai lehetőséggel, és itt érdekes a kötet első harmadában szereplő, egymást követő három szöveget megnézni. A *Kísértetek* egyenes idézettel zárul, melyet az „azt mondja:” vezet be, az *Egyirányú utca* zárata egy fiktív párbeszédet idéz meg, a harmadik, a *Párbeszéd az időről* pedig már címében is hordozza ezt a műfajiságot, és természetesen két, egymásra felelő-válaszoló szólamból áll, a megkülönböztetett A és B szólamából.

Csupa árnyalat ez a kötet, csupa konkrét szín, a „rőt” csak egyike a sok tucatnyinak, a leggyakrabban talán a kék szerepel. Árnyalt, színekkel jellemzett (vagy fény és sötétség kontrasztjára épülő) lírai történetekkel, belső történetekkel, állapotokkal teli. Az igei állítmányok hiánya a képiséget és a történetmesélés előadásmódját szabja meg: „Sötét hangárban zajló tengerár. / Kék, zöld, vörös lézerfényben a testek” (*Az isten érkezése*, 87). És sok az olyan kép, amely csak itt és így, ezekben a versekben értelmezhető és jelentéssé, mint például a *Fürdő* című versben is: „Fehér ködben fehér árnyék lebeg” (80). A színek, természetesen, szorosan kötődnek a versekben megragadni kívánt állapotokhoz, az *Egy nő a kórteremből* ciklus negyedik darabjának (a kötet ezt a ciklust, mely a *Holmiban* és a *Jelenkorban* jelent meg, nem tartalmazza) mi más is lehetne a zárata, mint az alábbi sor: „Piros padok. Poros petúniák.”

Ha eddig nem tűnt volna fel, legkésőbb a hatvanadik oldal táján már szembeötlő, és nagyon határozott kontúrokat ölt a rímelés, mely finom asszonáncok sorával hálózza be és szövöi át a verseket, meglepően

és rafináltan. A *Párbeszéd az időről* kilencsoros szakaszainak rímképlete: ababccbc, vagyis a klasszikus keresztrimes négyeshez egy atipikus ötös, egy felütő pluszrímekkel kezdődő keresztrimes tapad. A mindössze három rímre épülő (a sorok számából adódóan kilencednek, novénának is nevezhető) szakasz atyjának-mesterének a parnasszista Leconte de Lisle-t tartják. Az *Egyirányú utca* esetében ez a rímtechnika, ha lehet, még zeneibb, a zárlat konkrét sorvégei: ejtett, kilépne, tettem veled, érte, visszatérne, beszélne, felelnéd, ne menj még, elmegy – vagyis egy ababbbccc partitúrájának megfelelő ritmust kapunk. S akkor még nem is szóltunk az olyan apró finomságról, mint ami az érte/térne párban rejlik. S ha már az *Egyirányú utca* című versnél időzünk, idézzük feledhetetlen két sorát, mintegy annak illusztrálására, hogy a zeneiség mellett a vizualitásnak, a téridőnek is mekkora szerepe van: „Mint buldózer tolja maga előtt / a voltak összessége a rákövetkezőt” (59). Nem véletlen, ha József Attila jut eszünkbe: „Makacs elmulás tolja a világot / maga előtt, mint bányász a szenet” (*Elmaradt ölelés miatt*, 1936). A kötetben persze bámulatosan sok a rímvariáció; példa a kancsal rímre, mely meglepően épp egy borús, kórházi jelenetet ragad meg: „úgy hirdetik, ez a világ megérett / (»Látom, nem ér rá – jöjjünk vissza kedden?») / a pusztulásra már – közel az Armageddon!” (67) Nem mellesleg: mintha a második sor „nem ér rá” kifejezését az elsőben szereplő „megérett” hívná elő. Példa egy pazar belső rímre: „»Talan... Minden olyan bizonytalan...« / »Négy óra van. (...)«” (*A pszichológusnál*, 78).

Négy szonett is színesíti a strófaszervezeteket és a rímek palettáját, négy szabályos, ám meghökkenítő képekben sorjázó szonett, közülük a *Parázs* olyan, amelyre azt szokták mondani, antológiadarab. A száz legszebb magyar szonett közt, ha volna ilyen válogatás (lehet, hogy van is), a *Parázs*nak feltétlen ott a helye. Nagyon bensőséges, csaknem intim képek jellemzik mind a négy szonettet.

És igen, igaz van a fülszövegnek: a Rakovszky Zsuzsa-versek egyik legfontosabb metafizikai kérdése az idő, mégpedig a nagyon gyakran térré váló. A *Kísértetek* felütése: „Nincs múlt idő. A múlt nem múlik el” (56). Az *Egyirányú utcáé*: „De ami volt, az nem jön vissza többé / soha. Az idő egyirányú utca” (59). A *Párbeszéd az időről* címűt A kezdi, B-hez intézve szavait: „A múltnak nincs vége. A jelen / – az is múlt, állóközvetben” (61). A kiemelkedően nagy versben, az *Alfa-állapotban* címűben pedig ezt olvassuk: „Ez itt nem tér: a tér emléke csak” (86). A *Két barát* címűben: „»Az ott nem asztal, csak egy asztal árnya, / száguldozó részecskék maszkabálja«” (140). De van „idő idézőjelben”

(8), „egy harmadik idő: az »itt-se-én-se«” (27), „Míntha egy helyiségből az időt / kiszivattyúznák” (32), „egy házban, amely teli van idővel” (35), „Mint a gyémánt a béka fejében, / énbennem az idő van” (42), „Egész az idő pereméig estem” (50), „holt idő” (79), „az idő kígyótojása” (80), „az idő kéreglemezei” (104), „A képek időmérő eszközök” (107) stb. Látható, az idő térbeli kiterjedést, sőt halmazállapotot kap. Az idő kígyótojása kifejezésről Orbán Ottó ismert verse, a *Füstkígyó feketé gyűrüi* (1990) juthat eszünkbe: „kocogtasd meg a kígyótojást (...) aztán az idő feltöri a héjat”.

A kötetben ezután nagy fordulat következik be. A *Fortepan* ciklus a 2015-ös azonos című kötetből építkezik, és lényegében a megnevezett képadatbázis egy-egy kiragadott felvételére reflektál. A darabok, érthetően, az ekphraszisz alakzatát veszik fel, de egyik sem egyszerűen leírja (kimondja) a képet, ahogy ezt az alakzattól elvárnánk, a szerző számára a képleírás inkább ürügy, afféle starter, belső képek felszabadítója. Tudniillik Rakovszky Zsuzsa belelép a képbe, részévé válik, és a maga története felé rajzolja át azt. Egészen kiváló darabokat olvashatunk itt; formailag még visszaköszönnek a korábbi ismert poétikai jegyek: szabályos, nyolcsoros versszakok, kereszt- és belső rímek, alliterációk, gondosan szétírt metaforák – zenei értelemben nem érződik a cezúra. De már a történet dominál, az elbeszélés mikéntje, a tét pedig a személyest felidéző történetmondás. Az első három darab felütése is igei állítmány nélküli, tárgyias és tárgyilagos, utóvégre hogy másként is kezdődhetne egy kép, egy hely belakása: „Házak csak az út egyik oldalán” (*Erdő*, 95), „Viaszliliomok és széttiport / szilvák szaga a hátsó kert felől” (*Falu*, 96), „Földszintes utcák, közkút, sétatér, / zálogházak, kórházak, árvaházak...” (*Négy évtized*, 97). Az egyiknek itt bővebben idézek az elejéből, hogy ne csak a vers technikája látsszék, hanem a történetmondás, a személyes érintettség elbeszélhetőségének mikéntje is. Egészen kiváló, hogy a születést a kiszolgáltatottság kezdetének tartja, illetve hogy idő és tér csapdájával azonosítja:

Igen, ez volt az év, mikor megszülettem.
Két csillag állt a kórházkert felett,
télkezedtkor, hajnali szürkületben,
jéghártya vont a bombatölcséreket
mikor idő s tér csapdájába estem,
laccímet kaptam, testet és nevet,
időt, hogy ússzam benne, mint folyóban

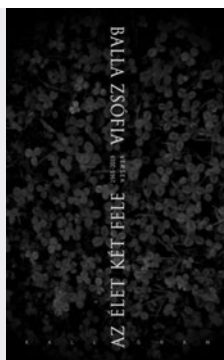
és körülményeket, hogy meghatározódjam,
s én én legyek.

(címkék: *bombatólcsér, gyerekkocsi, felvonulás, 98–99*)

A *Megjöttek!* már a 2018-as kötetből való, ez nyitja most az *Állapotváltozások* utolsó ciklusát. Hét vers, hét megrázó történetfolyam. A *Megjöttek!* lényegében egy mi-ők szembenállás libikókája, körforgalma, már úgy érte, egy mindenkori mi és öké, és egyáltalán: a mindenkori szembenállásé, a pólusok felcserélhetőségéé. Világirodalmi előképként Anatole France klasszikus opusát, az *Angyalok lázadását* említhetjük e helyt: a bukott angyal még a földi zsarnokkal szembeni lázadás előtt lefújja a harcot, mert ráébred, hogy a küzdelemből a legyőzött ellenfél válna humanistává, azaz – a filozófus Mészáros András szavaival: „nem változik semmi sem, csak a főszereplők cserélnek helyet egymással. Amíg csak a hatalom a tét, nincs különbség Isten és Sátán között.” Sze mély szerint nekem ez a nyolc vers tetszik a legjobban, és közülük éppen a *Megjöttek!* című. (Nagyszerű a felkiáltójel is. A többes számú narráció. Zseniális vers.) Ehhez fogható a következő, *Az utolsó napok* című, ókori környezetbe helyezett apokaliptikus vízió. „Néha megpróbálom magunkat / az ő szemükkel látni” (115) – igen, ez a logikusnak tűnő, mégsem beváló terápia a magyar irodalom több alakjának is eszébe jutott már, például a *Sorstalanság* tizenéves főszereplőjének, és nagy kérdés, vajon a vers, itt konkrétan ez, szolgál-e feloldással. Talán. *Az igazság pillanata* és az *Egy más világban* csakúgy fontos súlypontja ennek a válogatásnak, mint a hozzájuk közel álló *Három kép a város történetéből*, ezek abszurd, de abszurdításukban is ismerős, ismerősen félelmetes állapotok.

A kötetet a címadó *Állapotváltozások* ciklus hat verse zárja. Ezekhez leginkább a *Fortepan* ciklus áll közel, viszik ugyanis tovább a narrativitást, és visszatérnek a nyolcsoros szakaszokhoz, ám rímelésük még keresettebb, ha lehet, még zeneibb, amennyiben az abababcc mu zsikájára (és ennek finom variációira) épülnek. A dialogikus, idézett beszéd is marad. Ezen belül, mintegy a cizellált forma ellensúlyozására megnő a beszélt nyelvi regiszter szerepe. Az eredmény: nagyszerű versek. Látható, hogy a szerző esztétizmusa nem öncélú, hanem ízlést közvetít, márpedig tudjuk, a jó ízlés sosem öncélú, hiszen erkölcsi tartást ad. Az esztétikailag megalapozott moralitás – ahogyan például Anatole France-é –, Rakovszky Zsuzsa könyvét is időtállóvá teszi, olvasói

mindenkor számíthatnak arra, hogy megemeli őket, vagyis inkább ki-, az időfelettségbe. Az *Állapotváltozások* című válogatáskötet igen prima olvasmány, prima primissima. Ráadásul Pintér József tervezése könyvtárgyként is mutatós.

Balla Zsófia

Az élet két fele

Kalligram
Budapest, 2019

Demény Péter

AZ ARANY KERESZTMETSZET

Balla Zsófia egész életében az írás bűvöletében élt. Ezt úgy értem, hogy a művészet, a művészet mint mesterség igézetében. Annak bűvöletében, hogy a szavak jól összerakva többet mondanak és képviselnek, mint ha véletlenszerűen írjuk őket egymás mögé. Indulásakor a harmadik Forrás-nemzedékhez tartozott, amelyre az volt jellemző, hogy tagjai nem fogadták el a kisebbségi irodalomnak azt a javaslatát, miszerint mindig a közösségről kell szólniuk, mindent a közösség szempontjából kell figyelniük, és ösztönösen jónak kell tartaniuk mindent, ami a közösség felől érkezik. A másik fontos sajátosságuk pedig az volt, hogy ezek a költészetek betörték az avantgárdba vagy ezek a költészetek kitörték az avantgárd felé.

Balla Zsófia jelentős műve a *Paternoster* – ezt később át is írta, hiszen miközben jelentős *író* a szó szoros értelmében is, tehát hogy az írás egész domíniumát fontosnak érzi és műveli, jelentős *átíró* is, kihordási türelme az elérhetetlennel szembeni nyugtalansággal ötvöződik.

Nos, a *Paternoster*ben látszik, mennyire hatott rá az avantgárd: a poéma részei egymás mellett futnak, a vers grafikai képe különbözik a megszokottól. Ebben az avantgárdban viszont Balla Zsófia Szöcs Gézával szemben a klasszikusabb árnyalatot, világot, holdudvart képviseli már csak abban is, hogy az értelem éppen annyira fontos számára, mint amennyire egy igazi avantgárd költőt egészen másként érdekel. A megbontott tördelés ellenére végig tudjuk, mit olvasunk, a versmondatok követhetők, a logika világos.

Balla Zsófia mindig elhatárolta magát a közegetől. Erdélyi korszakának tanúi bizonyára másként emlékeznek, és szociálisan nyilván egészen más lehetett ez a jelenség. A versekből viszont az látszik, hogy egy nagyon magányos ember írja ezeket a szövegeket. Akkoriban magányos a közösségben, melyet még igazinak lehetett feltételezni, de magányos a nemzedéken belül is a klasszikus értelemben felfogott formák, a szigorúan megfaragott versek szemlélete miatt. Később, 1993-as áttelepülése után belecsöppen abba, amit ma már posztmodern divatnak lehet nevezni, a kifejezés nem túlságosan pozitív árnyalatával vagy hangulatával. Ez a posztmodern divat nem szerethette, nem kaphatta a szárnyaira Balla Zsófiát, hiszen ő a reflexív ironiát használja, nála az ironia nem konstitutív elem. Mindezen kívülállások ellenére Balla Zsófia következetesen, szigorúan, igényesen építette fel a pályáját, és amit kiadott a kezéből, az mind a mesterre vallott, legyen szó akár versről, akár bábjátékról, akár esszéről.

Hetvenedik születésnapjára jelent meg *Az élet két fele* című versválogatása és *A darázs fészke* című esszékötete. Mindkettő jó összefoglalása és bizonyítéka annak, amit eddig próbáltam mondani. *Az élet két fele* sorra veszi a megjelent köteteket, és természetesen új verseket is közöl. Ismét szembetalálhatjuk magunkat a régi nagy versekkel, és ismételten csodálkozhatunk azon, hogy valóban milyen nagyok. A *Paternostert* már említettem, de itt van a sokat idézett *Abogyan élsz* is, itt a *Levél egy ifjú költőhöz*, *A nyár barlangja*; és ezek csak a cölöpök egy nagy költő pályáján. Csalódás, szerelem, szülők (főleg az anya), haza, barátság – mind beleíródnak ebbe az igényes artisztikumba. Ennek is köszönhető, hogy Balla Zsófia nem a vallomásos költők közé tartozik, ha a vallomást közvetlenül értjük. Mindenki megértheti például, hogy milyen életeseményekről beszél *A nyár barlangja*, a barátságban való csalódást azonban a beszélő soha nem mondja ki szüretlenül. Metaforák, szimbólumok fejezik ki mindazt, amit a beszélő érez. A lírai alany egyénisége meg van mérve, nyelvivé van alakítva, és ez

az anyag újabb és újabb rostáláson megy át. A mai napig érvényesnek érzem mindazt, amit valaha a *Levél egy ifjú költőhöz* című versében ír: a fúrás-faragást, a szerelést nem lehet kihagyni a vers születéséből vagy inkább megszületéséből. A vers csak akkor készül el, csak akkor van készen, ha minden éltető nedvet felszív a költő testéből. Ezt a kihordási folyamatot nem szabad megszakítani, a koraszülöttek az irodalomban nem életképesek.

Nem véletlen, hogy Nemes Nagy Ágnes Balla Zsófia mesterei közé tartozik. Hiszen Nemes Nagy volt ennyire szigorú, ennyire kizárólagos, ő szította meg a szavakat ilyen kétségbeesett kíméletlenséggel. A hozzá írt vers pontosan árulkodik erről a rajongásról. A „pontosan árulkodik” kifejezés jól jellemzi Balla Zsófia verseit is: a válogatásban az ihletettség mozzanata is megtalálható, vagy legalábbis felvillanhat a válogatás, a szerelés, a fúrás-faragás közben.

Az élet két fele című könyv tizenegy kötet anyagából ad ízelítőt. Persze még ez a szó is frivolnak tűnik már csak a szerkesztést nézve is: a pontos bibliográfiai adatok mellett cikluscímek is tagolják a tartalomjegyzéket. Használjuk inkább a „keresztmetszet” kifejezést, hiszen abban egy olyan sáv mutatkozik meg, amely bár nem teljes, a teljességet hordozza magában.

„Az éveidbe merített kanál / amit talál, csak testes szóalak” – írja Balla a Nemes Nagy halálára 1991 augusztusában született versben (*Szó vagy: Nemes Nagy Ágnes* – 337). Az ötvennégy évnyi költészetből készült válogatás is ezt mutatja, kétféle értelemben is: egyrészt a vad képiségű testiség révén, másrészt a megmunkálás már többször említett folyamatának köszönhetően: megmunkálni csak egy meglehetősen konkrét anyagot lehet, a kéz csak azon időzhet el, csak azt nyüstitheti-simogathatja.

Mit értek „vad képiségen”? Erre talán a *Paternoster* három szakasza nyújtja a legbeszédesebb példát: „Szilvaéjjel vas dorombol, / hosszú folyosó vezet, / visszhangzó kék csarnokokban / vár az Ítéző Személy. // Betonárnyék jár mögöttem. / Alagútreményre fűzöm / vízcseppegér arcomat. // Piros pohár a lég fölöttem, / falán hersegve suhog be / egy Denevér, / bajszos béka, holdak / lassan ereszkednek” (179). A hapax legomenonok rendre megdőbbentenek, nagyon egyedi látásmódot közvetítenek, elvont és konkrét váratlan összecsapása rendkívül kifejező, és zenei struktúráját közvetíti, ami nem meglepő: Balla Zsófia zeneiskolát és -akadémiát végzett. A „szilvaéjjel vas dorombol” csikorgása után a „hosszú folyosó vezet” csendje következik, majd fenséges sorok,

és a „vár az Ítéző Személy” az orgonapont. Ugyanakkor ezektől az egyedi szóalkotásoktól a konkrét még konkrétabbá, az elvont pedig konkréttá válik: minden anyaggá szellemül.

Ez a képi erő az új, 2016 és 2019 között íródott versekben is megmarad – nagyszerű, felkavaró, csodálatos tulajdonság: hány költészet kopik el, válik önismétlővé, semmitmondóvá? „Nyáron várom, nyitott-e már a mályva, // gyógyul-e már sok csöpp viszály, s ha lángot / vetett, tudom-e oltani? Az ágyba / egy mondatot viszek, mely élni visszarántott” (*Másokkal, láthatatlanul* – 621). Itt nem a szóalakok a meglepők, hanem az, ahogyan a mályva-viszály a rímet visszarántja, mint az életet az a bizonyos mondat. Az *Értékrend* című versben a trivialitás megidézése Krisztus korbácsaként hat: „S akiknek nincsen képe / – egyre többen köpnek a vers nyitott szemébe” (621). A kép mint költői kép, illetve mint az arcátlanság mércéje egybejár a zárlatban.

Ezek között az új versek között is ott vannak az érzékelős és az értelmes poémák, ha szabad így neveznem őket: az elsőre a *Gyimes*, a másodikra a *Kiáltvány* a példa. Az elsőben az epikus-képi leírást a Balla Zsófiára annyira jellemző értelemadó sorok szakítják meg: „Aki végig úton marad – / menny és föld között lakik” (624); „Ezer út van és mindegyik nehéz. // És csak az ég magas” (626). A második egy konkrét keserűség megemlése, parainesisbe-oltása: „Mondjátok: nem voltam elég. / Nem voltam bölcs, sem kiváló, előrelátó, / nem voltam elég tetterős, se bátor. / Bátorság nem fogan magától, / azt kinnal termi meg a félelem: / gyötrődő kagylóban porszemből gyöngy terem. // Legyetek bátrak megbocsátani. / Beismerni legyetek merészek” (631).

Hadd jegyezzem meg: olyankor, amikor a sérelem pőrén jelenik meg, gyengébb versek születnek – lásd a *Szabálytalan köszöntést*, mely Lator László születésnapjára íródott (627). Ez éppenséggel Balla Zsófia versíró ethoszát támasztja alá, hiszen nem másról van szó, mint a derítés fázisainak elkapkodásáról, a visszavágás sietőségéről, ami bizonyos emberi szempontok alapján nagyon is érthető, csak hogy a költészet viszont egészen más, nem is biztos, hogy teljesen emberi szempontok szerint ítéltetik meg.

A sokszoros kisebbségben született Balla Zsófia, aki romániai magyar zsidó, és erről a létállapotáról olyan nagy versei árulkodnak, mint például a Kertész Imre esszéi nyomán írt *A harmadik történet (A Soab)*: „Te sem menekülhetsz, hiába vagy utód. / Ha büntelen, tudod, az vak szerencse. / A botrány sík olaj – eláraszt és befén. / Csak róluk, mind-egyre róluk beszél velem / az Isten. Életét adná, hogy a halált elejtse”

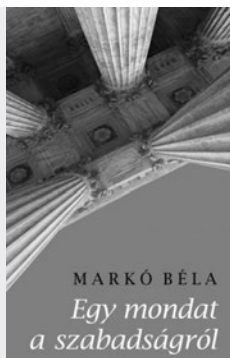
(421); ő tehát nem is kisebbségben van, hanem *egyedül*. A verskihordás világszemléletében nem, hiszen azt mások is képviselik, bár kétségtelenül nem a többség; a sajátjával viszont nem is közösködhetne mással. Az artisztikum arisztokrácia is, a különállás apoteózisa. Nem kivételes, hogy aki magányra vágyik, az magányos lesz, bár az sem, hogy minduntalan meglepődünk azon, amire mi magunk törekedtünk.

Annak ellenben, hogy hányan vesznek észre valamit, és hányan tartják nagyra, semmi köze a dolog értékéhez. A dolog értéke önmagában rejlik, és azok, akik kezükbe veszik, megtapasztalhatják, hogy sokat ér. Az olvasó is arisztokrata, aki Balla Zsófia költészetét értékelni tudja: az ízlés, az írás, az irodalom arisztokratája. Nem olyan nagyon megvetendő állapot ez.

Markó Béla

Egy mondat a szabadságról

Kalligram
Budapest, 2020

Tamás Dénes

ISTEN TERJEDELMÉRŐL

Ritka az olyan életmű, amely építkezésének teljében hosszasan abba marad, majd évek múltán újra folytatódik, de nem erőtlenül, hanem továbbépítkezve, árnyalódva, mélyülve. Az idén hetvenéves Markó Béla költői életművéről van szó, amely a hetvenes évek közepén indult, majd a kilencvenes évek közepétől a politikusi pálya kedvéért fokozatosan elhalkult, háttérbe szorult, hogy az elmúlt évtizedben erejének teljében megint nekiiramodjon, és új színpaltokkal is gazdagodva figyelemre

méltó kötetek sokaságával gyarapodjon. Mérlegelhetnénk pusztán poétikai fogalmak mentén ezt a visszatérést, és akkor is egy változatos pályaszakasszal számolhatnánk, amelyben egyszerre kell helyt adni Markó Bélának, a szonettköltőnek, Markó Bélának, a haikuírónak, illetve Markó Bélának, a szabadverselőnek. Ugyanakkor nem lehet eltekinteni attól, hogy az elhallgatás, ahogy a sikeres politikusi pálya is, ad egy plusz kitüntetettséget, akár extravaganciát ennek a költészetnek, ami szerencsére nemcsak az irodalmi bulvárt gazdagítja, hanem az alább kifejtendő módon a versekbe is szervesül.

A bemutatásra kerülő kötet címe világosan jelzi ezt a kontextualizálhatóságot. Illyés Gyula kultikus versének megidézése azonban úgy hat, mintha egyetlen pályára lehetne állítani a kötetet: a közéleti, vagy ahogy Markó Béla szereti mondani, a közérzeti költészet irányába. Ennyiben az *Egy mondat a szabadságról* nemcsak a címében, hanem strukturáltságában, tematikájában is a két évvel korábbi *Bocsáss meg, Ginsberg* című kötetre hasonlít. Ott is egy programvers címe került a borítóra, véleményem szerint eltájolva a könyv fókuszát, hiszen az abban olvasható versek többségében a kötet cím által beígért számvetés nem generációs kérdésként merül fel, hanem sokkal inkább perszonális szinten, ahol a tét a gyermekkor felidézése, illetve a személyes életidő problémájának a feldolgozása. Ami marketing szempontjából kitűnő ötletnek bizonyulhatott, a befogadás felől akár félrevezető gesztusnak is minősülhet. Nem mintha a jelen írás tárgyául szolgáló kötetben nem lennének jelentős közéleti versek is. A hat ciklus közül legalább kettő mindenképpen ebből az irányból értelmezhető, sőt a kötetnyitó vers is, amely az „egy a hazánk / és mégis kettő” (9) helyzet jelzésével az erdélyiségről akar valami fontosat elmondani. Ugyanakkor már a szövegem címével is jelezni kívántam, hogy számomra más fókusz felől nyílt meg a kötet, ez pedig a transzcendenshez való viszony kérdése, ami – és ezt le lehet ellenőrizni – végigvonul az *Egy mondat a szabadságról* legtöbb versén. Nem is kérdésről van szó, sokkal inkább a versvilágokban való jelenlétről, aminek a módjáról, úgy gondolom, mindenképpen beszélni kell, ugyanis így sokkal közelebb kerülünk ahhoz a világképhez, ami Markó Béla verseiben több formában és több szinten kiépül. Hogyan jelenik meg Isten neve a versekben, milyen attribútumokon, aktusokon keresztül mutatkozik meg, milyen viszonylatokba kerül? – ezek azok a kérdések, amelyek a következőkben vezérelnek.

Itt nyitnék egy személyes tartalmú zárójelet, amely a jelenkori költészetben az Isten nevének gyakori felbukkanásához kapcsolódik. „Uram,

Istenem!” Saját kérdező alapállásomból kiindulva mindig nyugtalanul figyelem, mire fut ki ez a szóba hozás, nem pont a versek radikális kérdezése elől zárja-e el az utat. Nem mintha azt gondolnám, manapság nem lehetne érvényes istenes verseket írni, hisz ott a modernitás radikális hagyománya – Ady, Dsida, József Attila, később Pilinszky költészete –, amely mindenképpen továbbgondolásra, folytatásra érdemes. Ugyanakkor számolni kell azzal, hogy Nietzsche hírhedt bonmot-ja után – ami nemcsak egy jól hangzó kijelentés, hanem úgy gondolom, egy kulturális cezúra jelzése is – nehéz úgy versbe foglalni a transzcendenciát, hogy ne érződne naivságnak, átgondolatlanságnak. Bizony, ezt a korlátoltságot gyakran magukon hordozzák jelenünk vallásos versei. Most az a kérdés, ebből a problémafelvetésből kiindulva, hogy hová helyezhetjük el Markó Béla Istent szóba hozó verseit. Nem csak az erre a kötetre jellemző sajátosságról van szó. Ez a tematika bűvópatak-szerűen végigvonul Markó egész költészetén, ezért nem is maga a mód, hanem annak masszív jelenléte volt az, ami elidőzésre készítetett.

Ami első megközelítésre kijelenthető, Markó Béla nem vallásos költészetet művel, ugyanis nincs a verseiben megvallás, sőt, még hitszerű mozzanat is alig, ehelyett egy világra pillantó tekintet saját átéltségéből kiindulva keresi az előtte kibontakozó összefüggések értelmét. Sőt megkockáztatom, itt nem is Isten léte, hanem a világ terjedelme a tét, az emberi élet transzcendentális vonatkozása, kivételése. Erre az emberi életre, egy filozófiai terminussal élve, a *belevettség* jellemző, amit legszebben az *Átúszni a Szent Anna-tavat* című vers jelez (21–22). A versben egyszerre van benne az életnek való kitettség egyáltalán nem heroizált mozzanata, a ráhagyatkozás kényszere, amit a vállalás, elköteleződés (a felelősség?) fölötti megkönnyebbülés követ: „És ez jó. Meglepően jó” (22). Egzisztencialista hangoltság – nem kérdés. Ami pedig hangol a versekben, az tulajdonképpen a halálra való felkészülés, s ezáltal az étellel való számvetés. Markó Béla kései visszatérése arra is lehetőséget adott, hogy megírja nagy öregkori verseit, amelyből van néhány ebben a kötetben is. Az élet elfogyásának és határoltóságának tapasztalata a határra irányítja a figyelmet, aminek átjárhatatlansága valamilyen konok megigézettség forrása is tud lenni. Kezdeni kell vele valamit. Költői művelet, ami az idekapcsolódó versekben történik. Sokan beérik azzal, hogy ráhagyatkoznak Isten nevére. Remény, vigasz, feloldódás – megvannak ennek is a képletei. Markó Béla azonban nem elégszik meg ennyivel. Nála Isten is a megköltés tárgya lesz. Ha azt mondjuk, egy antropomorfizált istenképpel találkozunk, keveset mondunk. Isten

érintkezik a világgal, hol cselekvően lép fel, hol hiányzik, hiszen az életünkben hiányzó részt hívhatjuk leginkább Istennek (16). Mit tud ez az Isten? Íme néhány versbeli hiposztázisa: mint alvó tücsök, meghúzódik a visszafagyott kertben (16), kikanalazza a gyerekkort (17), gombafrizurás arca van (26), úgy hasonlít ránk, mint a lándzsa a lágy, meztelen testhez, vagy a szél a rózsabokorhoz (32), nem túl leleményes (41), makacsul ragaszkodik rögeszméihez (43), sejtjei habkönnyűek, belül teljesen üresek (44), mindig más alakot ölt, testébe lehet mártani az ujjainkat (54), le lehet buktatni, hogy nincs, vagy mégis van (62). Itt leállok, még sokáig lehetne folytatni a felsorolást. Hogy mit jeleznek ezek a széttartó alakzatok? Azt, hogy az élet, legyen bármennyire prózai, kéri a kiegészülést. A világot átélő, a világtól megválni készülő személy saját életének határfeltételeit kutatva akad rá arra, ami felől a határoeltság megmutatkozhat. Ez a kiegészülés azonban nem dogmatizálódik a versekben, hanem, ahogy a kereső élet, maga is eleven, a prózaiba megmártózó, a prózaitól átítatott. Ott van a test felbomlásában, a téli napnyugtában, a lehullott hóban, egy karácsonyában. A világtól összeszennyezett Istennek a gondolata az, ami szerintem Markó költészetének igazi nívója.

A fent kibontott írói megközelítésmód megmarad a közéleti versekben is. Azokban is ott van a felmérés és az elszámolás mozzanata. Véleményem szerint nem lehet teljesen eltekinteni attól, hogy ki írta ezeket a verseket. Nemcsak a költői minőség, hanem a megélt politikusi pálya is hitelesíti őket. Egy *Bocsáss meg, Ginsberg* egyértelműen erőteljesebben szól egy olyan személy szájából, aki nemcsak elszenvedője, hanem – még ha kompromisszumok, politikusi játszmák révén is –, de valahol formálója is volt az elmúlt harminc évnek. Ahogy a forradalomban csalódni (lásd a most vizsgált kötet címadó versét) is mást jelent olyasvalakinek, aki ott volt az események sűrűjében. Mi még jól-rosszul ráfoghatjuk, hogy az elvárásaink, illúzióink tőlünk független okok miatt porladtak el. Részt venni és úgy csalódni – más súlyokat és tétet idéz meg. Paradox módon fogalmazva, ezért tudnak minket képviselni ezek a versek. Nincs, hogy kihátráljunk belőlük. Ismerőségük a saját ismerőségünkkel érintkezik. A forradalom napján nálunk is disznóvágás volt, ahogy, gondolom, még sok háztartásban nyolcvankilenc decemberének péntekén (vajon egy munkanapon hogyan vághattak annyian disznót akkoriban?). *Biharkeresztes, Nyugati pályaudvar, közért* – ezek a szavak számomra is a magyar nyelv, ha nem is legszebb, de mindenképpen legmeggrázóbb szavai közé tartoznak. „Az ajtók záród-

nak, kérem, vigyázzanak!» (146) – mennyi áthallást tud magába zárni manapság egy ilyen kifejezés? „»Apu, én mostantól fogva szívesen tanulom / a románt»” (136) – vajon Magyarországon értheti-e valaki, hogy mitől megrendítő ez az egyszerű mondat? Mitől válhat a hétköznapi később megbicsakló forradalmának igazi hordozójává? Markó Béla érdeme, hogy ezekben a versekben vissza tudta adni a közismert, a tudvalévő meghökkentő súlyát.

Még néhány gondolat a versek poétikai sajátosságairól. Először az intellektuális töltetükről szólnék. Sokan filozofikus költőnek tartják Markó Bélát, de véleményem szerint verseinek gondolati-kérdező töltete nem a filozófia, hanem az esszéirodalom felől érkezik, ezért nem annyira radikálisak, mint ahogy én a filozófiát elgondolom. Ahogy az is egyértelmű, hogy nem a nyelvi lenyűgözöttséggel maradunk egy Markó-vers elolvasása után, hanem hol allegorizálva, hogy formai játékokon keresztül ezek a szövegek legtöbb esetben egy kérdésfelvetést építenek fel, amivel mindenképpen elgondolkodtatni akarnak. Ez az elgondolkodtatás azonban mindig egy jól körülírható fogalmiságon belül marad, hiszen Markó verseinek a klasszikus-humanista gondolkodás, tudás, képzettség az éltetője, és talán a korlátja is. Többféle minőséget lehet megragadni bennük. Csak felsorolásszerűen: ironia, visszafogott pátosz, őszinteség, groteszk, konkrétság-materialitás, erős eszmeiség, ezek pedig nem külön-külön fontosak, hanem az adja a súlyukat, hogy megférnek egymás mellett. Az együttállásuk érdekes, amely határozottságot, kiegyensúlyozottságot eredményez. Markó Béla a kiegyensúlyozottság költője, a „kiállni a zavart” poétája, akinek erős viharban is legfeljebb a nyakkendője kezd lobogni. Az erdélyi magyar irodalomban ezért leginkább Székely János folytatójának tekinthető.

Azt is érdekes megfigyelni, hogyan szerveződik nála verssé a legtöbb versre jellemző élőbeszédszerű hang; egymásba átbukó soraikon keresztül hogyan tartanak a versek egy érzéken is átélhető, mégis gondolati konklúzió irányába. Direkt, erős hasonlatok nyomatékosítják ezeket a gondolatokat. Apró részletek vibrálnak bennük, elemek jönnek izzásba. Kézben vannak tartva ezek a versek – erről is ezt tudom mondani. Magukkal visznek, de nem cincálnak szét. Katarzisuk nem magányosít el, hanem együvé tartozást eredményez. Ez a köz azonban sokkal inkább tapasztalásbeli, egzisztenciális, mint politikai tartalommal bíró. Ezért tudom a végén újra hangsúlyozni: figyeljünk jobban oda ezekre a versekre, és a közélet költője mögött fedezzük fel a személyes, ugyanakkor az univerzális dolgok költőjét is. Ritka együttállás ez költészetünkben.

REPERTÓRIUM

2021. január – február

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2021. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent kötetekben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

Alföld, 2021. 1., 2.	Kalligram, 2020. 5., 6., 7–8., 9., 10.
Agria, 2020. 4.	Kortárs, 2021. 1., 2.
Bárka, 2020. 6.	Korunk (Kolozsvár), 2021. 1.
Credo, 2020. 2., 3.	Liget, 2021. 1., 2.
Élet és Irodalom, 2021. január 8., január 15., január 22., január 29., február 5., február 12., február 19., február 26.	Magyar Napló, 2021. 1., 2.
Életünk, 2021. 1.	Mozgó Világ, 2021. 1., 2.
Forrás, 2021. 1., 2.	Napút, 2020. 9.
Hitel, 2021. 1., 2.	Tiszatáj, 2021. 1., 2.
Irodalmi Jelen, 2021. 1., 2.	Új Forrás, 2021. 1., 2.
Jelenkor, 2021. 1., 2.	Vár Ucca Műhely, 2020. 1., 2.
	Várad (Nagyvárad), 2020. 11., 12.
	Vigília, 2021. 1., 2.
	Zempléni Múzsá, 2020. 3.

Vers

1. ACZÉL Géza: *(színo)líra. torzósztár. áruda. áruforgalom. áruház.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/3–4. p.
2. ACZÉL Géza: *(színo)líra. torzósztár. aszály. aszerint.* = Forrás, 1/32–33. p.
3. ACZÉL Géza: *(színo)líra. torzósztár. asz-szisztál. asszó. asszociáció.* = Jelenkor, 1/66–67. p.
4. ACSAI Roland: *Csernobil.* = Bárka, 2020. 6/28. p.
5. ACSAI Roland: *Fénymag.* = Bárka, 2020. 6/28–29. p.
6. ACSAI Roland: *A földönkívüli.* = Irodalmi Jelen, 2/60–61. p.
7. ACSAI Roland: *Galambok.* = Irodalmi Jelen, 2/56. p.
8. ACSAI Roland: *Gekko.* = Irodalmi Jelen, 2/59–60. p.
9. ACSAI Roland: *Ima.* = Irodalmi Jelen, 2/57–58. p.
10. ACSAI Roland: *A macska.* = Bárka, 2020. 6/31–32. p.
11. ACSAI Roland: *Meszet oltott.* = Irodalmi Jelen, 2/58–59. p.
12. ACSAI Roland: *Mi dalol.* = Irodalmi Jelen, 2/61–62. p.
13. ACSAI Roland: *A névtelen.* = Bárka, 2020. 6/30. p.
14. ACSAI Roland: *Uram.* = Irodalmi Jelen, 2/57. p.
15. ADAMIK Lajos: *Deák-Sárosi Lászlónak.* = Agria, 2020. 4/188. p.
16. ÁFRA János: *Az építés kudarcáról.* = Élet és Irodalom, február 19. 14. p.
17. ÁFRA János: *Légsötét.* = Élet és Irodalom, február 19. 14. p.
18. ÁGH István: *Absztrakt fílelem.* = Hítel, 1/3. p.
19. ÁGH István: *Évek ölelése.* = Kortárs, 1/6. p.
20. ÁGH István: *Íratlan verseskönyvem.* = Hítel, 1/4–5. p.
21. ÁGH István: *Mindennapi fílelem.* = Kortárs, 1/3–4. p.
22. ÁGH István: *Rovarapokalipszis.* = Hítel, 1/5–6. p.
23. ÁGH István: *Újra látni egy régi filmet.* = Kortárs, 1/4–6. p.
24. AKNAY Tibor: *Ághegyen ül még.* = Agria, 2020. 4/29. p.
25. AKNAY Tibor: *Anyám keze.* = Agria, 2020. 4/30. p.
26. AKNAY Tibor: *Engedd, Uram!* = Agria, 2020. 4/30. p.
27. AKNAY Tibor: *Foszlik az éj.* = Agria, 2020. 4/29. p.
28. AKNAY Tibor: *Így csak vannak...* = Agria, 2020. 4/30. p.
29. AKNAY Tibor: *Lilává szöve.* = Agria, 2020. 4/30. p.
30. AKNAY Tibor: *A parton, itt a tó felett.* = Agria, 2020. 4/30. p.
31. AKNAY Tibor: *szóemberek.* = Agria, 2020. 4/29. p.
32. AKNAY Tibor: *Vaksötét.* = Agria, 2020. 4/29. p.
33. AKNAY Tibor: *Vállamon szelíd madár.* = Agria, 2020. 4/29. p.
34. ALEXANDROV Anna: *Elvonulás.* = Liget, 1/26–29. p.
35. ANTAL Attila: *Apa-tájak.* = Agria, 2020. 4/20. p.
36. ANTAL Attila: *Archaikus ködben.* = Agria, 2020. 4/21. p.
37. ANTAL Attila: *Csak a fák, bokrok, szőlőtőkék.* = Agria, 2020. 4/21. p.
38. ANTAL Attila: *A Nagy Háború emlékfalára.* = Agria, 2020. 4/20. p.
39. ÁSAF, Uri: *Ablakom előtt.* = Új Forrás, 2/94. p.
40. ÁSAF, Uri: *A facsavar.* = Új Forrás, 2/95. p.
41. ÁSAF, Uri: *Fáj, ha elvész a szerelem.* = Új Forrás, 2/94. p.
42. ÁSAF, Uri: *Hajól tudom.* = Új Forrás, 2/95. p.
43. ÁSAF, Uri: *A kevés tinta.* = Új Forrás, 2/94. p.
44. ÁSAF, Uri: *Menetrenden kívül.* = Új Forrás, 2/95. p.
45. ÁSAF, Uri: *A perceket számolom.* = Új Forrás, 2/93. p.
46. ÁSAF, Uri: *Szerelmes festő.* = Új Forrás, 2/93. p.
47. BABICZKY Tibor: *Six-pack.* = Alföld, 1/10. p.
48. BABICZKY Tibor: *UV.* = Alföld, 1/11. p.
49. BAGDAL Zoltán: *kék.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/85. p.
50. BAGDAL Zoltán: *semmi.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/85. p.
51. BAGDAL Zoltán: *uránusz.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/84. p.
52. BAGDAL Zoltán: *vallom az önazonosságról.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/83–84. p.
53. BÁGER Gusztáv: *Egy mondat a gonoszságról. Állélek.* = Magyar Napló, 1/16. p.
54. BÁGER Gusztáv: *Törédék-zsoltár.* = Magyar Napló, 1/16. p.
55. BAKA Györgyi: *Átmozduló léthatárok.* = Kisded Jézus álmom. = Agria, 2020. 4/15. p.

56. BAKA Györgyi: *A szellem szőnyegén repülsz.* = Agria, 2020. 4/190. p.
57. BALAJTHY Ferenc: *Hiánygazda(g)ság.* (Karantének IV.) = Várad, 2020. 11/31–32. p.
58. BALAJTHY Ferenc: *Jelen, az a van...* (Lemegy és kel a maga járásán). = Várad, 2020. 11/30–31. p.
59. BALAJTHY Ferenc: *Karant(ének).* (Kozmikus pillanat). = Várad, 2020. 11/30. p.
60. BALAJTHY Ferenc: *Mégis van remény.* = Agria, 2020. 4/185. p.
61. BALAJTHY Ferenc: *A végtelenszelídítő.* = Agria, 2020. 4/185. p.
62. BALIGA Béla: *Silentio.* = Agria, 2020. 4/245. p.
63. BALOGH Klaudia: *Ember.* = Agria, 2020. 4/243. p.
64. BÁNFAI Zsolt: *Kegyelem.* = Zempléni Múzsza, 2020. 3/77. p.
65. BÁNFAI Zsolt: *A másik világokról.* = Zempléni Múzsza, 2020. 3/78. p.
66. BÁNFAI Zsolt: *Tejutakon.* = Zempléni Múzsza, 2020. 3/76. p.
67. BÁTHORI Csaba: *Búcsúzkodás I.* = Tiszatáj, 2/37–38. p.
68. BÁTHORI Csaba: *Mázsás fehérr.* = Tiszatáj, 2/37. p.
69. BECSY András: *Kert és ház.* = Tiszatáj, 2/3–7. p.
70. BECSY András: *Tűz meg víz.* = Irodalmi Jelen, 1/23–24. p.
71. BEKE D. Sára: *a fajok eredete.* = Új Forrás, 1/89. p.
72. BEKE D. Sára: *Humusz.* = Új Forrás, 1/90. p.
73. BENKŐ Attila: *Álom az álmatlanságról.* = Élet és Irodalom, január 29. 14. p.
74. BENKŐ Attila: *A kertem és a ragály.* = Élet és Irodalom, január 29. 14. p.
75. BENKŐ Attila: *Reklám.* = Élet és Irodalom, január 29. 14. p.
76. BENYHE István: *Madarak, hattyúk kavarnognak.* = Irodalmi Jelen, 1/10–12. p.
77. BERTA Ádám: *Nem hittem, kipróbáltam és nyertem.* = Mozgó Világ, 1/43–44. p.
78. BERTA Ádám: *Szif együttes.* = Mozgó Világ, 1/44–45. p.
79. BÍRÓ József: *Cigánysorról jövet.* = Bárka, 2020. 6/36. p.
80. BÍRÓ József: *Együtt – idők.* = Bárka, 2020. 6/35. p.
81. BÍRÓ József: *Megfontoltan.* = Bárka, 2020. 6/35. p.
82. BÍRÓ József: *Karácsony.* 1950-es évek. = Agria, 2020. 4/200–202. p.
83. BÍRÓ József: *Pillanatkép.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/96. p.
84. BÍRÓ József: *Szóval.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/96. p.
85. BÍRÓ József: *Teljes univerzum.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/96. p.
86. BOBORY Zoltán: *Átutazóban...* = Agria, 2020. 4/176. p.
87. BOBORY Zoltán: *Égi sírató.* = Agria, 2020. 4/175. p.
88. BOGA Bálint: *Karantén-szerelem.* = Zempléni Múzsza, 2020. 3/74. p.
89. BOGA Bálint: *Olajcsepp.* = Zempléni Múzsza, 2020. 3/75. p.
90. BORBÍRÓ BÍBORKA: *Élesztő.* = Várad, 2020. 12/19. p.
91. BORBÍRÓ BÍBORKA: *Kilóban mérnek.* = Várad, 2020. 12/19–20. p.
92. BORBÍRÓ BÍBORKA: *Küszöb.* = Várad, 2020. 12/20. p.
93. BORBÍRÓ BÍBORKA: *Reklámlapok.* = Várad, 2020. 12/21. p.
94. BORS Anna: *Éjjeli tulajdon.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/32. p.
95. BORS Anna: *Emlék az íz.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/33. p.
96. BORS Anna: *Fűzér.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/34. p.
97. BORS Anna: *Minden a tiéd.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/33. p.
98. BORS Anna: *Tavasz.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/32. p.
99. BORSODI L. LÁSZLÓ: *Amerre a harang.* = Új Forrás, 2/97. p.
100. BORSODI L. LÁSZLÓ: *Tükör-tó.* = Új Forrás, 2/96. p.
101. BOZÓK FERENC: *Ady a Facebookon.* = Agria, 2020. 4/139. p.
102. BOZÓK FERENC: *Augusztusi horror.* = Agria, 2020. 4/139. p.
103. BOZÓK FERENC: *Kassák – limerick.* = Agria, 2020. 4/139. p.
104. BOZÓK FERENC: *Kisdiák verse, 1980.* = Agria, 2020. 4/139. p.
105. BOZÓK FERENC: *Rimbaud – limerick.* = Agria, 2020. 4/139. p.
106. BOZSIK PÉTER: *A Kis Mackó fiai.* = Kaligram, 2020. 9/14–20. p.
107. BÖSZÖRMÉNYI ZOLTÁN: *Abol a szerelem naponta kiköt.* = Irodalmi Jelen, 2/3. p.
108. BÖSZÖRMÉNYI ZOLTÁN: *Szócs Géza-apokrif.* = Irodalmi Jelen, 1/4–5. p.
109. BÖSZÖRMÉNYI ZOLTÁN: *Vörösbőr, poharak az asztalon.* = Irodalmi Jelen, 2/3. p.

110. BUDA Ferenc: *Bolondnóta*. = Forrás, 1/26. p.
111. BUDA Ferenc: *Disztribon*. = Forrás, 1/26. p.
112. BUDA Ferenc: *Fogadd el*. = Forrás, 2/4. p.
113. BUDA Ferenc: *Füstjel*. = Forrás, 2/3. p.
114. BUDA Ferenc: *Java oda*. = Forrás, 1/26. p.
115. BUDA Ferenc: *Kórházi tollpróbák*. A delirium négyesorosaiból. = Forrás, 1/25. p.
116. BUDA Ferenc: *Egy légy*. = Forrás, 1/26. p.
117. CZIFRIK Balázs: *aratás*. = Vigilia, 2/118–119. p.
118. CZIFRIK Balázs: *Kiüzetés*. = Vigilia, 2/118. p.
119. CZILCZER Olga: *Menetrend szerint*. = Liget, 2/72–73. p.
120. CSÁKY Anna: *A didergő rózsza*. = Agria, 2020. 4/159. p.
121. CSÁKY Anna: *Segélykiáltás karácsony előtt*. = Agria, 2020. 4/160. p.
122. CSÁKY Anna: *Szerelmünk oszlopa*. = Agria, 2020. 4/159. p.
123. CSÁKY Anna: *Úgy élek veled...* = Agria, 2020. 4/159. p.
124. CSATÁNE BARTHA Irénke: *Magyar arcon gyalázat vert tanyát*. = Agria, 2020. 4/225. p.
125. CSATÁNE BARTHA Irénke: *Sorok a kockás noteszből*. = Agria, 2020. 4/224. p.
126. CSEHY Zoltán: *Megoldások*. = Tiszatáj, 2/21–24. p.
127. CSEPCSÁNYI Éva: *Dávid tánca*. = Irodalmi Jelen, 2/40. p.
128. CSEPCSÁNYI Éva: *Elküldetlen nevében*. = Irodalmi Jelen, 2/36–37. p.
129. CSEPCSÁNYI Éva: *az emberről, aki majdnem elindult*. = Irodalmi Jelen, 2/37. p.
130. CSEPCSÁNYI Éva: *A hetedik battyú*. = Irodalmi Jelen, 2/40. p.
131. CSEPCSÁNYI Éva: *Ikrek*. = Irodalmi Jelen, 2/37–39. p.
132. CSOBÁNKA Zsuzsa Emese: *Androgün*. = Élet és Irodalom, január 29. 17. p.
133. CSOBÁNKA Zsuzsa Emese: *Házzsentelő*. = Élet és Irodalom, január 29. 17. p.
134. CSONTOS Márta: *Amenetek*. = Várad, 2020. 11/17. p.
135. CSONTOS Márta: *Carpe diem kísérlet*. = Várad, 2020. 11/18. p.
136. CSONTOS Márta: *Egymás felé–egymás ellen*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/86. p.
137. CSONTOS Márta: *Embervadászlat a reggeli órákban*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/87–88. p.
138. CSONTOS Márta: *Filozopter monológ*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/88. p.
139. CSONTOS Márta: *Jézus és az agyaggalambok*. = Agria, 2020. 4/18. p.
140. CSONTOS Márta: *Egy kóbor macskának*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/86–87. p.
141. CSONTOS Márta: *A Man of Habits*. = Tiszatáj, 1/49–50. p.
142. CSONTOS Márta: *Más színben feltüntetve*. = Tiszatáj, 1/50–51. p.
143. CSONTOS Márta: *Napkelte a felbök alatt*. = Agria, 2020. 4/19. p.
144. CSONTOS Márta: *Önévtelelem*. = Várad, 2020. 11/17–18. p.
145. CSONTOS Márta: *Száműzetésben*. = Agria, 2020. 4/18. p.
146. CSONTOS Márta: *Távollét*. = Agria, 2020. 4/19. p.
147. CSORBA Béla: *Ima*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/3. p.
148. CSORBA Piroska: *A térkép leírása*. = Magyar Napló, 2/25. p.
149. CSORNYIJ Dávid: *Boe arcának megszemélyesítése*. = Irodalmi Jelen, 1/141. p.
150. CSORNYIJ Dávid: *Egy basonmás nagyképűsége*. = Irodalmi Jelen, 1/140–141. p.
151. CSORNYIJ Dávid: *Leónidasz halála után*. = Irodalmi Jelen, 1/142. p.
152. CSORNYIJ Dávid: *Leónidasz halála után II*. = Irodalmi Jelen, 1/142. p.
153. CSORNYIJ Dávid: *Nem megy*. = Irodalmi Jelen, 1/143–144. p.
154. CSORNYIJ Dávid: *Pánik-robam*. = Irodalmi Jelen, 1/32–34. p.
155. CSORNYIJ Dávid: *Vadászat istenségem kegyelméből*. = Irodalmi Jelen, 1/142–143. p.
156. DARVASI László: *Lángszámolóék vidám dilemmái*. = Bárka, 2020. 6/15–16. p.
157. DEBRECZENY György: *eszméletlen*. = Agria, 2020. 4/213. p.
158. DEBRECZENY György: *felépült*. = Agria, 2020. 4/213. p.
159. DEBRECZENY György: *félreolvasások 26*. = Várad, 2020. 12/7. p.
160. DEBRECZENY György: *félreolvasások 27*. = Várad, 2020. 12/7–8. p.
161. DEBRECZENY György: *félreolvasások 29*. = Várad, 2020. 12/8–9. p.
162. DEBRECZENY György: *félreolvasások 30*. = Várad, 2020. 12/9. p.
163. DEBRECZENY György: *Félreolvasások 38*. = Agria, 2020. 4/214. p.
164. DEBRECZENY György: *Félreolvasások 39*. = Agria, 2020. 4/214. p.
165. DEBRECZENY György: *Félreolvasások 40*. = Agria, 2020. 4/215. p.

166. DEBRECZENY György: *hamarosan.* = Agria, 2020. 4/213. p.
167. DEBRECZENY György: *bogyba elmúlt.* = Agria, 2020. 4/213. p.
168. DEBRECZENY György: *inspiráció.* = Agria, 2020. 4/213. p.
169. DEBRECZENY György: *ki viszi át?* = Agria, 2020. 4/213. p.
170. DEBRECZENY György: *könnyű.* = Agria, 2020. 4/213. p.
171. DEBRECZENY György: *a kutya.* = Kaligram, 2020.7–8/54–57. p.
172. DEBRECZENY György: *mindent lebet.* = Agria, 2020. 4/213. p.
173. DEBRECZENY György: *nem látja.* = Agria, 2020. 4/213. p.
174. DEBRECZENY György: *ó emlékezet.* = Agria, 2020. 4/213. p.
175. DEBRECZENY György: *rendelkezésre áll.* = Agria, 2020. 4/213. p.
176. DEMETER József: *Csoda.* = Agria, 2020. 4/209. p.
177. DEMETER József: *Égtájaklakok tükrében.* = Agria, 2020. 4/207. p.
178. DEMETER József: *Milyen zöld.* = Agria, 2020. 4/208. p.
179. DEMETER József: *Titok.* = Agria, 2020. 4/208. p.
180. DIMÉNY Andor: *Jelenés.* = Várad, 2020. 11/5. p.
181. DIÓSZEGI SZABÓ Pál: *hendecasyllabus.* = Irodalmi Jelen, 1/39–40. p.
182. DROTLEFF Zoltán: *Amikor engedem.* = Agria, 2020. 4/270. p.
183. DROTLEFF Zoltán: *Észedbe sem jutott.* = Agria, 2020. 4/270. p.
184. DROTLEFF Zoltán: *Jellemző hibák.* = Agria, 2020. 4/270. p.
185. DROTLEFF Zoltán: *Vízparton.* = Agria, 2020. 4/270. p.
186. EGRESSY Zoltán: *Felfelé a dombon.* = Alföld, 1/34–35. p.
187. EGRESSY Zoltán: *A nap végén.* = Alföld, 1/34. p.
188. ESZTERÓ István: *Sétáló fák.* = Várad, 2020. 11/22. p.
189. ESZTERÓ István: *Szoborcsoport a Pál utcai fiúkról.* = Várad, 2020. 11/23. p.
190. FÁBIÁN Judit: *Csatornaszagú csendélet.* = Várad, 2020. 12/4–5. p.
191. FÁBIÁN Judit: *Golyóstollak.* = Várad, 2020. 12/4. p.
192. FÁBIÁN Judit: *Kardio.* = Várad, 2020. 12/5–6. p.
193. FÁBIÁN László: *Békássy-koszorú.* = Életünk, 1/60–61. p.
194. FALCSIK Mari: *Árulás.* = Vigilia, 2/107. p.
195. FALCSIK Mari: *Fölszabadulás.* = Vigilia, 2/107. p.
196. FALCSIK Mari: *Kalács-rondó.* = Vigilia, 2/106. p.
197. FALCSIK Mari: *Karácsonyi történet.* = Vigilia, 2/108. p.
198. FALCSIK Mari: *Másik generáció.* = Vigilia, 2/106–107. p.
199. FARKAS Arnold Levente: *latin betűk.* = Bárka, 2020. 6/40–42. p.
200. FARKAS Arnold Levente: *tavasszal,* = Credo, 2020. 2/27. p.
201. FARKAS Gábor: *Bizonyság.* = Agria, 2020. 4/221. p.
202. FARKAS Gábor: *Credo nélkül.* = Zempléni Múzsza, 2020. 3/70. p.
203. FARKAS Gábor: *Hibátlan csillag alatt fekszel.* = Zempléni Múzsza, 2020. 3/67–68. p.
204. FARKAS Gábor: *kisded.* = Agria, 2020. 4/221. p.
205. FARKAS Gábor: *Vers a versről.* = Zempléni Múzsza, 2020. 3/69. p.
206. FARKAS Kriszta: *A hajócsavar sorsa.* = Irodalmi Jelen, 1/27. p.
207. FARKAS WELLMANN Endre: *Amit embertársadról szólnál.* = Irodalmi Jelen, 1/117–118. p.
208. FARKAS WELLMANN Endre: *Csak tiednek lássék.* = Irodalmi Jelen, 1/118–119. p.
209. FARKAS WELLMANN Endre: *A battyús ember.* = Irodalmi Jelen, 1/8. p.
210. FARKAS WELLMANN Endre: *Inferno.* = Irodalmi Jelen, 1/115. p.
211. FARKAS WELLMANN Endre: *Ki nem beszélni.* = Irodalmi Jelen, 1/115–116. p.
212. FARKAS WELLMANN Endre: *Létezésben egyszer.* = Irodalmi Jelen, 1/117. p.
213. FARKAS WELLMANN Endre: *Maradj itt.* = Irodalmi Jelen, 1/116. p.
214. FAZEKAS József: *Aranyvasárnap.* = Agria, 2020. 4/26. p.
215. FAZEKAS József: *Kitartó konokok.* = Agria, 2020. 4/26. p.
216. FAZEKAS József: *A tolcsvai hegyen.* = Agria, 2020. 4/26. p.
217. FAZEKAS József: *Vaku nélkül.* = Agria, 2020. 4/25. p.
218. FAZEKAS József: *Van.* = Agria, 2020. 4/26. p.
219. FECSKE Csaba: *Fejesugrás.* = Agria, 2020. 4/14. p.

220. FECSKE Csaba: *Menekülés.* = Agria, 2020. 4/14. p.
221. FECSKE Csaba: *Semmiség.* = Agria, 2020. 4/14. p.
222. FECSKE Csaba: *Sötét van.* = Agria, 2020. 4/14. p.
223. FECSKE Csaba: *Vénasszonyok nyara.* = Jelenkor, 2/174. p.
224. FEHÉR Enikő: *balottakkal nem veszekszünk.* (csak kölcsönvesszük a szavaikat). = Irodalmi Jelen, 1/22–23. p.
225. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Dafke.* = Agria, 2020. 4/89–90. p.
226. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Vasárnap hajnal.* = Agria, 2020. 4/90. p.
227. FEJÉRVÁRI Gergely: *Ódivatú „Ódi et...”* = Liget, 1/30–31. p.
228. FEKETE Vince: *Halálgyakorlatok.* = Kortárs, 1/12–14. p.
229. FELLINGER Károly: *2020. június 4.* = Kalligram, 2020. 10/54. p.
230. FELLINGER Károly: *Ácsernyő.* = Agria, 2020. 4/72. p.
231. FELLINGER Károly: *Bély.* = Agria, 2020. 4/72. p.
232. FELLINGER Károly: *Bodrogszentes.* = Agria, 2020. 4/70. p.
233. FELLINGER Károly: *Bodrogszentmária.* = Agria, 2020. 4/69. p.
234. FELLINGER Károly: *Bodrogszerdahely.* = Agria, 2020. 4/71. p.
235. FELLINGER Károly: *Borsi.* = Agria, 2020. 4/74. p.
236. FELLINGER Károly: *Bübájos Kistornya.* = Agria, 2020. 4/71. p.
237. FELLINGER Károly: *Csarnabó.* = Agria, 2020. 4/70. p.
238. FELLINGER Károly: *Díszes Királyhelme.* = Agria, 2020. 4/74. p.
239. FELLINGER Károly: *Dúdoló.* = Agria, 2020. 4/74. p.
240. FELLINGER Károly: *Garany, Töketerebes.* = Agria, 2020. 4/74. p.
241. FELLINGER Károly: *Kiskövesd.* = Agria, 2020. 4/71. p.
242. FELLINGER Károly: *Kistárkány, Nagytárkány.* = Agria, 2020. 4/73. p.
243. FELLINGER Károly: *Mészköves kis Ladmóc.* = Agria, 2020. 4/70. p.
244. FELLINGER Károly: *Nagygéres.* = Agria, 2020. 4/72. p.
245. FELLINGER Károly: *Nagykövesd.* = Agria, 2020. 4/71. p.
246. FELLINGER Károly: *Szinyér.* = Agria, 2020. 4/70. p.
247. FELLINGER Károly: *Szlovákújbelly.* = Agria, 2020. 4/73. p.
248. FELLINGER Károly: *Szolnocska, Boly.* = Agria, 2020. 4/72. p.
249. FELLINGER Károly: *Szürnyeg, Imreg.* = Agria, 2020. 4/73. p.
250. FELLINGER Károly: *Tiszacsernyő.* = Agria, 2020. 4/73. p.
251. FELLINGER Károly: *Túl mögött.* = Kalligram, 2020. 6/46. p.
252. FELLINGER Károly: *Zemplén.* = Agria, 2020. 4/69. p.
253. FELLINGER Károly: *Zétény.* = Agria, 2020. 4/69. p.
254. FERDINANDY György: *Túl a szavakon.* = Magyar Napló, 2/6–8. p.
255. FILIP Tamás: *Mindjárt bajnalodik.* = Magyar Napló, 1/4. p.
256. FODOR Balázs: *Egy másik ébrenlét.* = Credo, 2020. 3/41. p.
257. FODOR Balázs: *Rendező.* = Credo, 2020. 3/41. p.
258. FÜLÖP Beáta: *Kínskeresés.* = Agria, 2020. 4/240. p.
259. GÁL Ferenc: *Ház körüli munkák.* 57. 64. = Magyar Napló, 2/34. p.
260. GÁL Ferenc: *Ház körüli munkák.* 61. 66. = Élet és Irodalom, január 22. 14. p.
261. GALDA Gábor Attila: *Építkezés.* = Várad, 2020. 12/22. p.
262. GALDA Gábor Attila: *tiszta lap.* = Várad, 2020. 12/22. p.
263. GALDA Gábor Attila: *Leszállnak.* = Várad, 2020. 12/22–23. p.
264. GALDA Gábor Attila: *Vigyázat!* = Várad, 2020. 12/23. p.
265. G[ÉHER]. István László: *A bokor és a polip.* = Alföld, 1/30–31. p.
266. G[ÉHER]. István László: *Ha van bajlék, ha nincs.* = Kalligram, 2020. 6/38. p.
267. G[ÉHER]. István László: *A medve.* = Forrás, 1/37. p.
268. G[ÉHER]. István László: *Papagáj.* = Tiszatáj, 2/39. p.
269. G[ÉHER]. István László: *A rozsdaifa.* = Alföld, 1/30. p.
270. G[ÉHER]. István László: *A tuatar.* = Forrás, 1/37–38. p.
271. G[ÉHER]. István László: *Uborka.* = Tiszatáj, 2/40. p.
272. G[ÉHER]. István László: *Vadász-óda.* = Kalligram, 2020. 6/38. p.
273. GERGELY Ágnes: *Kömvés Kelemen.* Válogatás népballadára. = Élet és Irodalom, február 19. 17. p.

274. GÖDRI Dániel: *Égi zsákmány*. = Irodalmi Jelen, 1/194. p.
275. GÖDRI Dániel: *Háború van*. = Irodalmi Jelen, 1/195. p.
276. GÖDRI Dániel: *Hallgat a mély*. = Irodalmi Jelen, 1/195. p.
277. GÖMÖRI György: *Emigránsok*. = Élet és Irodalom, február 5. 14. p.
278. GÖMÖRI György: *Sylvia bosszúja*. = Mozgó Világ, 2/46. p.
279. GÖMÖRI György: *Tévhitiek*. = Élet és Irodalom, február 5. 14. p.
280. GÖMÖRI György: *Az „Új égtájak” költői*. = Mozgó Világ, 2/46. p.
281. GÓSI Vali: *Apokalipszis*. = Agria, 2020. 4/27. p.
282. GÓSI Vali: *béke*. = Agria, 2020. 4/28. p.
283. GÓSI Vali: *Szeress*. = Agria, 2020. 4/28. p.
284. GÓSI Vali: *Ultramarinban*. = Agria, 2020. 4/28. p.
285. GULISIÓ Tímea: *Amikor...* = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/9. p.
286. GULISIÓ Tímea: *Árvaszűnyog*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/8. p.
287. GULISIÓ Tímea: *Az én hitem*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/8. p.
288. GULISIÓ Tímea: *Góg*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/8–9. p.
289. GULISIÓ Tímea: *Mikor a remegéstől...* = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/9–10. p.
290. GULISIÓ Tímea: *Vallomás*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/10. p.
291. GYÖRE Balázs: *Virusölő*. = Kalligram, 2020. 6/3. p.
292. GYÖRFFY Ákos: *(Fotóalbum)*. = Jelenkor, 2/137. p.
293. GYÖRFFY Ákos: *(A goldmundi út)*. = Élet és Irodalom, február 26. 17. p.
294. GYÖRFFY Ákos: *(Magas-Tauern)*. = Jelenkor, 2/138–139. p.
295. GYÖRFFY Ákos: *(Neutron)*. = Élet és Irodalom, február 26. 17. p.
296. GYÖRFFY Ákos: *(November)*. = Jelenkor, 2/138. p.
297. GYÖRFFY Ákos: *(A skót focibajnokság)*. = Jelenkor, 2/138. p.
298. GYÖRFFY Ákos: *(Téli napforduló)*. = Élet és Irodalom, február 26. 17. p.
299. GYÖRFFY Ákos: *(A vakablakban)*. = Jelenkor, 2/136. p.
300. GYÖRFFY Ákos: *(Végre meghalni)*. = Élet és Irodalom, február 26. 17. p.
301. HADNAGY József: *Az asszociáció*. = Agria, 2020. 4/82. p.
302. HADNAGY József: *Az asszonánc*. = Agria, 2020. 4/82. p.
303. HADNAGY József: *A metafora*. = Agria, 2020. 4/83. p.
304. HADNAGY József: *Új maszkabál*. = Agria, 2020. 4/82. p.
305. HALMAI Tamás: *A pobár széle*. = Alföld, 2/13–14. p.
306. HALMAI Tamás: *A szökevény kertész*. = Alföld, 2/13. p.
307. HALMOSI Sándor: *Csendes ima, éjfél után*. = Új Forrás, 1/25. p.
308. HALMOSI Sándor: *Ha megbontjuk*. = Kalligram, 2020/7–8/83. p.
309. HALMOSI Sándor: *Huzat*. = Kalligram, 2020/7–8/83. p.
310. HALMOSI Sándor: *Korszakváltás*. = Kalligram, 2020/7–8/82. p.
311. HALMOSI Sándor: *Nem ejtünk foglyokat*. = Új Forrás, 1/26. p.
312. HALMOSI Sándor: *Perjel*. = Új Forrás, 1/24. p.
313. HALMOSI Sándor: *Purgatórium*. = Kalligram, 2020/7–8/83. p.
314. HALMOSI Sándor: *Az utolsó szó jogán*. = Kalligram, 2020/7–8/84. p.
315. HALMOSI Sándor: *Vivisectio*. = Kalligram, 2020/7–8/82. p.
316. HANDI Péter: *Nem árt az óvatosság*. = Liget, 2/31–32. p.
317. HARTAY Csaba: *Egyik szeptemberre sem basonlítunk*. = Tiszatáj, 1/47. p.
318. HARTAY Csaba: *Majd belassul*. = Tiszatáj, 1/48. p.
319. HÁY János: *Aludj*. = Új Forrás, 1/9. p.
320. HÁY János: *Arany János*. = Új Forrás, 1/12. p.
321. HÁY János: *Bácsi*. = Új Forrás, 1/10. p.
322. HÁY János: *Csók*. = Alföld, 2/11. p.
323. HÁY János: *Dal*. = Alföld, 2/12. p.
324. HÁY János: *Együtt*. = Alföld, 2/10. p.
325. HÁY János: *Emlékeztető*. = Új Forrás, 1/8. p.
326. HÁY János: *Gyerekkers*. = Alföld, 2/12. p.
327. HÁY János: *Ki*. = Alföld, 2/10. p.
328. HÁY János: *Kor*. = Új Forrás, 1/13. p.
329. HÁY János: *Látomás*. = Alföld, 2/12. p.
330. HÁY János: *Lehet*. = Forrás, 2/36. p.
331. HÁY János: *Már nem fogja*. = Forrás, 2/38. p.
332. HÁY János: *Már nem fogom*. = Forrás, 2/38. p.
333. HÁY János: *Mese*. = Új Forrás, 1/11. p.
334. HÁY János: *Minden*. = Forrás, 2/36. p.
335. HÁY János: *Minden*. = Új Forrás, 1/13. p.
336. HÁY János: *Népdal*. = Új Forrás, 1/12. p.
337. HÁY János: *Nyúl*. = Alföld, 2/10. p.

338. HÁY János: *Ördögkatlan*. = Új Forrás, 1/11. p.
339. HÁY János: *Régen*. [I.] = Új Forrás, 1/8. p.
340. HÁY János: *Régen*. [II.] = Új Forrás, 1/9. p.
341. HÁY János: *Szép balott*. = Forrás, 2/37. p.
342. HÁY János: *Undor*. = Alföld, 2/11. p.
343. HÁY János: *Vissza*. = Új Forrás, 1/10. p.
344. HÁY János: *Vizsgálat*. = Forrás, 2/37. p.
345. HÉGYI BOTOS Attila: *Az Úr kamasza*. = Életünk, 1/27–32. p.
346. HORVÁTH Florencia: *Félre*. = Mozgó Világ, 2/39. p.
347. HORVÁTH Florencia: *Két batár*. = Mozgó Világ, 2/39. p.
348. HUBAI Gábor: *Oktogon*. = Agria, 2020. 4/244. p.
349. HUBAI Gábor: *Az ötödik évszak*. = Agria, 2020. 4/244. p.
350. ILYÉS Krisztina: *Csészéd ideletről*. = Irodalmi Jelen, 1/32. p.
351. IRLANDA Kristóf: *Állatkert*. = Várad, 2020. 12/25. p.
352. IRLANDA Kristóf: *A látogató*. = Várad, 2020. 12/24. p.
353. IZSÓ Zita: *Ébredés*. = Forrás, 1/35. p.
354. IZSÓ Zita: *Ima*. = Forrás, 1/35–36. p.
355. IZSÓ Zita: *Karantén*. = Forrás, 1/34. p.
356. JÁMBOR Ildikó: *Kampaj!* = Agria, 2020. 4/268. p.
357. JÁMBOR Ildikó: *A vírus alatt...* = Agria, 2020. 4/268–269. p.
358. JÁNOSA Eszter: *Ismeretlen sugárzás*. = Jelenkor, 2/167–168. p.
359. JÁNOSA Eszter: *Semmi sem*. = Jelenkor, 2/168. p.
360. JÁSZ Attila: *Majdnem mindent*. = Alföld, 2/6–8 p.
361. JÁSZ Attila: *Mesefordítás*. = Forrás, 1/71–72. p.
362. JÁSZBERÉNYI Sándor: *Európa temploma*. = Élet és Irodalom, február 26. 14. p.
363. JÁSZBERÉNYI Sándor: *Meditációs gyakorlat*. = Élet és Irodalom, február 26. 14. p.
364. JÁSZBERÉNYI Sándor: *Pogány kereskedő Bizáncban*. = Élet és Irodalom, február 26. 14. p.
365. JENEI Gyula: *Járványnapló*. Jegyzetversek. Huszonhatodik nap (04.05.). Harmadik ötödik nap (04.14.). Negyvenedik nap (04.19.). = Bárka, 2020. 6/17–18. p.
366. JUHÁSZ Róbert: *Délen*. = Kalligram, 2020. 7–8/96. p.
367. JUHÁSZ Róbert: *Frohe Weihnachten*. = Kalligram, 2020. 7–8/95. p.
368. JUHÁSZ Róbert: *Hazafélé*. = Kalligram, 2020. 7–8/96. p.
369. JUHÁSZ Róbert: *Választások*. = Kalligram, 2020. 7–8/96. p.
370. KAISER László: *Bojkottált múlt*. = Agria, 2020. 4/40. p.
371. KAISER László: *De sírnak a gyerekek!* = Agria, 2020. 4/40. p.
372. KAISER László: *Gyerekszoba II*. = Agria, 2020. 4/40. p.
373. KAISER László: *Kötődés*. = Agria, 2020. 4/40. p.
374. KAISER László: *Középre állni*. = Agria, 2020. 4/40. p.
375. KALÁSZ Márton: *Barátság, éppen*. = Magyar Napló, 1/13. p.
376. KALÁSZ Márton: *Szándék*. = Magyar Napló, 1/13. p.
377. KÁLIZ SAJTOS József: *Este lett*. = Agria, 2020. 4/87. p.
378. KÁLIZ SAJTOS József: *Örök advent*. = Agria, 2020. 4/87. p.
379. KÁLIZ SAJTOS József: *Patakomb most már...* = Agria, 2020. 4/87. p.
380. KÁLIZ SAJTOS József: *Szólnak a bronzbarangok*. = Agria, 2020. 4/88. p.
381. KÁLLAY KOTÁSZ Zoltán: *Legvégétől fogva*. = Liget, 2/74–75. p.
382. KÁNTOR Zsolt: *Album*. = Várad, 2020. 11/11. p.
383. KÁNTOR Zsolt: *A nyelv a dolog elé siet*. = Várad, 2020. 11/12. p.
384. KÁNTOR Zsolt: *A nyelv az idő és a bor*. = Várad, 2020. 11/13. p.
385. KÁNTOR Zsolt: *A szellem szubsztátuma a nyelv*. = Várad, 2020. 11/12–13. p.
386. KARAKÓ Ádám: *Lámpa mellett élet*. = Irodalmi Jelen, 2/19. p.
387. KARAKÓ Ádám: *Ringató*. = Irodalmi Jelen, 2/18. p.
388. KATONA Ágota: *Mágikus kör*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/31. p.
389. KATONA Ágota: *Szálak*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/30. p.
390. KATONA Ágota: *Társulás*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/30. p.
391. KATONA Ágota: *Vadon*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/31. p.
392. KÉGL Ildikó: *mi itt a kérdés*. = Agria, 2020. 4/84. p.
393. KÉGL Ildikó: *Viszockij szerelmei*. = Agria, 2020. 4/84. p.
394. KEMÉNY Gabriella: *Parafrázis Szöcs Géza Húsz című versére*. = Irodalmi Jelen, 1/38–39. p.

395. KERESZTESI József: *Elengedi az irodalmat.* = Jelenkor, 2/143. p.
396. KERESZTESI József: *Az elszabadult bajó-
ágyú dala.* = Jelenkor, 2/142. p.
397. KERESZTESI József: *Gazdátlan galamb-
szárnyak.* = Jelenkor, 2/145. p.
398. KERESZTESI József: *Tanácsok egy fiatal
pályatársnak.* = Jelenkor, 2/143–144. p.
399. KESZTHELYI György: *Dekonstrukció.* =
Irodalmi Jelen, 2/53. p.
400. KESZTHELYI György: *Fordított állat és
a többi.* = Irodalmi Jelen, 2/55. p.
401. KESZTHELYI György: *Fordított idő.* = Iro-
dalmi Jelen, 2/53. p.
402. KESZTHELYI György: *Kiütött biztosíték.*
= Irodalmi Jelen, 2/54. p.
403. KESZTHELYI György: *Második születésed.*
= Irodalmi Jelen, 2/54. p.
404. KESZTHELYI György: *Táltosok.* = Irodalmi
Jelen, 1/28. p.
405. KIRILLA Teréz: *Hiábavalóság.* = Kalligram,
2020. 5/17. p.
406. KIRILLA Teréz: *A kiöntött pohár.* = Kal-
ligram, 2020. 5/17. p.
407. Kiss Judit Ágnes: *Dallomás.* = Bárka,
2020. 6/33–34. p.
408. Kiss Judit Ágnes: *Fényszennyezés.* = Bárka,
2020. 6/33. p.
409. Kiss Judit Ágnes: *Síremlék Marinak.* =
Élet és Irodalom, január 22. 17. p.
410. KONCZEK József: *Apokrif.* = Agria, 2020.
4/95. p.
411. KONCZEK József: *Boldog bölcsész emlékeim-
ből.* = Agria, 2020. 4/140. p.
412. KOPRIVA Nikolett: *Tudóstitások.* = Irodalmi
Jelen, 1/15. p.
413. KORMÁNYOS Ákos: *Konferencia.* = Vár Ucca
Műhely, 2020. 2/19. p.
414. KORMÁNYOS Ákos: *A múlt jele né válik.* =
Vár Ucca Műhely, 2020. 2/19. p.
415. KORMÁNYOS Ákos: *Egy óra pihenés.* = Vár
Ucca Műhely, 2020. 2/19. p.
416. KOVÁCS Daniella: *Rívó könyörgés.* = Agria,
2020. 4/97. p.
417. KOVÁCS Daniella: *Tizennegyedik ősz.* =
Agria, 2020. 4/97. p.
418. KOVÁCS Daniella: *Vigyétek csak!* = Agria,
2020. 4/97. p.
419. KOVÁCS Dávid: *kyrie elison.* = Vár Ucca
Műhely, 2020. 2/82–83. p.
420. KOVÁCS Dávid: *úrvacsora.* = Vár Ucca Mű-
hely, 2020. 2/82. p.
421. KOVÁCS Gabriella: *Actus tragicus.* = Agria,
2020. 4/238. p.
422. KOVÁCS Gabriella: *Apám ritkán, de szeret.*
= Agria, 2020. 4/239. p.
423. KOVÁCS István: *Egy dal és egy történet nyo-
mán.* = Magyar Napló, 2/4–5. p.
424. KOVÁCS István: *Felszántott messzeség.* =
Magyar Napló, 2/5. p.
425. KOVÁCS István: *A tudás árnyalatairól és
a pontos időről.* = Életünk, 1/1–3. p.
426. KOVÁCS Újszászy Péter: *Cinegek arcodon.*
= Irodalmi Jelen, 1/30. p.
427. KOZMA Szabolcs: *direkt üzenet.* = Vár
Ucca Műhely, 2020. 2/86. p.
428. KOZMA Szabolcs: *malom.* = Vár Ucca Mű-
hely, 2020. 2/86. p.
429. KUKORELLY Endre: *Mi kezdődik el.* = Je-
lenkor, 1/1. p.
430. KUSTOS Júlia: *Minden, minden a legnagyobb
rendben.* = Élet és Irodalom, január 8. 17. p.
431. KUSTOS Júlia: *Psyche-gyakorlat.* = Élet és
Irodalom, január 8. 17. p.
432. KÜRTI László: *Találkozó.* = Kalligram,
2020. 9/29. p.
433. LACKFI János: *A fotocellás belépés zsol-
tára.* = Bárka, 2020. 6/8–9. p.
434. LACKFI János: *A hangyámeszárlás zsol-
tára.* = Jelenkor, 1/64–65. p.
435. LACKFI János: *A bétmilliárd szempár zsol-
tára.* = Vigília, 2/131–132. p.
436. LACZKÓ Vass Róbert: *Egigérő.* = Irodalmi
Jelen, 1/16. p.
437. LADIK Katalin: *Fénytömbök fogságában.* =
Irodalmi Jelen, 1/13. p.
438. LAJTOS Nóra: *Csillaglépcsőn vándorló.* =
Agria, 2020. 4/39. p.
439. LAJTOS Nóra: *A tölcserjázmin éneke.* =
Agria, 2020. 4/39. p.
440. LAUER Péter: *Erdei számoló.* = Bárka,
2020. 6/46–47. p.
441. LAUER Péter: *hegybeszéd.* = Bárka, 2020.
6/46. p.
442. LAUER Péter: *madárlomb.* = Bárka, 2020.
6/45. p.
443. LAUER Péter: *nélkülöző.* = Bárka, 2020.
6/45. p.
444. LAUER Péter: *nézőpont.* = Bárka, 2020. 6/
45. p.
445. LÁZÁR Balázs: *Tria non.* = Irodalmi Jelen,
1/42–43. p.
446. LÁZÁR Kinga: *Atlantisz.* = Irodalmi Jelen,
1/34–35. p.
447. LENCSEK Károly: *Legyen fénye.* = Zemp-
léni Múzsza, 2020. 3/80. p.
448. LENNERT-MÓGER Tímea: *téli látélet.* =
Irodalmi Jelen, 1/40–42. p.

449. LEZSÁK Sándor: *Az Esernyő titka*. (Dramolett, 1978). = Hítel, 1/13–17. p.
450. LIPCSÉI Márta: *Vírusrőzsa II.* = Agria, 2020. 4/167–174. p.
451. LOCKER Dávid: *Az empatikus barátok az egyetemről közbelépnek.* = Élet és Irodalom, február 5. 17. p.
452. LOCKER Dávid: *A Könnyen Barátkozók.* = Élet és Irodalom, február 5. 17. p.
453. LOCKER Dávid: *Műsorterv.* = Élet és Irodalom, február 5. 17. p.
454. LŐRINCZ P. Gabriella: *A sínek igazsága.* = Irodalmi Jelen, 1/9–10. p.
455. LŐRINCZ P. Gabriella: *Zománc.* = Irodalmi Jelen, 1/9. p.
456. LÖVÉTEI Lázár László: *Második vignetta.* Részlet a Feketemunkából. = Jelenkor, 1/91. p.
457. LÖVÉTEI Lázár László: *Pót-vignetta.* Részlet a Feketemunkából. = Jelenkor, 1/92. p.
458. LÖVÉTEI Lázár László: „*Scripture Reader in a Night Refuge*”. Részlet a Feketemunkából. = Jelenkor, 1/91–92. p.
459. MAGYAR Eszter Csenge: *Séta.* = Irodalmi Jelen, 1/36–37. p.
460. MAKÁRY Sebestyén: *Az erdő gyűrűi.* = Credo, 2020. 3/54. p.
461. MAKÁRY Sebestyén: *Kavafisz mester Déri Balázs műfordítását hallgatja.* = Kalligram, 2020.7–8/75. p.
462. MAKÁRY Sebestyén: *Templomi ásatások.* = Credo, 2020. 3/55. p.
463. MARKÓ Béla: *Életcél.* = Forrás, 1/23. p.
464. MARKÓ Béla: *Esővíz.* = Forrás, 1/23–24. p.
465. MARKÓ Béla: *Halottak napja Transsylvaniaiában.* = Kalligram, 2020. 5/3. p.
466. MARKÓ Béla: *Karácsonyi példabeszéd.* = Kalligram, 2020. 5/3–4. p.
467. MARKÓ Béla: *Konyhaszék.* = Kalligram, 2020. 5/5. p.
468. MARKÓ Béla: *Hideg fény.* = Kortárs, 2/3. p.
469. MARKÓ Béla: *Igazságszolgáltatás.* = Jelenkor, 1/61–62. p.
470. MARKÓ Béla: *IGEN, IGEN, NEM, NEM.* = Mozgó Világ, 1/45–46. p.
471. MARKÓ Béla: *Maszok mögött a vers.* = Alföld, 1/19. p.
472. MARKÓ Béla: *Párbeszéd.* = Jelenkor, 1/62–63. p.
473. MARKÓ Béla: *Saját Faust.* = Jelenkor, 1/61. p.
474. MARKÓ Béla: *Türelők.* = Kortárs, 2/3–4. p.
475. MARKÓ Béla: *A választás szabadsága.* = Alföld, 1/20–21. p.
476. MARNO János: *Ennek a fele igaz.* (Igaz, eligazodni mégsem könnyű benne). = Tiszatáj, 1/3. p.
477. MARNO János: *Gyerekipőben az alapjövődelem.* = Tiszatáj, 1/4–5. p.
478. MARNO János: *(kon)füziók.* = Élet és Irodalom, február 12. 14. p.
479. MARNO János: *Látogatóban.* = Élet és Irodalom, február 12. 14. p.
480. MARNO János: *Rorate.* = Tiszatáj, 1/3–4. p.
481. MAURITS Ferenc: *Mediterrán versek.* = Forrás, 1/42–51. p.
482. MELIORISZ Béla: *Akik eddig.* = Jelenkor, 2/172. p.
483. MELIORISZ Béla: *Épül hídja.* = Jelenkor, 2/173. p.
484. MELIORISZ Béla: *Esní kezdett.* = Jelenkor, 2/172–173. p.
485. MELIORISZ Béla: *Mit gondolj.* = Jelenkor, 2/173. p.
486. MESTERHÁZI Márton: *Ujjaid közt.* = Liget, 1/4–6. p.
487. MESTERHÁZI Balázs: *Eleven halál I.* = Élet és Irodalom, január 8. 14. p.
488. MESTERHÁZI Balázs: *Eleven halál II.* = Élet és Irodalom, január 8. 14. p.
489. MESTERHÁZI Balázs: *Mediterráneum-jegyzetek.* = Jelenkor, 2/140–141. p.
490. MESTERHÁZI Balázs: *Spliti pu.* = Élet és Irodalom, január 8. 14. p.
491. MÉSZÁROS Gábor: *Utópia és halogatás.* = Élet és Irodalom, január 29. 17. p.
492. MEZEY Katalin: *Járnak köztünk.* = Irodalmi Jelen, 1/3–4. p.
493. MIKLYA Zsolt: *Mit hoz a kis hajó?* Vasárnapi koszorú. = Alföld, 1/3–9. p.
494. MIZSUR Dániel: *Nem kéne akkor kitalálnom történeteket.* = Tiszatáj, 1/52–55. p.
495. MOLNÁR Krisztina Rita: *Egy millió öltés.* Egy perzsaszönyeg dallamára. = Élet és Irodalom, február 12. 17. p.
496. MOLNÁR Krisztina Rita: *Tétova apró.* = Élet és Irodalom, február 12. 17. p.
497. MOLNÁR Miklós: *B. S. kirukkol a végszóval.* = Kortárs, 2/10. p.
498. MOLNÁR Miklós: *B. T. fölkerelkedik.* = Kortárs, 2/9. p.
499. MOLNÁR Miklós: *Dzs. a legsúlyosabb bűnről.* = Kortárs, 2/8. p.
500. MOLNÁR Miklós: *E. I. a globális elektronikus gulágról.* = Kortárs, 2/9. p.
501. MOLNÁR Miklós: *E. M. C. is megmondja a frankót.* = Kortárs, 2/10. p.
502. MOLNÁR Miklós: *F. N. kacajra fakad.* = Kortárs, 2/9. p.

503. MOLNÁR Miklós: *Lázadok, tebát vagyunk, mondja A. C.* = Kortárs, 2/9. p.
504. MOLNÁR Miklós: *M. C. a sietségről*. = Kortárs, 2/8. p.
505. MOLNÁR Miklós: *M. S. szerint a pokol*. = Kortárs, 2/9. p.
506. MOLNÁR Miklós: *Ny. A. M. gubancos gondolata*. = Kortárs, 2/8. p.
507. MOLNÁR Miklós: *Sz. I. a súlyosabb földatról*. = Kortárs, 2/10. p.
508. MOLNÁR Miklós: *T. I. a szegedi balál kocsmá előtt*. = Kortárs, 2/10. p.
509. MÓRITZ Mátyás: *Költevény a poézisről*. = Agria, 2020. 4/100–101. p.
510. MÜLLER Dezső: *Alig*. = Irodalmi Jelen, 2/114. p.
511. MÜLLER Dezső: *Két pont*. = Irodalmi Jelen, 2/115. p.
512. MÜLLER Dezső: *Körülagatnám*. = Irodalmi Jelen, 2/114. p.
513. MÜLLER Dezső: *Rázza*. = Irodalmi Jelen, 2/113–114. p.
514. MÜLLER Dezső: *Sokszor*. = Irodalmi Jelen, 2/113. p.
515. NÁDASDY Ádám: *Annak idején*. = Élet és Irodalom, január 15. 14. p.
516. NÁDASDY Ádám: *Csapda*. = Alföld, 2/4–5. p.
517. NÁDASDY Ádám: *Fölmenni a színpadra*. = Alföld, 2/5. p.
518. NÁDASDY Ádám: *Futás közben*. = Alföld, 2/5. p.
519. NÁDASDY Ádám: *Öt úszhatnék*. = Élet és Irodalom, január 15. 14. p.
520. NÁDASDY Ádám: *A tudós költőbőz*. = Élet és Irodalom, január 15. 14. p.
521. NAGY Gerzson: *pesti nőrő*. (ne harapj). = Élet és Irodalom, február 12. 17. p.
522. NAGYATÁDI HORVÁTH Tamás: *Első közlés*. = Agria, 2020. 4/91. p.
523. NAGYATÁDI HORVÁTH Tamás: *Fehér galamb*. = Agria, 2020. 4/91. p.
524. NAGYATÁDI HORVÁTH Tamás: *Hangol*. = Agria, 2020. 4/92. p.
525. NAGYATÁDI HORVÁTH Tamás: *Az utolsó ház*. = Agria, 2020. 4/92. p.
526. NAGY Lea: *Alagút*. = Irodalmi Jelen, 2/7–8. p.
527. NAGY Lea: *Sziget*. = Irodalmi Jelen, 2/7. p.
528. NAGY Lea: *Úgy hiszem*. = Irodalmi Jelen, 1/18–19. p.
529. NÉMETH András: *Esélyegyenlőségről moztörőszva dióverés idején*. = Tiszatáj, 2/19–20. p.
530. NÉMETH András: *Festő, modellinségben*. = Agria, 2020. 4/96. p.
531. NÉMETH András: *Kiadással nem járó gyűjtőszemvedély*. = Tiszatáj, 2/20. p.
532. NÉMETH András: *Közös vonásokról, premier előtti éjjel*. = Agria, 2020. 4/96. p.
533. NÉMETH István Péter: *Öt balatoni anizs*. = Hítel, 1/54–56. p.
534. NÉMETH Zoltán: *[elbűzödő házasság]*. = Kalligram, 2020. 10/16. p.
535. NÉMETH Zoltán: *[a játék]*. = Kalligram, 2020. 10/16. p.
536. NÉMETH Zoltán: *[készletek]*. = Kalligram, 2020. 10/16. p.
537. NÉMETH Zoltán: *[szivárvány]*. = Kalligram, 2020. 10/16. p.
538. NÉMETH Zoltán: *[többnejűség]*. = Kalligram, 2020. 10/15. p.
539. NYERGES Gábor Ádám: *Bevezetés a gyakorlati filozófiába*. = Kalligram, 2020. 5/23. p.
540. NYERGES Gábor Ádám: *Az elátkozott tartomány*. = Élet és Irodalom, január 15. 17. p.
541. NYERGES Gábor Ádám: *Komolytalan vendég/„ne éld túl”*. = Korunk, 1/27–29. p.
542. NYERGES Gábor Ádám: *Tisztes távol*. = Kalligram, 2020. 5/22. p.
543. NYERGES Gábor Ádám: *A világ vége*. = Korunk, 1/29. p.
544. NYILAS Attila: *Bányajárás*. (Részletek „Az ékesszólásról” munkacímű mű fejezetéből). = Új Forrás, 1/67–69. p.
545. NYIRÁN Ferenc: *Éjszakai párbeszéd*. = Kalligram, 2020.7–8/107. p.
546. NYIRÁN Ferenc: *Elvonulás*. = Kalligram, 2020.7–8/106. p.
547. NYIRÁN Ferenc: *Varródoboz*. = Kalligram, 2020.7–8/107. p.
548. OLÁH András: *megint más*. = Agria, 2020. 4/85. p.
549. OLÁH András: *[szépséghibás pillanat]*. = Irodalmi Jelen, 1/26–27. p.
550. OLÁH András: *[talán]*. = Agria, 2020. 4/85. p.
551. OLÁH András: *üzenet a toronyba*. = Irodalmi Jelen, 1/25–26. p.
552. OLÁH András: *[záróra]*. = Agria, 2020. 4/86. p.
553. OLASZ Valéria: *Képzelt találkozás anyámmal*. = Agria, 2020. 4/80. p.
554. OLASZ Valéria: *Lesz-e még*. = Agria, 2020. 4/81. p.
555. OLASZ Valéria: *Szeptember*. = Agria, 2020. 4/80. p.

556. OLASZ Valéria: *Szerellem.* = Agria, 2020. 4/81. p.
557. OLTY Péter: *Basszák meg.* = Kalligram, 2020. 10/47. p.
558. OLTY Péter: *Pasztorál.* = Kalligram, 2020. 10/47. p.
559. OLTY Péter: *Egy prémvadász születésnapja.* = Kalligram, 2020. 10/46. p.
560. OLTY Péter: *Egy Zoom-kontaktról.* = Kalligram, 2020. 10/46. p.
561. ORBÁN Enikő: *Aki mellett úgy lehet lépni, hogy nem hagysz lábnyomot.* = Várad, 2020. 12/18. p.
562. ORBÁN Enikő: *ez már romantika.* = Várad, 2020. 12/16–17. p.
563. ORBÁN Enikő: *melkastól fölfelé.* = Várad, 2020. 12/17. p.
564. ORBÁN Enikő: *mert.* = Várad, 2020. 12/17–18. p.
565. ORBÁN Enikő: *távolság.* = Várad, 2020. 12/15–16. p.
566. ORBÁN János Dénes: *Ad poetam Mundi Novi.* = Irodalmi Jelen, 1/6–7. p.
567. ORBÁN János Dénes: *SZ. G.-etűd.* = Irodalmi Jelen, 1/5–6. p.
568. ORCSIK Roland: *Melléütések.* = Kalligram, 2020. 7–8/69–71. p.
569. PAPP-FÜR János: *alkonyzóna.* = Alföld, 2/30–31. p.
570. PAPP-FÜR János: *grafitirajz.* = Jelenkor, 1/95. p.
571. PAPP-FÜR János: *egy indulás romantikája.* = Alföld, 2/30. p.
572. PAPP-FÜR János: *jelenet.* = Alföld, 2/29–30. p.
573. PAPP-FÜR János: *körúti anziksz.* = Alföld, 2/29. p.
574. PAPP-FÜR János: *újjászületés.* = Jelenkor, 1/96. p.
575. PAULJUCSÁK Péter: *1440 perccel éjfél után.* = Zempléni Múzsza, 2020. 3/65. p.
576. PAULJUCSÁK Péter: *Álca.* = Zempléni Múzsza, 2020. 3/65. p.
577. PAULJUCSÁK Péter: *Fauve.* = Zempléni Múzsza, 2020. 3/64. p.
578. PAYER Imre: *Groteszk kínáival.* = Magyar Napló, 1/21. p.
579. PAYER Imre: *Az utazás.* = Magyar Napló, 1/21. p.
580. PETHŐ Lorand: *Anyám.* = Irodalmi Jelen, 2/14. p.
581. PETHŐ Lorand: *A fehérbőrű fáknál.* = Irodalmi Jelen, 1/19–20. p.
582. PETŐCZ András: *A bábú, ha szélnek eresztik.* = Irodalmi Jelen, 1/21–22. p.
583. PETRIK Iván: *Már a címbe sem szerepel.* = Jelenkor, 1/93–94. p.
584. PETRIK Iván: *Minden megnyugszik.* = Jelenkor, 1/93. p.
585. PETRŐCZI Éva: *Április.* = Credo, 2020. 2/4. p.
586. PETRŐCZI Éva: *Egy sebesült...* = Credo, 2020. 2/4. p.
587. PIROS Vera: *Hogy tudd.* = Kalligram, 2020. 6/29–33. p.
588. POZSGAI Györgyi: *Átváltozás.* = Agria, 2020. 4/178. p.
589. POZSGAI Györgyi: *Ébredés után.* = Agria, 2020. 4/178. p.
590. POZSGAI Györgyi: *Egyedül.* = Agria, 2020. 4/178. p.
591. POZSGAI Györgyi: *Képek egy halódó világból.* = Agria, 2020. 4/177. p.
592. POZSGAI Györgyi: *Lopva.* = Agria, 2020. 4/177. p.
593. POZSGAI Györgyi: *Magam.* = Agria, 2020. 4/177. p.
594. POZSGAI Györgyi: *Misztikum.* = Agria, 2020. 4/177. p.
595. POZSGAI Györgyi: *Műlóban.* = Agria, 2020. 4/178. p.
596. RADNAI István: *Átszállás.* = Tiszatáj, 2/42. p.
597. RÁKAI Orsolya: *intermezzo XIV.* = Kalligram, 2020. 9/71–72. p.
598. RÉKAI Anett: *Az ezüstös szegély.* = Kalligram, 2020. 10/39. p.
599. RÉKAI Anett: *Hazáig.* = Kalligram, 2020. 10/38. p.
600. RÓNAI-BALÁZS Zoltán: *A Száz sor magány nótájára.* = Irodalmi Jelen, 1/35–36. p.
601. RUMP Tímea: *Tescovina batára.* = Agria, 2020. 4/249. p.
602. SAITOS Lajos: *152. zsoltár.* = Agria, 2020. 4/147. p.
603. SAITOS Lajos: *Ember és Hold.* = Agria, 2020. 4/147. p.
604. SAITOS Lajos: *Kertemből.* = Agria, 2020. 4/148. p.
605. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Az ablak.* = Agria, 2020. 4/11. p.
606. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Advent küszöbén.* = Agria, 2020. 4/11. p.
607. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Beteg ember imája.* = Agria, 2020. 4/12. p.
608. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *A jó pásztor.* (Jn 10.) = Agria, 2020. 4/13. p.
609. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *A kútnál.* (Jn 4.) = Agria, 2020. 4/12. p.

610. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Péter anyósa*. (Mk 1,29-31). = Agria, 2020. 4/13. p.
611. SEBŐK György: *A vízszintes hegyoldal*. = Magyar Napló, 1/46. p.
612. SERFŐZŐ Simon: *Akkor*. = Agria, 2020. 4/53. p.
613. SERFŐZŐ Simon: *Ami lealacsonyít*. = Agria, 2020. 4/52. p.
614. SERFŐZŐ Simon: *Ami megkötne*. = Agria, 2020. 4/52. p.
615. SERFŐZŐ Simon: *Ami örök*. = Agria, 2020. 4/55. p.
616. SERFŐZŐ Simon: *Csak ami mérték*. = Agria, 2020. 4/54. p.
617. SERFŐZŐ Simon: *Egyszer*. = Agria, 2020. 4/55. p.
618. SERFŐZŐ Simon: *Elmegyek*. = Agria, 2020. 4/54. p.
619. SERFŐZŐ Simon: *Hegyen-völgyön*. = Agria, 2020. 4/52. p.
620. SERFŐZŐ Simon: *A kanyarok*. = Agria, 2020. 4/52. p.
621. SERFŐZŐ Simon: *Kellene*. = Agria, 2020. 4/53. p.
622. SERFŐZŐ Simon: *Mégis*. = Agria, 2020. 4/54. p.
623. SERFŐZŐ Simon: *Nem voltam*. = Agria, 2020. 4/52. p.
624. SERFŐZŐ Simon: *Otthon voltam*. = Agria, 2020. 4/56. p.
625. SERFŐZŐ Simon: *Rése in e bázna*. = Agria, 2020. 4/54. p.
626. SERFŐZŐ Simon: *Vibarral pereltem*. = Agria, 2020. 4/54. p.
627. SERFŐZŐ Simon: *Világfa*. = Agria, 2020. 4/55. p.
628. SIMEK Valéria: *Hunyd le szemed*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/19. p.
629. SIMEK Valéria: *Késző*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/18. p.
630. SIMEK Valéria: *Érintéssel*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/18. p.
631. SIMEK Valéria: *Szemezgetünk*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/17. p.
632. SIMEK Valéria: *Tempлом*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/18. p.
633. SIMEK Valéria: *Visszafutnék*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/17. p.
634. SIMON Adri: *Oltás*. = Magyar Napló, 2/53. p.
635. SIPOS Erzsébet: *Recki rapszódia*. = Agria, 2020. 4/98–99. p.
636. SÓLYOM Sándor: *Műteremben*. = Agria, 2020. 4/132. p.
637. STONAWSKI József: *Díszlövés, ami erdőért kiált*. = Liget, 1/7–8. p.
638. SÜTŐ Csaba András: *Itthon, idegenben*. = Bárka, 2020. 6/43–44. p.
639. SZABADOS Attila: *Magasnyomás*. = Irodalmi Jelen, 1/37–38. p.
640. SZABÓ Attila: *Angyal egy földre boruló cseresznyefaág*. = Liget, 2/108–109. p.
641. SZABÓ Fanni: *Elbogyta értem a fáraók testét*. = Irodalmi Jelen, 1/121. p.
642. SZABÓ Fanni: *Éva lebomlása*. = Irodalmi Jelen, 1/122. p.
643. SZABÓ Fanni: *Káosz*. = Irodalmi Jelen, 1/121. p.
644. SZABÓ Fanni: *Lefekvéskor meséket*. = Irodalmi Jelen, 1/122. p.
645. SZABÓ Fanni: *Ólomból Dunántúl*. = Irodalmi Jelen, 1/123. p.
646. SZABÓ Fanni: *Tük alatt fekszik*. = Irodalmi Jelen, 1/20–21. p.
647. SZABÓ PALÓCZ Attila: *a Politika a gyermekfejében*. = Magyar Napló, 2/42–44. p.
648. SZABÓ PALÓCZ Attila: *A libanoni vásáron*. = Irodalmi Jelen, 1/43–46. p.
649. SZABÓ T. Anna: *Ravenna: fák, ég, tekintet*. = Bárka, 2020. 6/19–20. p.
650. SZÁSZI Zoltán: *Anyám szuicid mozdulatsora*. = Kalligram, 2020. 6/23–24. p.
651. SZÁSZI Zoltán: *Ebben az elveszett*. = Kalligram, 2020. 6/22–23. p.
652. SZÁSZI Zoltán: *Sivár gyerekkor*. = Kalligram, 2020. 6/20–22. p.
653. SZEDER H. Réka: *Bársony*. = Irodalmi Jelen, 2/33. p.
654. SZEDER H. Réka: *Az esztergomi bálnál*. = Irodalmi Jelen, 2/33. p.
655. SZEDER H. Réka: *Továbbfűzött gondolatok*. = Irodalmi Jelen, 1/31. p.
656. SZEGEDI KOVÁCS György: *Amikor talpunkon*. = Hítel, 1/48. p.
657. SZEGEDI KOVÁCS György: *Együttállás*. = Hítel, 1/48. p.
658. SZEGEDI KOVÁCS György: *Minden*. = Hítel, 1/49. p.
659. SZÉKELY Szabolcs: *Két apa*. = Jelenkor, 2/169–171. p.
660. SZÉKELYHIDI Zsolt: *Ablak*. = Magyar Napló, 2/9. p.
661. SZÉKELYHIDI Zsolt: *Ágy*. = Magyar Napló, 2/9. p.
662. SZEKERES Mária: *Csend a tengerek fölött*. = Agria, 2020. 4/288. p.
663. SZEKERES Mária: *fészek...* = Agria, 2020. 4/288. p.

664. SZIGETI Lajos: *Don-kanyar.* = Agria, 2020. 4/226. p.
665. SZIJJ Ferenc: *Hosszú zsák.* = Alföld, 2/3. p.
666. SZIJJ Ferenc: *A lelkek önzetlen szolgálai.* = Alföld, 2/3. p.
667. SZIJJ Ferenc: *Mérleg.* = Alföld, 2/4. p.
668. SZIJJ Ferenc: *A néma kántor.* = Bárka, 2020. 6/7. p.
669. SZIJJ Ferenc: *Súly.* = Alföld, 2/3. p.
670. SZIJJ Ferenc: *Temetés.* = Bárka, 2020. 6/6. p.
671. SZIJJ Ferenc: *Vándorköszörűs.* = Bárka, 2020. 6/6–7. p.
672. SZIJJ Ferenc: *Virrasztás.* = Alföld, 2/3. p.
673. SZÍKI Károly: *hajtóvadászat.* = Agria, 2020. 4/135. p.
674. SZILÁGYI András: *Azóta játszik velem.* = Várad, 2020. 12/32. p.
675. SZILÁGYI András: *A gallyak kése.* = Várad, 2020. 12/32. p.
676. SZILÁGYI András: *Kés vakolja.* = Várad, 2020. 12/31. p.
677. SZILÁGYI András: *Levakart sztn.* = Várad, 2020. 12/31. p.
678. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Black Friday.* = Irodalmi Jelen, 1/24–25. p.
679. SZKÁROSI Endre: *Földlégbajó.* = Magyar Napló, 1/52. p.
680. TAIZS Gergő: *Forrásponton túl, kibúlésn innen.* = Liget, 1/78–79. p.
681. TAIZS Gergő: *Holttér.* = Liget, 1/80–81. p.
682. TAIZS Gergő: *Kerti törpék jajgatása.* = Liget, 2/33–34. p.
683. TAMÁS Tímea: *Bárkán.* = Agria, 2020. 4/31. p.
684. TATÁR Sándor: *Aúú! Csupa zörgő-csikorgó „vers”sor!* = Mozgó Világ, 2/44. p.
685. TATÁR Sándor: *Egy betagozódotttra.* = Mozgó Világ, 2/44. p.
686. TATÁR Sándor: *Botránysos haszontalanság. És még a figyelmet is eltereli.* = Mozgó Világ, 2/44. p.
687. TATÁR Sándor: *„Ez az élet egy tivornya”.* = Kalligram, 2020. 9/35. p.
688. TATÁR Sándor: *Frusztrácz’* = Mozgó Világ, 2/45. p.
689. TATÁR Sándor: *Gigabaki.* = Kalligram, 2020. 9/34. p.
690. TATÁR Sándor: *...sok tünde nő...* = Mozgó Világ, 2/43–44. p.
691. TERÉK Anna: *Valahol Újvidéken.* = Alföld, 1/21–24. p.
692. TOMAJI Attila: *Cirkusz.* = Vigilia, 2/119–120. p.
693. TOMAJI Attila: *Íróasztalom.* = Vigilia, 2/120. p.
694. TOMPA Gábor: *Emberi nyelvtan.* = Bárka, 2020. 6/23–24. p.
695. TOMPA Gábor: *Juptyüb rátalál Mityúkra.* = Bárka, 2020. 6/21–23. p.
696. TÓTH Kinga: *sodrásírány.* = Alföld, 1/32–33. p.
697. TÓTH Kinga: *szoborpark.* = Alföld, 1/31–32. p.
698. TÓTH Klára, B.: *Belsőforrás.* = Agria, 2020. 4/24. p.
699. TÓTH Klára, B.: *Csoportbeszélgetés.* = Agria, 2020. 4/24. p.
700. TÓTH Klára, B.: *Elpattant buborék.* = Agria, 2020. 4/22. p.
701. TÓTH Klára, B.: *Ludas Laci.* = Agria, 2020. 4/189. p.
702. TÓTH Klára, B.: *Óbora napfény.* Disztichon. = Agria, 2020. 4/23. p.
703. TÓTH Krisztina: *Hol.* = Forrás, 1/3. p.
704. TÓTH László: *Innen már nem...* = Magyar Napló, 1/25. p.
705. TÓTH László: *Virágok hunytt szemében.* = Magyar Napló, 1/25. p.
706. TÖNKÖL József: *Fejem fölött bezáródik egy ablak.* = Kortárs, 1/20. p.
707. TÖNKÖL József: *Hogy itt se, amott se.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/15. p.
708. TÖNKÖL József: *Jöttem mezőt járni.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/16. p.
709. TÖNKÖL József: *Szabályosan vonuló holdszarvasok.* = Kortárs, 1/20. p.
710. TÖNKÖL József: *Zsupphajad égő ezüstben.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/15–16. p.
711. TÖRÖK Nándor: *Epistola Dantéhoz.* = Agria, 2020. 4/114–117. p.
712. TÖRTELI Réka: *Fantomfájdalom.* = Irodalmi Jelen, 2/135. p.
713. TÖRTELI Réka: *Galambpadlás.* = Irodalmi Jelen, 2/134. p.
714. TÖRTELI Réka: *Gerenda.* = Irodalmi Jelen, 2/135. p.
715. TÖRTELI Réka: *Hitchcock madarai.* = Irodalmi Jelen, 2/134. p.
716. TÖRTELI Réka: *Kagyló a talpban.* = Irodalmi Jelen, 2/136. p.
717. TÖRTELI Réka: *Kölcson.* = Irodalmi Jelen, 2/136. p.
718. TÖRTELI Réka: *Máshová menni biabavaló.* = Irodalmi Jelen, 1/29. p.
719. TÖZSÉR Árpád: *Anabázis.* = Kortárs, 2/11. p.
720. TÖZSÉR Árpád: *A lakozás költészete.* = Alföld, 2/31–32. p.

721. TÖZSÉR Árpád: *Post-danse macabre* avagy: Az utolsó ellenállók. = Alföld, 2/32. p.
722. TÖZSÉR Árpád: *Struktúrák*. = Élet és Irodalom, február 19. 17. p.
723. TÖZSÉR Árpád: *Suttogások sötétben*. = Kalligram, 2020. 10/26–27. p.
724. TÖZSÉR Árpád: *A Világszellem elbagyja az anyagot* avagy Hogyan tört ki a második világháború. = Kalligram, 2020. 10/28. p.
725. TÚRI Zsuzsa, A.: *Boszorkány*. = Agria, 2020. 4/42. p.
726. TÚRI Zsuzsa, A.: *De(pressz(ió))*. = Agria, 2020. 4/41. p.
727. TÚRI Zsuzsa, A.: *Párbaj*. = Agria, 2020. 4/41. p.
728. TÚRI Zsuzsa, A.: *Vérzik...* = Agria, 2020. 4/42. p.
729. VADÁSZ János: *Álmok*. = Zempléni Múzsza, 2020. 3/79. p.
730. VADÁSZ János: *Aquincumi epigrammák*. = Agria, 2020. 4/164. p.
731. VADÁSZ János: *Birtalan Ferenc*. = Agria, 2020. 4/164. p.
732. VADÁSZ János: *Halotti beszédek*. = Agria, 2020. 4/163. p.
733. VADÁSZ János: *Sírfelirat*. = Agria, 2020. 4/163. p.
734. VADÁSZ János: *Tudóstitás*. = Agria, 2020. 4/164. p.
735. VAJNA Ádám: *coop*. = Alföld, 2/22–23. p.
736. VAJNA Ádám: *Jalunap*. = Alföld, 2/21. p.
737. VAJNA Ádám: *narancs bűfógók*. = Alföld, 2/21. p.
738. VARGA Imre: *Húsvét*. = Kalligram, 2020. 6/9. p.
739. VARGA Melinda: *bűvópatak*. = Irodalmi Jelen, 1/105–106. p.
740. VARGA Melinda: *csak a fescék*. = Irodalmi Jelen, 1/102. p.
741. VARGA Melinda: *csillagállás*. = Irodalmi Jelen, 1/107. p.
742. VARGA Melinda: *csomag*. = Irodalmi Jelen, 1/105. p.
743. VARGA Melinda: *kifordított ég*. = Irodalmi Jelen, 1/103–104. p.
744. VARGA Melinda: *a nő imája*. = Irodalmi Jelen, 1/103. p.
745. VARGA Melinda: *padláson alvó szobák*. = Irodalmi Jelen, 1/106. p.
746. VARGA Melinda: *tenger felett az ősz*. = Irodalmi Jelen, 1/104–105. p.
747. VARGA Melinda: *válaszvers a férfinak*. = Irodalmi Jelen, 1/102–103. p.
748. VÁRI Csaba: *Együgyű vers*. = Irodalmi Jelen, 2/24–25. p.
749. VÁRI Csaba: *Talált levél*. = Irodalmi Jelen, 2/23. p.
750. VÁRI Fábán László: *Ha nem csókolhat*. = Bárka, 2020. 6/4–5. p.
751. VÁRI Fábán László: *Szeptember végén*. = Bárka, 2020. 6/3–4. p.
752. VAS Máté: *Amit egy kőlyökmaccskával kezdeni lehet*. = Tiszatáj, 2/41. p.
753. VASAS Tamás: *Gyónatlan évszakok*. = Zempléni Múzsza, 2020. 3/71. p.
754. VASAS Tamás: *Kiáltás a fogság végén*. = Korunk, 1/65. p.
755. VASAS Tamás: *Libabőr*. = Korunk, 1/65. p.
756. VASAS Tamás: *Psycho-féle*. = Zempléni Múzsza, 2020. 3/72–73. p.
757. VASAS Tamás: *A Sárga ház*. = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/97–105. p.
758. VASAS Tamás: *Egy terület foglaltása. /genesis/. /exodus/. /leveticus/. /numeris/. /deuteronomium/. = Hítel, 1/82–83. p.*
759. VÉGH Attila: *Csöndek*. = Irodalmi Jelen, 1/17–18. p.
760. VÉGHELYI Balázs: *Felelősség*. = Agria, 2020. 4/142. p.
761. VÉGHELYI Balázs: *Ízlés szerint*. = Agria, 2020. 4/141. p.
762. VÉGHELYI Balázs: *Malacka farsangja*. = Agria, 2020. 4/141. p.
763. VÉGHELYI Balázs: *Metakommunikáció*. = Agria, 2020. 4/142. p.
764. VÉGHELYI Balázs: *René a lelke...* = Agria, 2020. 4/141. p.
765. VÉGHELYI Balázs: *Sose halunk meg*. = Agria, 2020. 4/141. p.
766. VIDA Ágoston: *Bolygók*. = Új Forrás, 2/99. p.
767. VIDA Ágoston: *Az elfeledettek koszorúja*. = Új Forrás, 2/98. p.
768. VIDA Ágoston: *Izzófény*. = Új Forrás, 2/99. p.
769. VIDA Kamilla: *a dallam*. = Jelenkor, 1/69. p.
770. VIDA Kamilla: *mielőtt idomítanál*. = Jelenkor, 1/68–69. p.
771. VIDA Kamilla: *vajon mit gondolhatnak a tyúkok amerikáról?* = Jelenkor, 1/67–68. p.
772. VILLÁNYI László: *Buszon*. = Forrás, 2/31. p.
773. VILLÁNYI László: *Jövő*. = Forrás, 2/31. p.
774. VILLÁNYI László: *Kérdés*. = Forrás, 2/31. p.
775. VILLÁNYI László: *Levelek*. = Alföld, 2/24. p.
776. VILLÁNYI László: *Söröskorsó*. = Alföld, 2/23. p.
777. VILLÁNYI László: *Vadtiliom*. = Alföld, 2/23. p.

778. VIOLA Szandra: *Attis, legkedvesebb női tanítványa s szeretője Szapphbórol.* = Irodalmi Jelen, 1/137. p.
779. VIOLA Szandra: *Dekonstruációk.* = Irodalmi Jelen, 1/17. p.
780. VIOLA Szandra: *Éjféli.* = Irodalmi Jelen, 1/138. p.
781. VIOLA Szandra: *ÉN.* = Irodalmi Jelen, 1/136. p.
782. VIOLA Szandra: *A gyermek.* = Irodalmi Jelen, 1/136. p.
783. VIOLA Szandra: *A két lator.* = Irodalmi Jelen, 1/135–136. p.
784. VIOLA Szandra: *Psyché Alteredegónia följegyzéseiből.* = Magyar Napló, 2/47. p.
785. VIOLA Szandra: *A szentbármóság kétharmada.* = Irodalmi Jelen, 1/135. p.
786. VITÉZ Ferenc: *(a „cselekvő” puszta).* = Agria, 2020. 4/109. p.
787. VITÉZ Ferenc: *(„élőholt”).* = Agria, 2020. 4/109. p.
788. VITÉZ Ferenc: *(„énekelő ország”).* = Agria, 2020. 4/108. p.
789. VITÉZ Ferenc: *(„...fekete rózs”).* = Agria, 2020. 4/108. p.
790. VITÉZ Ferenc: *A jel helyreállítása.* = Agria, 2020. 4/191. p.
791. VITÉZ Ferenc: *Kedves Lajos...* = Agria, 2020. 4/110. p.
792. VITÉZ Ferenc: *(tenger és diólevél).* = Agria, 2020. 4/108. p.
793. VÖRÖS István: *Balhé.* (WS-változat). = Mozgó Világ, 1/50. p.
794. VÖRÖS István: *Fűga az erdőn túlról.* = Irodalmi Jelen, 1/13–14. p.
795. VÖRÖS István: *Gottfried Benn felnyitja Celan testét.* = Mozgó Világ, 1/51. p.
796. VÖRÖS István: *Oszip Mandelstam megpillantja a jövőt.* = Mozgó Világ, 1/49. p.
797. VÖRÖS István: *Paul Celan dolgozik a róla írt versen.* = Mozgó Világ, 1/48. p.
798. VÖRÖS István: *VERESÉG.* = Mozgó Világ, 1/47–48. p.
799. ZSILLE Gábor: *Erdő.* = Hitel, 1/31. p.
800. ZSILLE Gábor: *Hiány.* = Hitel, 1/30. p.
801. ZSILLE Gábor: *Város.* = Hitel, 1/32. p.
805. ANGA Mária: *A favágók ajándéka.* = Agria, 2020. 4/43–44. p.
806. BALASSA Olivía: *Állami gondozás.* = Agria, 2020. 4/246–248. p.
807. BALOGH Róbert: *Az a baj a klasszikával...* = Életünk, 1/70–71. p.
808. BALOGH Róbert: *Csak elbagytam a kulcsom!* = Életünk, 1/71–72. p.
809. BALOGH Róbert: *Rossz álom.* = Életünk, 1/73. p.
810. BÁRÁNY László: *Államférfiak.* = Magyar Napló, 2/10–17. p.
811. BARNA Imre: *Stop time.* = Jelenkor, 2/159–162. p.
812. BARTA Zsolt: *Hippokratészi eszköz.* = Irodalmi Jelen, 2/34–35. p.
813. BARTUSZ-DOBOSI László: *A vakolatnagyal.* = Vigilia, 2/128–130. p.
814. BENCsik Gábor: *Zavadi mester.* = Magyar Napló, 1/5–12. p.
815. BENCsik Orsolya: *Próza.* (Viaszkosmészőly). = Jelenkor, 1/5–9. p.
816. BENE Zoltán: *Forog a kocka.* = Irodalmi Jelen, 1/72–74. p.
817. BENE Zoltán: *A kopasz lány.* = Irodalmi Jelen, 1/74–76. p.
818. BENE Zoltán: *Sorsfonat.* = Irodalmi Jelen, 1/58–71. p.
819. BENE Zoltán: *Szaktítás.* = Liget, 2/123–128. p.
820. BENEDEK Szabolcs: *Aranykor után.* = Élet és Irodalom, január 15. 14. p.
821. BENEDEK Szabolcs: *A titkárnőnk.* = Élet és Irodalom, február 12. 14. p.
822. BÉRCZESSY Lajos: *Diskurzus.* = Agria, 2020. 4/187. p.
823. BÉRCZESSY Lajos: *Maszkák.* = Agria, 2020. 4/186. p.
824. BÉRCZESSY Lajos: *Próba.* = Agria, 2020. 4/186–187. p.
825. BÓDI Péter: *Elsődleges kiütési pont.* = Kalligram, 2020. 10/17–25. p.
826. BORCSA Imola: *Úrbajó.* = Kortárs, 1/15–19. p.
827. BOTTYÁN Judit: *Könnycseppek.* = Agria, 2020. 4/199. p.
828. BOTTYÁN Judit: *A Napkeltegető, aki csillaggazda is.* = Agria, 2020. 4/198–199. p.
829. BÖRÖCZKI Csaba: *Bori néz rám.* = Kalligram, 2020. 6/37. p.
830. BÖRÖCZKI Csaba: *Kinek hiányozna.* = Kalligram, 2020. 6/36–37. p.
831. BÖRÖCZKI Csaba: *Egy nap apa.* = Kalligram, 2020. 6/36. p.
832. BÖRÖCZKI Csaba: *Szép nap volt mind.* = Kalligram, 2020. 6/34–35. p.

Rövidpróza

802. ABAFÁY-DEÁK Csillag: *Huzat.* = Irodalmi Jelen, 2/20–22. p.
803. ABAFÁY-DEÁK Csillag: *Az író mindig dolgozik.* = Élet és Irodalom, január 15. 15. p.
804. ÁDÁM Gergő: *Révész Pub.* = Kalligram, 2020. 7–8/90–94. p.

833. BÖRÖCZKI Csaba: *A Trencsényi Borinak a melle.* = Kalligram, 2020. 6/35–36. p.
834. BÖRÖCZKI Csaba: *Valahogy eljött.* = Kalligram, 2020. 6/35. p.
835. CSABAI László: *Új asszony a háznál.* = Alföld, 1/25–29. p.
836. CSABAI László: *Vidéki szellem.* = Magyar Napló, 2/26–33. p.
837. CSÁK Gyöngyi: *Alomtöredékek.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/83–84. p.
838. CSAPLÁR Vilmos: *A kaucsukbaba.* = Élet és Irodalom, február 12. 15. p.
839. CSIPPÁN Péter: *Színés Álomok jönnek, mondat a kedves.* = Tiszatáj, 1/37–46. p.
840. DARVASI László: *Anya, apa, kutya.* (paródiák). = Élet és Irodalom, január 8. 15. p.
841. [DARVASI László] Szív Ernő: *Árvaság, fikció.* = Élet és Irodalom, január 22. 14. p.
842. [DARVASI László] Szív Ernő: *Árvaság, lopni.* = Tiszatáj, 2/[136]. p.
843. [DARVASI László] Szív Ernő: *Árvaság, sebek.* = Élet és Irodalom, február 19. 14. p.
844. [DARVASI László] Szív Ernő: *Árvaság, úgy sem érted.* = Tiszatáj, 1/[112]. p.
845. DARVASI László: *Halhatatlanok.* = Élet és Irodalom, január 29. 15. p.
846. DINÓK Zoltán: *Bence és szerelme.* = Várad, 2020. 11/24–25. p.
847. DINÓK Zoltán: *Hajnalfelé.* = Várad, 2020. 11/27–29. p.
848. DINÓK Zoltán: *Nem vagyok fiatal Dosztojevskijhez.* = Várad, 2020. 11/26. p.
849. DOMJÁN Gábor: *2009. július 16., szerda.* = Jelenkor, 2/163–167. p.
850. DOMOKOS Márton: *Hotel Phaiak.* = Tiszatáj, 1/34–35. p.
851. DOMOKOS Márton: *Mindeközben a dal az angyalokról.* = Tiszatáj, 1/35–36. p.
852. DOMOKOS Tamás: *Jól áll neki a balál.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/89–91. p.
853. DOMOKOS Tamás: *Sind Sie bereit?* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/93–95. p.
854. DOMOKOS Tamás: *Vízviszekció.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/91–93. p.
855. DÖME Barbara: *Angyal a pincéből.* = Bárka, 2020. 6/25–27. p.
856. EGRESSY Zoltán: *És a te kis szobád.* = Bárka, 2020. 6/10–14. p.
857. ERDEI L. Tamás: *Hely.* = Élet és Irodalom, február 19. 16. p.
858. FÁBIÁN László: *Két ember találkozik.* = Életünk, 1/61–69. p.
859. FARKAS Attila Márton: *Akkor jön el a világvége.* = Liget, 2/129–135. p.
860. FARKAS Csaba: *A tenger, a tenger.* = Agria, 2020. 4/222–223. p.
861. FERCSIK Marianna: *Szitakötők.* = Élet és Irodalom, február 26. 16. p.
862. FERDINANDY György: *Don Miguel (Mihály bátyám).* Egy tartozás története. = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/5–7. p.
863. FERDINANDY György: *A lyoni omnibusz.* = Kortárs, 2/5–7. p.
864. FODOR Janka: *Montebello.* = Jelenkor, 2/153–158. p.
865. GÁSPÁR Sára: *Angyalcsinálás.* = Élet és Irodalom, február 5. 16. p.
866. GÉCZI János: *Lizetta.* = Kalligram, 2020. 6/39–45. p.
867. GERENCSÉR Anna: *Az asszonyok és a báború.* = Élet és Irodalom, január 22. 16. p.
868. GERENCSÉR Anna: *Az asszonyok és a báború.* = Irodalmi Jelen, 1/125–129. p.
869. GERŐCS Péter: *Egy pohár vizet.* = Élet és Irodalom, február 26. 15. p.
870. GUBIS Éva: *Körtemuzsika.* = Kalligram, 2020. 6/51–53. p.
871. GUBIS Éva: *Ság.* = Kalligram, 2020. 6/49–50. p.
872. GUBIS Éva: *Virslí mustárral.* = Kalligram, 2020. 6/47–48. p.
873. GYÖRY Domonkos: *a felbelyes.* = Élet és Irodalom, február 5. 16. p.
874. HAÁSZ János: *Zongoralecke.* (Négykezesek öt tételben). = Élet és Irodalom, február 12. 16. p.
875. HEGEDŰS Imre János: *A piton nyé.* = Irodalmi Jelen, 2/26–32. p.
876. ISTÓK Anna: *Erőszak.* = Élet és Irodalom, január 8. 16. p.
877. IZER Janka: *A szén és a hamu nyomát elmosta az eső.* = Irodalmi Jelen, 2/4–6. p.
878. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Anyafüggők.* = Agria, 2020. 4/210–212. p.
879. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Hozadék.* = Várad, 2020. 12/10–12. p.
880. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Öndorgáló.* = Várad, 2020. 12/12–14. p.
881. KAPITÁNY Máté: *Gyerektervezők.* Hétköznapi science fiction. = Liget, 2/83–97. p.
882. KERTÉSZ Dávid: *Az emberiség mindenkefelett.* = Irodalmi Jelen, 1/146–149. p.
883. Kis Pál István: *Március idusán.* = Agria, 2020. 4/133–134. p.
884. KISS László: *Az időutazás bülyeség, és különben sem lehetséges.* = Élet és Irodalom, január 15. 15. p.
885. KISS Ottó: *Annabé névnapja.* = Bárka, 202.6/53–55. p.
886. KISS Ottó: *Huszonnégy katica és más élőlények.* = Bárka, 202.6/51–53. p.

887. KISS Ottó: *A piros páni és az ötödik születésnap.* = Bárka, 202.6/48–51. p.
888. KONTRA Ferenc: *Karaktergyilkosság.* = Élet és Irodalom, január 8. 16. p.
889. KONTRA Ferenc: *Levéltitok.* = Forrás, 2/32–35. p.
890. KOPACZ Tímea: *Rynek Glówny.* = Agria, 2020. 4/241–242. p.
891. KÖTTER Tamás: *Garai Imre rövid boldogsága.* = Kalligram, 2020. 7–8/58–68. p.
892. LENGYEL András: *Jamina.* (Jegyzetek a betegágyból). = Forrás, 1/52–70. p.
893. LIPTÁK Ildikó: *Rosszabb is lehetett volna.* = Liget, 1/97–104. p.
894. LŐNHÁRT Melinda: *Motor.* = Várad, 2020. 11/14–16. p.
895. LUKÁTS János: *Hegyek alján, tornyok között.* = Agria, 2020. 4/118–131. p.
896. MAGYAR Csaba: *Gyerek.* = Élet és Irodalom, január 15. 16. p.
897. MAJOR Eszter Anna: *Idővel.* = Irodalmi Jelen, 2/9–13. p.
898. MÁRCUŐIU-RÁCZ Dóra: *Măța dracului.* = Várad, 2020. 11/6–10. p.
899. MASRI Mona Aicha: *Élesztő.* = Élet és Irodalom, január 22. 16. p.
900. MÁTYÁS Győző: *Befejezetlen szonáta.* = Új Forrás, 1/14–23. p.
901. MÁTYÁS Győző: *Élő adás.* = Élet és Irodalom, január 22. 15. p.
902. MÁTYÁS Győző: *Viola bár.* = Tiszatáj, 2/8–18. p.
903. MÉHES Károly: *Nevem Pásztorok Emília.* = Vigilia, 2/133–136. p.
904. MÉSZÁROS Márta: *Családi készítésű dán istennő.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 1/80–82. p.
905. MIKOLA György: *Labazov herceg tündöklése.* = Élet és Irodalom, január 29. 15–16. p.
906. MOLNÁR Erzsébet: *Egy kapa föld.* = Élet és Irodalom, január 22. 10. p.
907. MOLNÁR Erzsébet: *K. az oltóponton.* = Élet és Irodalom, február 5. 12. p.
908. NACSINÁK Gergely András: *Regénytelen-ség.* = Liget, 2/76–82. p.
909. NAGY Gerzson: *Casablanca.* = Kalligram, 2020.7–8/72–74. p.
910. NAGY Róbert: *Zsömle.* = Új Forrás, 2/84–86. p.
911. NAGY Zsuka: *Az apám és a férfiak.* = Élet és Irodalom, február 19. 15. p.
912. NÉMETH Gábor: *Incurable homesick.* = Kalligram, 2020. 9/21–28. p.
913. ÓDOR János Gábor: *A cseresznye tze.* = Élet és Irodalom, január 15. 16. p.
914. ÓDOR János Gábor: *Elfelejtettem meghalni.* = Kalligram, 2020.7–8/76–81. p.
915. OLÁH András: *Mulasztásaink.* = Bárka, 2020. 6/37–39. p.
916. OLÁH Péter: *centrifuga.* = Új Forrás, 2/67–68. p.
917. OLÁH Péter: *Térfigyelő.* = Irodalmi Jelen, 2/140–142. p.
918. OLÁH Péter: *Újdonság.* = Irodalmi Jelen, 2/138–140. p.
919. ORAVECZ Imre: *Alkonynapló.* Példa. Időnyúlás. 2020. április. Ünnepek. Covid19, 4. Gyula, a költő. Faggatás. 3 ok. A visszatér tünet. 10 év, 57 év. = Alföld, 1/36–37. p.
920. PATAK Márta: *Asszony az esőben.* = Forrás, 1/27–31. p.
921. PATAK Márta: *Rudi, a strásó.* = Élet és Irodalom, február 5. 15. p.
922. PÉTERFY Gergely: *Szalamandra.* = Élet és Irodalom, január 29. 16. p.
923. PETŐCZ András: *Any a mobilon.* = Irodalmi Jelen, 2/15–17. p.
924. PETŐCZ András: *A mosoly.* = Tiszatáj, 2/34–36. p.
925. PETŐCZ András: *Üres napok.* = Tiszatáj, 2/31–34. p.
926. PETROZSÉNYI NAGY Pál: *Betegen.* = Agria, 2020. 4/143–146. p.
927. PINTÉR Viktória: *Ladik.* = Élet és Irodalom, február 12. 15. p.
928. POLLÁGH Péter: *A Fánkfejű.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/10. p.
929. POLLÁGH Péter: *Kiszagolt kislány.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/11–12. p.
930. POLLÁGH Péter: *Kopó világ.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/12–13. p.
931. POLLÁGH Péter: *A medve másik oldala.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/10–11. p.
932. POLLÁGH Péter: *Medvetolvaj.* (Hogyan loptak maguknak királyt a macskák?) = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/13–15. p.
933. POLLÁGH Péter: *Rókapásztor.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/15. p.
934. PÓSA Zoltán: *Miféle titkokat őrzök én?* = Magyar Napló, 2/18–24. p.
935. REPKÓ Ágnes: *Csütörtök délután.* = Tiszatáj, 1/30–31. p.
936. REPKÓ Ágnes: *Hazatérés.* = Tiszatáj, 1/33. p.
937. REPKÓ Ágnes: *Egy kirándulás.* = Tiszatáj, 1/29–30. p.
938. REPKÓ Ágnes: *Szex, fagyalt és irodalom.* = Tiszatáj, 1/31–32. p.
939. RIGÓ Kata: *Azt kérdeztem, mik a terveid.* = Jelenkor, 1/86–90. p.

940. ROSS Károly: *Híd az ártér fölött.* = Kortárs, 2/12–29
941. SÁNTHA József: *Barokk bintó.* = Kalligram, 2020. 10/48–53. p.
942. SÁNTHA József: *Epidémia 2. A kocsis kocsisának kocsisa.* = Kalligram, 2020. 7–8/50–53. p.
943. SÁNTHA József: *Az utolsó pillantás.* = Tiszatáj, 1/6–11. p.
944. SCHILLINGER Gyöngyvér: *Április buszonegy.* = Alföld, 2/25–28. p.
945. SCHILLINGER Gyöngyvér: *Valóságos csoda.* = Kalligram, 2020.7–8/102–105. p.
946. SELYEM Zsuzsa: *Az idillnek persze löttek.* = Élet és Irodalom, február 26. 14. p.
947. SELYEM Zsuzsa: *Némán vonulók.* = Élet és Irodalom, január 29. 14. p.
948. SIMON Bettina: *Csendes rész.* = Élet és Irodalom, február 5. 15. p.
949. SOPOTNIK Zoltán: *Tapsrend: Töredékek fertőzötteknek.* = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/4–9. p.
950. SPINDLER Zsolt: *Dek(oron)ameron.* = Élet és Irodalom, február 19. 16. p.
951. SZALAY Zoltán: *A feleségem története.* = Kalligram, 2020. 10/40–45. p.
952. SZANISZLÓ Judit: *Alkalomhoz illő szembenézés.* = Élet és Irodalom, január 8. 14. p.
953. SZANISZLÓ Judit: *Fosztóképző.* = Élet és Irodalom, február 5. 14. p.
954. SZÁNTÓ T. Gábor: *Az angol lány.* = Jelenkor, 1/74–86. p.
955. SZÁNTÓ T. Gábor: *Homály.* = Élet és Irodalom, február 19. 15. p.
956. SZÁNTÓ T. Gábor: *Lefélé a Niluson.* = Alföld, 2/15–20. p.
957. SZÁRAZ Pál: *Salernói emlék.* = Várad, 2020. 12/28–30. p.
958. SZÁRAZ Pál: *Samila.* = Várad, 2020. 12/26–28. p.
959. SZIL Ágnes: *Mosoly.* = Élet és Irodalom, február 26. 16. p.
960. SZTÁSKÓ Richard: *Aggodalomra semmi ok.* = Várad, 2020. 11/33–35. p.
961. SZTÁSKÓ Richard: *Tiszttára ölelt szív.* = Atria, 2020. 4/217–220. p.
962. SZVOREN Edina: *Első videólejtésünk Al-sómediben.* = Alföld, 1/12–18. p.
963. TÓFALVI Zselyke: *Nosztalgia.* = Kalligram, 2020. 6/25–26. p.
964. TÓFALVI Zselyke: *Egy végtelenül hosszú nap.* = Kalligram, 2020. 6/27–28. p.
965. TÓTH Ágnes: *Vonaton. Az öregasszony. A mester. A szilágysági ember.* = Várad, 2020. 11/36–38. p.
966. VAJDA Anna Noémi: *Jézus helyett.* = Kortárs, 2/32–36. p.
967. VARGA Bence: *A bullatologató.* = Új Forrás, 2/69–83. p.
968. VARGA Imre: *Arckép gyászkeretben.* = Kalligram, 2020. 9/52–70. p.
969. VARGA Zoltán Zsolt: *A jelentése Z-nek.* = Liget, 1/111–114. p.
970. VÁRNAGY Márta: *Fegyelmезetten.* = Liget, 1/22–25. p.
971. ZAKARIÁS Cecília: *Mentás lebelet, elmosdott szem.* = Kalligram, 2020. 7–8/98–101. p.
972. ZSEMBERY Borbála: *Judit.* = Alföld, 2/8–9. p.
973. ZSIDÓ Piroska: *Bubu.* = Várad, 2020. 11/19–21. p.

Hosszúpróza

974. ACSAI Roland: *A múlttauros.* [Dráma]. = Forrás, 1/4–22. p.
975. BENE Zoltán: *Mandola története.* (Részletek). 19. fejezet. Elmaradt apokalipszis (2018). 20. fejezet. Tetem (1995). 21. fejezet. Derengés (2018). = Irodalmi Jelen, 2/41–52. p.
976. CSOMBOR Rita: *Kedvenc.* Regényrészlet. = Kalligram, 2020. 5/18–21. p.
977. DARVASI László: *A gróf bazabicklizik.* Halhatatlanok. [Regényrészlet]. = Jelenkor, 1/2–5. p.
978. GURUBI Ágnes: *Szív utca.* = Kalligram, 2020. 9/73–76. p.
979. JÁSZBERÉNYI Sándor: *A Varjúkirály.* Részlet. = Kalligram, 2020. 9/5–13. p.
980. MÁRTON László: *Életvesztés.* Regényrészlet. = Kalligram, 2020. 10/3–14. p.
981. MÉNES Attila: *Ugrás.* Regényrészlet. = Kalligram, 2020. 10/29–37. p.
982. MILBACHER Róbert: *Árnyak.* Részlet a Keszérű víz című regényből. = Jelenkor, 2/146–152. p.
983. NYERGES Gábor Ádám: *A Kelet Pamplónája.* Regényrészlet. = Kalligram, 2020. 10/55–62. p.
984. PÉNTÉK Orsolya: *Hóesés Rómában.* Regényrészlet. = Kalligram, 2020. 6/4–8. p.
985. ISKENDER YESEVI (PILIZOTA Szandra): *A dzsinnek papusa.* regényrészlet. = Várad, 2020. 12/33–37. p.
986. RÁCZ Boglárka: *Fölfeslik valami a kéken át.* Regényrészlet. = Kalligram, 2020. 9/30–33. p.

987. REGŐS Máttyás: *Tiki*. Részlet. = Irodalmi Jelen, 1/109–113. p.
988. SZENDI Nóra: *Reggel óta három világhor-szak*. Regényrészlet. = Kalligram, 2020. 6/10–19. p.
989. TAMÁS Dénes: *Felbőmozi*. Részlet A tó című regényből. = Kalligram, 2020. 5/24–30. p.
990. TÓTH Krisztina: *Vigyázz, forró!* Részlet A majom szemé című regényből. = Jelenkor, 1/70–73. p.
991. VASZILKÓ Bence: *Vénusz légycsapója*. 2. fejezet. [Regényrészlet]. = Irodalmi Jelen, 1/131–133. p.
992. VERES Tamás: *Eger járatain*. (Kisregény). Ötödik fejezet. Természet és szabadság-vágy. = Agria, 2020. 4/57–68. p.

Kevert műfajok

993. BÓDI Péter: *A kapcsolat megszakadt*. Cset-regény. = Kalligram, 2020. 5/10–16. p.
994. GÖRKHAN, Ayhan: *Házassági levél (II.)* [Prózavers]. = Vigilia, 2/136. p.
995. ILLÉS Renáta: *C. & G.* [Prózavers]. = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/28. p.
996. ILLÉS Renáta: *e.b.b.H.b.* [Prózavers]. = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/29. p.
997. ILLÉS Renáta: *Két hét*. [Prózavers]. = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/27. p.
998. ILLÉS Renáta: *N. tér*. [Prózavers]. = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/28. p.
999. TÓTH Lili: *Aki értett a madarak nyelvén*. [Prózavers]. = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/16–17. p.
1000. TÓTH Lili: *Átmege rajta az időjárás*. [Prózavers]. = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/16. p.
1001. TÓTH Lili: *Az égből liliumok hullottak*. [Prózavers]. = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/17. p.
1002. TÓTH Lili: *Az ellopott szfv.* [Prózavers]. = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/18. p.

Közönség előtti előadásra szánt művek

1003. DEBRECZENY György – JUHÁSZ Zsuzsanna: *Az én bizodalnam*. (Hangjáték). = Vár Ucca Műhely, 2020. 2/35–44. p.
1004. KÁLLAI Katalin: *Csőgörény*. Ária prózában férfi és női hangra. = Liget, 2/4–30. p.
1005. URBÁN Bálint: *Oscuro*. Drámarészlet. = Kalligram, 2020. 7–8/108–112. p.
1006. WEHNER Tibor: *Végelgyengülés-performance* (Tűzvész az időszótthonban). = Új Forrás, 1/87–88. p.
1007. WEHNER Tibor: *Világszám*: a nyílt színi (élethű) halál. = Új Forrás, 1/85–86. p.
1008. ZELEI Miklós: *Egy igazlátó és a gazfickók*. Tragikus farce szünet nélkül. = Forrás, 2/5–30. p.

(Összeállította: ZAHARI ISTVÁN)

SZÁMUNK SZERZŐI

BEDECS LÁSZLÓ (1974) kritikus, a Bakui Nyelvi Egyetem vendégtanára

BÉK TIMUR (1997) költő, a Szegedi Tudományegyetem hallgatója

CSANDA GÁBOR (1963) szerkesztő, kritikus

CSÁSZÁR IRMA TÍMEA (1997) a Babeş-Bolyai Tudományegyetem mesterszakos hallgatója

DEMÉNY PÉTER (1972) író, a Látó folyóirat szerkesztője

KAZAOKA YUUKI (1985) germanista, irodalomtörténész, a tokiói Kitasato University oktatója

LAKNER DÁVID (1990) újságíró

LÉNÁRT TAMÁS (1981) irodalomtörténész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója

MEISZTERICS ADRIENN (1995) a Károli Gáspár Református Egyetem mesterszakos hallgatója

PATAKY ADRIENN (1986) irodalomtörténész, szerkesztő

PAPP MÁTÉ (1987) esztéta, az Új Forrás Vers- és Zene rovatának szerkesztője

SÜTŐ CSABA ANDRÁS (1979) költő, szerkesztő

TAMÁS DÉNES (1975) író, kritikus

VARGA EMESE (1994) finnugrista, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa

VINCZE NÓRA (1987) képregényrajzoló

Velence

Az Etyek-Budai borvidék
játékos kincse

zöld veltelini

rozé cuvée

vörös cuvée

rajnai rizling-
chardonnay

Etyek-Buda
Velence
irsai olivér
2013

cserszegi
fűszeres

CSAJÁGHY LAURA SZÍNPAD

PROGRAMOK 2021. június-augusztus

- Június 12.** 20:30 Marie Jones: *Kövek a zsebben* – Rudolf Péter, Kálloy Molnár Péter
- Június 18-20.** A Velencei-tavi Operafesztivál gálakoncertje
- Június 25.** 20:30 Böhm György-Korcsmáros György: *Szép nyári nap* musical két felvonásban a Lake Company Társulat előadásában
- Június 26.** 20:30 Böhm György-Korcsmáros György: *Szép nyári nap* musical két felvonásban a Lake Company Társulat előadásában
- Július 03.** 10:00 Cukás István-Darvas Ferenc: *Ágacska* zenés mesejáték egy órában (6–10 éveseknek) A Hadart Színház előadása
- Július 10.** 20:30 Az Apostol együttes koncertje
- Július 17.** 10:00 Hangfestett történetek Lackfi Jánossal Ifjúsági koncert 6–12 éveseknek az Óbudai Danubia Zenekarral
- Július 24.** 20:30 Marc Camoletti-Szántó Judit: *Hatan pizsamában* vígjáték két felvonásban a Játékszín előadása
- Augusztus 07.** 20:30 Joe DiPietro: *Ügyes kis hazugságok* romantikus komédia, a kaposvári Csiky Gergely Színház előadása (15 éven felülieknek)
- Augusztus 21.** 20:30 A 100 Tagú Cigányzenekar gálaműsora

2475 Kápolnásnyék, Vörösmarty utca 31.
Tel.: +36 30 211 8840, +36 70 382 3054
www.csajaghylauraszinpad.hu

A szervezők a program változását fenntartják.

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKÉZELŐ

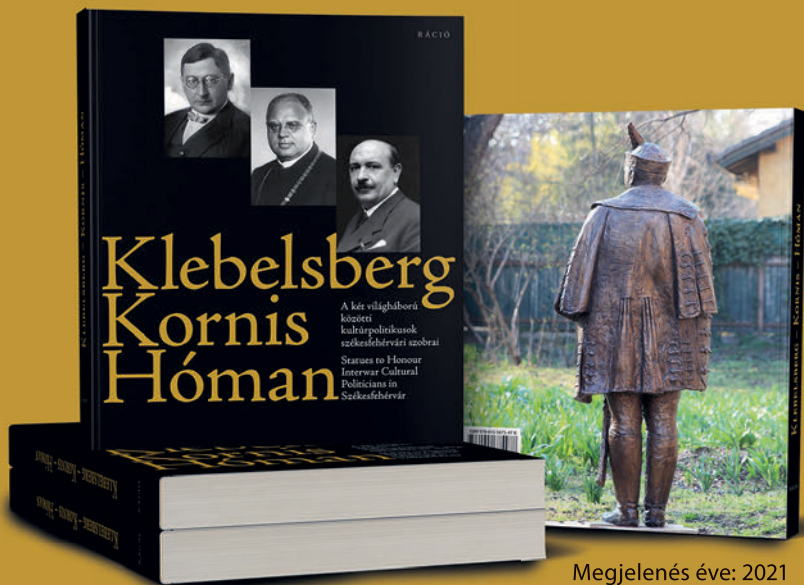

A TIHANYI SZABADTÉRI JÁTÉKOK 2021. ÉVI PROGRAMJA

- JÚLIUS 2. 20:30 **Szép nyári nap** – Neoton musical (Csepregi Éva, Csonka András, Szulák Andrea, Peller Anna ...)
- JÚLIUS 3. 20:30 **Válaszfalak** – vígjáték (Kern András, Hernádi Judit ...)
- JÚLIUS 8. 19:00 **Süsü, a sárkány** – zenés mesejáték
- JÚLIUS 9. 20:30 **Lököttek** – komédia (Papp János, Pápai Erika, Balázs Andrea ...)
- JÚLIUS 10. 20:30 **Hogyan értsük félre a nőket** – vígjáték (Csányi Sándor)
- JÚLIUS 15. 19:00 **Hagymácska** – mesemusical
- JÚLIUS 16. 20:30 **Tanulmány a nőkről** – zenés komédia (Kaposvári Csiky Gergely Színház)
- JÚLIUS 17. 20:30 **Furcsa pár** – komédia (Kaposvári Csiky Gergely Színház)
- JÚLIUS 22. 19:00 **Frakk, a macskák réme** – zenés mesejáték
- JÚLIUS 23. 20:30 **Hárman a padon** – komédia (Szilágyi Tibor, Bálint András, Oszvald Marika)
- JÚLIUS 24. 20:30 **A baba** – vígjáték (Földes Eszter, Szabó P. Szilveszter)
- JÚLIUS 29. 19:00 **Ágacska** – zenés mesejáték
- JÚLIUS 30. 20:30 **Apostol koncert**
- JÚLIUS 31. 20:30 **Anconai szerelmesek** – zenés komédia (Buch Tibor, Fésűs Nelly, Sári Évi ...)
- AUG. 05. 19:00 **Keménykalap és krumpliorr** – zenés ifjúsági előadás
- AUG. 06. 20:00 **Na, de államtitkár úr!** – vígjáték (Sztárek Andrea, Benkő Péter, Nagy Gábor, Györi Péter ...)
- AUG. 07. 20:00 **Legénybúcsú** – vígjáték (Nagy Sándor, Sente Vajk, Csonka András, Szeredneyi Béla ...)
- AUG. 12. 19:00 **Maugli a dzsungel fia** – mesejáték
- AUG. 13. 20:00 **Menopauza** – musical (Hernádi Judit, Falusi Mariann, Tóth Enikő, Náray Erika)
- AUG. 14. 20:00 **Boeing, Boeing – Leszállás Párizsban** - vígjáték (Pindroch Csaba, Molnár Piroska, Vida Péter ...)
- AUG. 19. 20:00 **Micimackó** – zenés mesejáték
- AUG. 20. 20:00 **Egy apró kérés** – vígjáték (Szávai Viktória, Járó Zsuzsa, Debreczeny Csaba, Mészáros Máté)
- AUG. 21. 20:00 **István, a király** – koncert (Feké Pál, Szomor György, Dolhai Attila, Simon Boglárka, Herczeg Flóra ...)
- AUG. 26. 20:00 **Ludas Matyi** – zenés mesejáték
- AUG. 27. 20:00 **Budapest Bár koncert**
- AUG. 28. 20:00 **Zséda koncert**

Találkozunk júniusban

Megjelenés éve: 2021
148 oldal, 4500 Ft

[...] A mai kultúrpeszimizmus, valamint az egyre erősödő európai szintű identitásküzdelmek és kultúrharc közepette akartunk emléket állítani a 20. század három kimagasló jelentőségű politikai és tudományos életművével rendelkező kultúrpolitikusának, Klebensberg Kunónak, Kornis Gyulának és Hóman Bálintnak a nemzet történelmi fővárosában, Székesfehérvárott. Bár kesei utódokként mind a személyes felkészültségünk és a tehetségünk, mind a munkánk támogatottsága elmarad a nagy elődökétől, mi is erősen hiszünk az élet magasabb értelmében, a kultúra értékeiben és eszményeiben, az alkotás erejében. Ezért három köztéri alkotás elkészítésére kértük fel Pető Hunor képzőművészt, s mindháromat Székesfehérvár szimbolikus terén szerettük volna felállítani. Klebensberg Kuno egykor fehérvári ciszter diák volt, utóda, Hóman Bálint a koronázó város országgyűlési képviselőjeként dolgozott, s Kornis is sok szállal kötődött a városhoz. Klebensberg szobrát 2013-ban, Kornisét pedig 2014-ben adtuk át. Hóman Bálint személye viszont komoly, még a nemzetközi nagypolitikát is megérintő viták keresztjébe került, ezért az őt megőrkítő alkotás székesfehérvári felállítása elmaradt. [...]

Részlet L. Simon László előszavából

Az L. Simon László szerkesztette, gazdagon illusztrált kötetben a szerkesztő esszén túl Klebensberg Kuno 1924-es írása, Kövér Lászlónak, az Országgyűlés elnökének Kornist méltató beszéde, valamint Ujváry Gábor történésznek Hóman életútját és munkásságát értékelő esszéje olvasható. Közzétesszük továbbá L. Simon Lászlónak és Pető Hunor Munkácsy-díjas képzőművésznek a Hóman-szoborról és napjaink köztéri szobrászatáról szóló beszélgetését.

2021
232 oldal
3250 Ft

Az irodalomoktatás öröktől fogva tartó, feltehetőleg megnyugtató módon sohasem megválaszolható kérdése: mi kerüljön be a tankönyvekbe, egyetemi szöveggyűjteményekbe, a művelt nagyközönségnek (van még olyan?) szóló antológiákba abból, ami befoglalható abba a varázsszóba, hogy „világirodalom”? Hiszen Goethe 1827-es beszélgetése óta jellemzőjévé lett (szerencsére), hogy viták tárgya, meghatározottságok és körülhatároltságok küzdelmes kutatási célja, írók-költők hiú álma arról, miként tartja őket számon az utókor. Ez a kötet kalandtúrára hív, eltöpreng(tet) a világirodalom fogalmi és történeti megközelítési lehetőségeiről, majd sorra vesz olyan (szláv) szerzőket, akik egy részének vitathatatlan a pozíciója, más részüknek is az volna, mégsem övezi általános irodalmi közfigyelem a munkásságukat. Ilyen értelemben a kötet szerzőjének olvasónaplója is, előadásainak megszerkesztett változata is, törekvése arra, hogy az általa bemutatott szerzők olvasásához kedvet csináljon. S hogy ennek a (jó)kedvnek meglegyen a zenei háttere, megszólaltatja a maga műfajában remekmű *Csárdáskirálynőt*, egy mai szemmel boldognak hitt, valójában kevésbé boldog osztrák–magyar múlt hiteles tanúját, minek révén a szövegben és zenében egyaránt hírt kapunk arról, miféle nyelvek rendszere egy többnemzetiségű, több műveltségű földrajzi terület, amely egykor birodalomként viselkedett.

2020
276 oldal
3000 Ft

Franz Hodjak *Homokkal teli bőrönd* című regénye egy erdélyi szász család, Bernd Burgerék kivándorlásának, pontosabban bolyongásának és meg nem érkezésének történetét meséli el a szerzőre jellemző abszurd stílusban. Ezek a vargabetűk alkalmat szolgáltatnak az emlékezésre, az identitással, (ki)vándorlással, hazával, „hontalanságokkal” kapcsolatos kérdéseken való töprengésre. A kivándorlást megjelenítő regényben megjelennek a romániai diktatúra rémképei, a Securitate kihallgatásai, melyek minduntalan betüremkedtek az egyes ember hétköznapjaiba, továbbá a szülőföldjét elhagyó ember bizonytalansága és identitásválsága is központi témává válik.

Franz Hodjak író, költő, szerkesztő, műfordító 1944-ben született Nagyszebenben. 1992-ben, az utolsó kivándorló szászok egyikeként hagyta el hazáját és választott városát, Kolozsvárt. Jelenleg a németországi Usingenben él, írói munkásságát számos irodalmi díjjal méltatták.

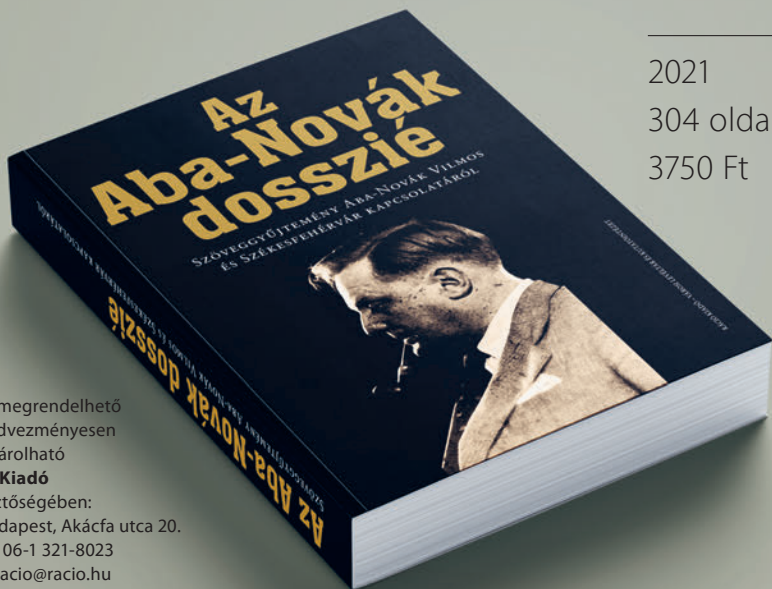

2021
258 oldal
3750 Ft

Bodor Ádám a *Verhovina madarai* című regényében kerül említésre Eronim Mox titokzatos szakácskönyve, melyben receptek és történetek egyaránt sorakoztak. Most több mint harminc kortárs író tett kísérletet arra, hogy lejegyezze a rég eltűntnek tartott könyv receptjeit.

Hol készítik a legízletesebb báránysikolylevest? Hogy lesz a gypjas tintagombából szaftos paprikás? Tényleg a tárkonyos csicsóka hozza ki legjobban az omlós hódhús zamatát? Eronim Mox elveszettnek hitt, ősi szakácskönyve ilyenféle kérdésekre is válaszokat keres. A kötetben közölt történetek varázslatos gasztronómiai utazásra hívnak Jablonska Poljana és Pregyina vidékére, Halmaherára vagy a Kolinda-erdő fenyvesei közé. Megtudjuk végre, hogy szederborhoz passzol-e a papagáj, de a könnyű labodalevesek titkára is fény derül, ahogy tisztázódik az is, mit jelent, ha valaki nyehöccével álmodik. Tartanak otthon ördögcérnát és angyaltrombitát? Az ebből a bűvös könyvből megismerhető főzetekhez mindegyik jól jöhet! Eronim Mox receptjeit lassan és finoman tanácsos olvasni. Úgy, ahogy főzni, bort inni és élni is érdemes.

2021
304 oldal
3750 Ft

A kötet megrendelhető
vagy kedvezményesen
megvásárolható
a **Ráció Kiadó**
szerkesztőségében:
1072 Budapest, Akácfa utca 20.
Telefon: 06-1 321-8023
e-mail: racio@racio.hu
www.racio.hu

A jelen kötetben, amely egyben a művészettörténet-oktatásban is felhasználható szövegyűjtemény, Aba-Novák Vilmos és Székesfehérvár kapcsolatát mutatja be a szerkesztő, L. Simon László. Mindezt a *Magyar–francia történelmi kapcsolatok* című pannó elhelyezésével kapcsolatos vita részletes feltárásán keresztül teszi meg, hiszen ebből a polémiából éppen az derül ki, hogy egyesek miként akarták – esztétikai ürüggyel, valamint kiállításrendezési és múzeumszervezési indokokra hivatkozva – a közönség elől elzárni ezt a különleges képegyüttest. Míg mások a pannó eredeti kiállítási helyének megőrzésén és megnyitásán munkálkodtak, vállalva a liberális sajtó és értelmiség egy részének kirekesztő megbélyegzéseit. Mindezt jól feltárja és dokumentálja a kötet.

Cser-Palkovics András

Magyarországon pártpolitikainak tűnő értékrendi törésvonalak mentén gyökeresen eltérően válaszoltunk meg evidensnek tűnő kérdéseket: mit kell tenni „a barbár zseni” a *Magyar–francia történelmi kapcsolatok* című pannójával annak szakszerű restaurálása után? Ki kell-e állítani avagy nem abban az épületben, amelyet gyakorlatilag erre a célra építettek az elődeink? Állandóan láthatóvá kell-e tenni, vagy csak alkalmanként, évente egyszer egy rövid időre? Egyáltalán értékes műről van-e szó, vagy inkább egy közepszerű, kissé propagandisztikus alkotásról? S az esztétikain kívül még milyen más szempontokat kell érvényesíteni a mű sorsáról való döntés során?

L. Simon László

Fordította: Kellermann Viktória

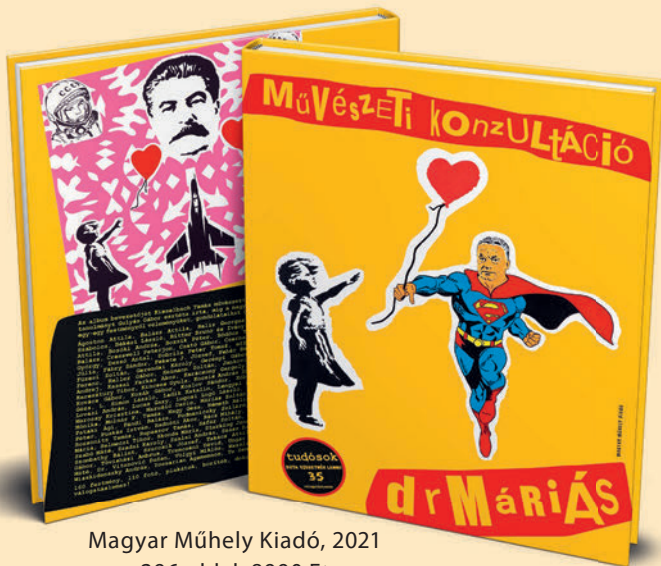

2021
270 oldal
4200 Ft

Anna Krztoń képregénye egyszerű, személyes történet. Superhősök nélkül. Barátságról, kapcsolatokról, családi problémákról, depresszióról. Három barátnő, Iga, Aisa és Ania történetét követheti az olvasó a kamaszkori közös felfedezések örömétől kezdve, az iskola és munka életképein keresztül a jelenig. Megrendítő őszinteséggel mutatja be a szereplők életét felforgató mélypontokat, hogyan küzdenek meg saját démonaikkal, és hogyan kell a barátok után nyúlni, ha szükségük van rá. Krztoń munkája remekül illeszkedik az ön-életrajzi ihletésű képregények sorába. Emellett a közös pizzázások, filmezések jelenetein, piercingeken és rockerbakancsokon, mangákon és konventeken keresztül kirajzolódik az 1990-es és 2000-es évek képregényes szubkultúrája. Egy rendkívüli portré lányokról és nőkről, amelyben sok olvasó megtalálja majd a saját történetét.

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható
a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20.
Telefon: 06-1 321-8023 • e-mail: szif.szerk@gmail.com . www.szepirodalmifigyelo.hu

Magyar Műhely Kiadó, 2021
296 oldal, 8990 Ft

160 festmény, 110 fotó, plakátok, borítók, dokumentumok és egy kegyetlen Tudósok válogatáslemez!

A korunkra oly jellemző nemzeti konzultációk mintájára drMáriás a saját művészetével kapcsolatban indított művészeti konzultációt, amelyben egy-egy alkotásával kapcsolatban kikérte fontos emberek véleményét Karácsony Gergelytől Bödöcs Tiborig, Lovasi Andrástól Till Attiláig, Bukta Imrétől Ladik Katalinig, Gerendai Károlytól Györfi Pálig, Pataki Ágítól Fábry Sándorig, Mécs Mónikától Pándi Balázsig és még hosszan sorolhatnánk.

Ami ennek nyomán létreött, az egy soha nem látott mértékben színes és sokrétű album: drMáriás legjobb festményei mellett különleges tárlatvezetésként ott állnak a korunk szellemiségét képviselő személyek kapcsolódó szövegei, alattuk pedig képenként az alkotó saját szövegei is. Ezekben elmondja az adott festmény inspirációját, történetét, értelmezését, sorsát, valamint egy-egy olyan fénykép is társul a festmény-szöveg együtteshez, amely családi, művészeti vagy dokumentációs tartalommal egészítve ki teszi sokrétűségét teljessé.

KERESSE A KÖNYVESBOLTOKBAN!

ISSN 1585-3829

21002

9 771585 382195

Ára: 600 Ft

